

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХІНКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДОРОШ УЛЯНА МИКОЛАЇВНА

УДК 35.072.1(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ЯК ЗАСІБ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

281 – публічне управління та адміністрування

28 – публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання та відповідне джерело

_____ У. М. Дорош

Науковий керівник: Загорський Володимир Степанович, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Дорош У. М. Децентралізація державного управління як засіб регіонального розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. – Львів, 2023.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» – Національний університет "Львівська політехніка", Львів, 2023.

У дисертації вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні теоретико-методичних основ децентралізації та регіонального розвитку та напрацюванні пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення реалізації регіонального розвитку шляхом здійснення децентралізації.

Визначено, що тенденції розвитку децентралізації є ключовими стратегічними орієнтирами для підвищення ефективності та сталості регіонального розвитку, зменшення корупції та підвищення відповідальності владних структур перед громадянами, зміни парадигми державного управління, перерозподілу влади і ресурсів, а також забезпечення більшої відповідності послуг громадянським потребам та очікуванням.

Уточнено понятійно-категоріальний апарат завдяки визначенню сутності поняття децентралізація, яка передбачає передачу повноважень місцевому самоврядуванню, незалежно від того, хто ці повноваження делегує (центральні органи чи їх представники на місцевому рівні). Встановлено, що належний рівень управлінських процесів є керівним принципом європейської системи самоврядування, який передбачає: чесні вибори, представництво та участь для надання всім громадянам реальних можливостей для вирішення місцевих проблем; чутливість до забезпечення належного реагування органів місцевого самоврядування на законні очікування та потреби громадян; ефективність для забезпечення досягнення цілей за максимально раціонального споживання

ресурсів; відкритість і прозорість для забезпечення доступу громадськості до інформації та полегшення розуміння того, як ведуться державні справи; верховенство права для забезпечення справедливості та передбачуваності у вирішенні державних справ; етична поведінка для забезпечення верховенства суспільних інтересів над приватними; компетентність та здатність представників і посадових осіб органів місцевого самоврядування ефективно виконувати свої обов'язки; інновації та відкритість до змін; сталий розвиток та орієнтація на довгостроковий результат з урахуванням інтересів майбутніх поколінь. Встановлено, що ключовими критеріями децентралізації влади в європейських країнах є: субсидіарність, партнерство, програмний характер управління, а принципами європейської децентралізації влади є відкритість, участь, підзвітність, ефективність і узгодженість.

З'ясовано, що важливою частиною процесу децентралізації є передача влади регіональним органам управління, причому повноважні місцеві органи обираються з числа сільських рад та органів державного управління. На основі проведеного дослідження встановлено, що до основних типів регіоналізаційних перетворень належать: регіоналізація внаслідок деконцентрації; регіоналізація через співпрацю чинних муніципалітетів; регіональна децентралізація; політична регіоналізація (регіональна автономія).

Встановлено, що деволюція розглядається як форма децентралізації, коли відповідальність і повноваження, ресурси та джерела доходів передаються місцевій владі, що робить місцеву владу автономною та повністю незалежною. З'ясовано, що деконцентраційні перетворення можна розглядати як перший крок до децентралізації управління, оскільки вони передбачають передачу повноважень і відповідальності від центрального уряду до іншого рівня управління зі збереженням ієрархічного підпорядкування місцевих органів влади центральному уряду та міністерствам, що передаються.

Визначено, що регіональний розвиток як об'єкт державної політики забезпечує вирішення важливих регіональних проблем, пов'язаних зі структурною перебудовою господарської діяльності, удосконаленням

територіальної організації виробництва, раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу, охороною навколишнього природного середовища.

Удосконалено теоретичний підхід до трактування сутності децентралізації влади, форм її розподілу, під якою запропоновано розуміти передачу владних повноважень і відповідальності від суб'єктів управлінського впливу іншим структурним одиницям, наділення необхідними правами, обов'язками та ресурсами, що зумовлює формування чи розвиток їх сутності. Сформовано матрицю нових підходів до взаємодії органів влади територіальних громад та ключових стейкхолдерів (бізнесу, ГО, ОСН, ЗМІ, інших територіальних громад), розширено пропозиції щодо застосування громадського аудиту.

Удосконалено підхід до розуміння передумов децентралізації влади. Зокрема, умовами децентралізації визначено: потребу демократизації публічного управління та наближення його до громадян; вимоги диференціації публічного управління відповідно до потреб на місцевому рівні; наявність локальних фінансових, техніко-економічних, людських ресурсів та можливостей; потребу і спроможність їх подальшого розвитку; потребу і готовність участі стейкхолдерів (організацій громадянського суспільства та інших) в публічному управлінні на різних рівнях; якщо мобілізація ресурсів місцевої влади є вирішальним фактором успіху врегулювання наслідків несприятливих подій або ситуацій.

Набула подальшого розвитку періодизація розвитку адміністративно-територіальної реформи в Україні, в якій виокремлено п'ять етапів: I (1991-1999 рр.) – вітчизняна стратегія місцевого розвитку ще не почала своє існування; II (2000-2004 рр.) – основні юридичні та нормативні акти щодо розвитку державної політики місцевого рівня не були остаточно створені; III (2005-2013 рр.) – початок розвитку державної стратегії підтримки регіонів, обговорення основних стратегій децентралізації; IV (2014-2022 рр.) – юридичне формування принципів регіональної стратегії, встановлення порядку розподілу бюджетних ресурсів фонду регіонального розвитку, розпочата адміністративно-територіальна реформа; V (з 2022 р. до сьогодні) характеризується призупиненням введення наступного етапу реформи децентралізації у зв'язку з воєнними діями в Україні.

Уперше розроблено концепт Стратегії та визначено пріоритетні напрямки децентралізації в Україні у післявоєнний період, сформовано схему забезпечення регіонального розвитку, яка ґрунтується на факторах, суб'єктах, інструментах, механізмах та управлінських стадіях. При цьому ключовим інструментом, що впливає на активізацію факторів регіонального розвитку визначена стратегія соціально-економічного розвитку, яка дозволяє узгодити діяльність органів державного управління, спільноти ділових людей, громадських і політичних організацій, що впливають на розвиток регіону, для завдання єдиного вектора розвитку. Запропоновано типову структуру управління в територіальній громаді на основі сформованих напрацювань.

З'ясовано, що для того, щоб завершити адміністративно-територіальну реформу, вкрай важливо прийняти низку нормативно-правових актів, зокрема ухвалити закони та принципи роботи органів влади, тобто, фактично, щоб узгодити деякі питання, необхідно законодавчо закріпити: внесення змін до Конституції України щодо питань децентралізації повноважень, а також принципів та алгоритмів вирішення проблем державного адміністративно-територіального устрою, забезпечення правової основи для прийняття переліку необхідних нормативно-правових актів; надання місцевому самоврядуванню реальних повноважень на фундаментальному рівні; розширення меж відповідальності органів регіонального самоврядування за землеустрій та підвищення рівня нагляду за землеустроєм та охороною земель; порядок служби в інституціях регіонального самоврядування; затвердження змін до Бюджетного кодексу щодо добровільного залучення місцевих органів влади до належного розподілу ресурсів; порядок організації роботи муніципальної варти, префектів; служби самоорганізації громадян; законодавче регулювання місцевих референдумів тощо.

Визначено й обґрунтовано, що стратегічне управління регіональним розвитком має базуватися на принципах об'єктивності, цілепокладання, результативності, ефективності, пріоритетності, компетентності, комплексності, безперервності, альтернативності, прозорості, ситуаційності. З'ясовано, що

основним аспектом розробки стратегій регіонального розвитку є соціальний аналіз, оскільки кінцевою метою розвитку регіону є реалізація інтересів громадян, що проживають на його території.

Під час дослідження було встановлено, що ефективну територіальну організацію влади можна побудувати лише за умови забезпечення права територіальних громад господарювати в межах відповідних територіальних одиниць та самостійно вирішувати питання місцевого значення, де базовою передумовою ефективного господарювання на місцевому рівні є якісна система ресурсного забезпечення місцевого самоврядування, оскільки кожна територіальна громада повинна мати можливість і спроможність ефективно використовувати власні ресурси, а також ресурси регіону та суспільства загалом.

Встановлено, що трансформації структури територіальної організації влади повинні базуватися на: забезпеченні функціонування інституцій місцевої влади в межах всієї держави; дотриманні принципу деконцентрації, згідно з яким частина обов'язків виконавчих владних органів передається місцевій владі; передачі місцевому самоврядуванню господарських та організаційних прав, які раніше належали інституціям місцевої влади; переоцінці обов'язків, які були делеговані місцевим державним адміністраціям як органам контролю та нагляду в системі виконавчої влади.

Визначено пріоритетні напрями оновлення структури місцевого управління в Україні: гарантування дотримання принципу субсидіарності в межах впровадження децентралізації; зміцнення самостійного забезпечення доходами органів місцевої влади як інструменту підтримки самоврядування, для прикладу, через забезпечення більшої автономності у введенні податкових ставок в межах адміністративної одиниці; трансформація механізмів державного нагляду за діяльністю місцевих та регіональних владних установ; відмова від попередніх перевірок та введення в дію механізму оцінки виконаних програм; відступ від моніторингу легковажності, байдужості і корумпованості, впровадження засад самостійного контролю, швидкої реакції на звернення громадян, транспарентності

влади та інших аспектів; аудит якості комунальних послуг, що надаються у населених пунктах різного рівня, для їх подальшого покращення.

Результати, отримані в процесі дослідження, їх апробація та використання в практичній діяльності, підтверджують актуальність дослідження, свідчать про досягнення поставленої мети, виконання завдань та дають підстави сформулювати висновки і практичні рекомендації.

Ключові слова: децентралізація, регіональний розвиток, нормативно-правове забезпечення, організаційне забезпечення, ресурсне забезпечення, адміністративна реформа, державне управління, влада, компетентність, ефективність, територіальна громада, самоврядування.

ANNOTATION

Dorosh U.M. Decentralization of state administration as a means of regional development. – Qualifying scientific work on manuscript rights. - Lviv, 2023.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 28 "Public management and administration" with specialty 281 "Public management and administration" – Lviv Polytechnic National University, Lviv, 2023.

The dissertation solves an actual scientific task, which consists in the scientific and theoretical substantiation of the theoretical and methodological foundations of decentralization and regional development and the development of proposals and recommendations for improving the implementation of regional development through the implementation of decentralization.

It was determined that the development trends of decentralization act as key strategic guidelines for increasing the efficiency and sustainability of regional development, reducing corruption and increasing the responsibility of power structures to citizens, changing the paradigm of public administration, redistributing power and resources, as well as ensuring greater compliance with citizen needs and expectations.

The conceptual and categorical apparatus has been clarified thanks to the definition of the essence of the concept of decentralization, which involves the transfer of powers to local self-government, regardless of who delegates these powers (central authorities or their local representatives). It has been established that the proper level of governance processes is a guiding principle of the European system of self-government, which includes: fair elections, representation and participation to give all citizens real opportunities to solve local problems; sensitivity to ensuring the proper response of local self-government bodies to the legitimate expectations and needs of citizens; efficiency to ensure the achievement of goals with the most rational consumption of resources; openness and transparency to ensure public access to information and facilitate understanding of how government affairs are conducted; the rule of law to ensure fairness and predictability in the decision of state affairs; ethical behavior to

ensure the supremacy of public interests over private ones; competence and ability to ensure the ability of representatives and officials of local self-government bodies to effectively perform their duties; innovation and openness to change to get the most out of new solutions and best practices; sustainable development and orientation to long-term results, taking into account the interests of future generations. It was established that the key criteria of decentralization of power in European countries are: subsidiarity, partnership, programmatic nature of management, and the principles of European decentralization of power are openness, participation, accountability, efficiency and coherence.

It has been found that an important part of the process of decentralization is the transfer of power to regional governing bodies, with authorized local bodies being elected from among village councils and state administration bodies. Based on the conducted research, it was established that the main types of regionalization transformations include: regionalization due to deconcentration; regionalization through the cooperation of existing municipalities; regional decentralization; political regionalization (regional autonomy).

It has been established that devolution is seen as a form of decentralization where responsibility and authority, resources and sources of income are transferred to local authorities, making local authorities autonomous and fully independent. It has been found that deconcentration transformations can be considered as the first step towards the decentralization of management, involving the transfer of powers and responsibilities from the central government to another level of management while maintaining the hierarchical subordination of local authorities to the central government and the devolved ministries.

It was determined that regional development as an object of state policy provides solutions to important regional problems related to the structural restructuring of economic activity, improvement of the territorial organization of production, rational use of natural resource potential, and environmental protection.

The theoretical approach to the interpretation of the essence of decentralization of power, the forms of its distribution, under which it is proposed to understand the

transfer of power and responsibility from subjects of managerial influence to other structural units, the granting of the necessary rights, duties and resources that lead to the formation or development of their essence, has been improved. A matrix of new approaches to the interaction of authorities of territorial communities and key stakeholders (business, NGOs, OSN, mass media, other territorial communities) has been formed, proposals for the use of public audit have been expanded.

The author's understanding of the prerequisites and conditions for the decentralization of power has been improved. In particular, the conditions of decentralization are defined as: the need to democratize public administration and bring it closer to citizens; requirements for differentiation of public administration according to needs at the local level; availability of local financial, technical and economic, human resources and capabilities; the need and capacity for their further development; the need and willingness of stakeholders (civil society organizations and others) to participate in public administration at various levels; if the mobilization of local government resources is a decisive factor in the success of settling the consequences of adverse events or situations.

A division into periods purchased further development in relation to development of administrative and territorial reform in Ukraine:, five stages are distinguished: And (1991-1999) home strategy of monthly development did not yet begin the existence; II (2000-2004) basic legal and normative acts in relation to development of public policy of local level were not finally created; III (2005-2013) of development of state strategy of support of regions, basic strategies of decentralization came into question; IV (2014-2022) inherent legal formation of principles of regional strategy, establishing order of allocation of budgetary resources of regional growth fund, begun administrative and territorial reform; V (from 2022 until now) is characterized by the halt of introduction of the next stage of reform of decentralization in connection with military operations inUkraine.

For the first time, the concept of the main provisions of the Strategy was developed and priority ones were determineddirections of decentralization in Ukraine in the post-war period, a scheme for ensuring regional development was formed, which is

based on factors, subjects, tools, mechanisms and management stages. At the same time, the socio-economic development strategy is defined as a key tool that affects the activation of regional development factors, which allows coordinating the activities of state administration bodies, the community of business people, public and political organizations that influence the development of the region, for the purpose of a single vector of development. A typical structure of management in the territorial community is proposed based on the developed experiences.

It was found that in order to complete the decentralization reform, it is extremely important to adopt a number of normative legal acts, in particular to adopt laws and principles of the work of authorities, i.e., in fact, in order to agree on some issues, it is necessary to legislate: amendments to the Constitution of Ukraine regarding issues decentralization of powers, as well as principles and algorithms for solving problems of the state administrative-territorial system, providing a legal basis for adopting the list of necessary regulatory and legal acts; providing local self-government with real powers at the fundamental level; expanding the limits of responsibility of regional self-government bodies for land management and increasing the level of supervision over land management and land protection, the order of service in regional self-government institutions; approval of changes to the Budget Code regarding the voluntary involvement of local authorities in the proper distribution of resources; the procedure for organizing the work of the municipal guard, prefects; citizen self-organization services; legislative regulation of local referendums, etc.

It is determined and substantiated that the strategic management of regional development should be based on such principles as: objectivity, goal setting, effectiveness, efficiency, priority, competence, complexity, continuity, alternative, transparency, situationality. It was found that the main aspect of regional development strategy development is social analysis, since the ultimate goal of regional development is the realization of the interests of citizens living on its territory.

It was found that based on the analysis of the administrative reforms implemented within the European Union states, in Ukraine it is necessary to: reduce the amount of finances, material resources and powers of central authorities and delegate them to local

authorities; improve the administrative apparatus by improving the quality of services provided by the state; democratize the public administration system and make it transparent and accessible; reorganize the administrative apparatus, improve the level of coordination and cooperation between all levels of management.

It was established that transformations of the structure of the territorial organization of power should be based on: ensuring the functioning of local government institutions within the entire state; compliance with the principle of deconcentration, according to which part of the duties of executive authorities are transferred to local authorities; transfer to local self-government of economic and organizational rights that previously belonged to local government institutions; reassessment of duties that were delegated to local state administrations as bodies of control and supervision in the system of executive power.

The priority directions of updating the structure of local government in Ukraine have been identified: guaranteeing compliance with the principle of subsidiarity through the implementation of decentralization; strengthening the self-sufficiency of local authorities as a tool for supporting self-government, for example, by ensuring greater autonomy in the introduction of tax rates within the administrative unit; transformation of the mechanisms of state supervision over the activities of local and regional authorities; refusal of preliminary checks and implementation of the evaluation mechanism of completed programs; withdrawal from the monitoring of frivolity, indifference and corruption, implementation of principles of self-control, quick response to appeals of citizens, transparency of authorities and other aspects; audit of the quality of communal services provided in settlements of different levels, for their further improvement.

The results obtained in the research process, their approbation and use in practical activities, confirm the relevance of the research, testify to the achievement of the set goal, the fulfillment of tasks, and give grounds for formulating conclusions and practical recommendations.

Key words: decentralization, regional development, regulatory and legal support, organizational support, resource support, administrative reform, public administration, power, competence, efficiency, territorial community, self-government.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дисертації

1. Дорош У. М. До визначення поняття децентралізації влади. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 3 (52), ч. 1. С. 131–137.
2. Дорош У. М. Структурно-функціональний аналіз проблеми способів забезпечення регіонального розвитку. *Економіка та держава*. 2018. № 7. С. 28–31.
3. Дорош У. М. Можливості імплементації європейського досвіду децентралізації влади в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Т. 30 (69), № 1. С. 108–111.
4. Дорош У. М. Зарубіжний досвід децентралізації влади та можливості його імплементації в Україні. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. № 10. С. 19–19.
5. Дорош У. М. Децентралізація в системі публічного управління: досвід європейських держав. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 10 (24). С. 92–101. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10\(24\)-92-101](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10(24)-92-101)
6. Дорош У. М. Адміністративно-територіальна реформа та її вплив на сталий розвиток. *Інвестиції практика та досвід*. 2023. № 18. DOI: 10.32702/2306-6814.2023.18.210.
7. Дорош У. М. Значення та розвиток органів самоорганізації населення для децентралізації влади. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2023. № 3 (38). С. 77–81.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Дорош У. М. Децентралізація влади в Україні: регіоналізація та позаправові аспекти місцевого самоврядування. *Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи* : зб. матер. 8-ї Всеукр. наук.-практ. конф. (20 жовтня 2017 р., Херсон) / за наук. ред. проф. Ю. М. Бардачова, І. П. Лопушинського, Р. М. Плюща. Херсон : ХНТУ, 2017. С. 40–43.

2. Дорош У. М. Особливості забезпечення регіонального розвитку в умовах децентралізації : *Science and Society* : матеріалами X Міжнар. наук. конф., Гамільтон (Канада), Лютий, 2019. 2019. С. 1053–1060.

3. Дорош У. М. Удосконалення організаційного забезпечення децентралізації та регіонального розвитку в Україні. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. за міжнародною участю (15 березня 2019 р., Львів). 2019. С. 60–64.

4. Дорош У. Потенціал державного управління розвитком територій в контексті децентралізації. *Methodical and practical methods of creating inventions* : 6th International scientific and practical conference (October 24–27, 2023) Sofia, Bulgaria. International Science Group, 2023. С. 47–50.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	
ВСТУП	...17
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	...26
1.1. Аналіз наукових досліджень проблем децентралізації влади та регіонального розвитку	...26
1.2. Структурно-функціональний аналіз децентралізації як способу забезпечення регіонального розвитку	...44
1.3. Успішні європейські практики децентралізації влади та регіонального розвитку	...69
Висновки до розділу 1	...91
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	...93
2.1. Нормативно-правове забезпечення децентралізації влади в Україні та регіонального розвитку	...93
2.2. Організаційне забезпечення децентралізації влади в Україні та регіонального розвитку	...113
2.3. Ресурсне забезпечення регіонального розвитку в аспекті децентралізації	...132
Висновки до розділу 2	...154
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ШЛЯХОМ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	...157
3.1. Імплементация в Україні європейського досвіду децентралізації влади	...157
3.2. Удосконалення нормативно-правового та організаційного забезпечення децентралізації та регіонального розвитку в Україні	...172
3.3. Пропозиції для використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах України	...188
Висновки до розділу 3	...201
ВИСНОВКИ	...203
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	...208
ДОДАТКИ	

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВПО – внутрішньо переміщені особи
- ГО – громадські організації
- ДПП – державно-приватне партнерство
- ДССР – державна стратегія регіонального розвитку
- ЄС – Європейський Союз
- ЗМІ – засоби масової інформації
- ЗСУ – Збройні сили України
- КМУ – Кабінет Міністрів України
- НПЗ – нафтопереробний завод
- ОБСЄ – Організація безпеки і співробітництва в Європі
- ОЕСР – організація економічного співробітництва та розвитку
- ОМС – органи місцевого самоврядування
- ООН – Організація Об'єднаних Націй
- ОСН – органи самоорганізації населення
- ПАРЄ – Парламентська асамблея Ради Європи
- ППП – публічно-приватне партнерство
- США – Сполучені Штати Америки
- ТГ – територіальна громада
- ЦНАП – центр надання адміністративних послуг
- ЦСЄ – Центрально-Східна Європа
- NUTS – номенклатура територіальних одиниць для статистики

ВСТУП

Актуальність теми. Важливим аспектом демократичності та ефективності системи публічного управління є зв'язок централізації та децентралізації, дотримання балансу повноважень та чіткості їх розподілу між органами влади центрального та місцевого рівня. Одним із ключових завдань децентралізації в системі публічного управління є не лише прискорений регіональний та територіальний розвиток, свобода місцевого саомврядування, а й нова система цінностей, впровадження яких прискорить процеси взаємодії між владою та суспільством і поглибить процес задоволення потреб усіх зацікавлених сторін, створить нові переваги для суспільного розвитку.

До 2014 року в Україні система місцевого самоврядування характеризувалася принципами незбалансованості, фінансової залежності, неспроможності територіальних громад забезпечити розвиток своїх територій для надання якісних життєвих умов для населення, високоякісних та доступних публічних та соціальних послуг населенню. Роздробленість, значна нерівномірність економічного розвитку територій призвела до уповільнення або навіть зупинила розвиток системи місцевого самоврядування на цих територіях. Окрім того, місцеві органи влади були практично повністю фінансово залежними від центральних, а їх повноваження були значно обмежені. Міжнародний досвід підтверджує, що територіальні громади з невеликою чисельністю населення мають обмежені фінансові можливості для забезпечення свого розвитку і не мають адекватної ресурсної бази.

З 2014 року розпочато реформування територіальної організації влади та системи місцевого самоврядування в Україні, а також інших комплексних галузевих реформ, які були покликані стимулювати створення інститутів прямої демократії, забезпечити координацію інтересів територіальних громад та держави, підвищення якості життя громадян на основі децентралізації, економічної та фінансової спроможності громад.

Перші результати проведення двох етапів реформ показали свою ефективність та загалом значно покращили ресурсне забезпечення територіальних громад. Проте залишилось і чимало проблем: незавершеність третього етапу реформи, яку зараз неможливо завершити через війну в Україні; недостатність кваліфікації та системного мислення кадрів на місцевому рівні для того, щоб модернізувати та пришвидшувати розвиток громад; дублювання повноважень; незавершеність податкового реформування; необхідність удосконалення деяких норм законодавства; проблеми зі значним пошкодженням інфраструктури територій; складна демографічна ситуація на окремих територіях у зв'язку з війною.

Варто зазначити, що окремі політологічні та публічно-управлінські аспекти децентралізації управління розкрито у працях зарубіжних науковців – Аллен-Дюпре Д., Шатрі І., Мойсію А., Герат Т.Н., Мансур А.М.Е., Іфмаз С. тощо.

Українські вчені, які досліджували децентралізацію публічного управління – Бальцій Ю., Білик Р., Борденюк В., Борщевський В., Бурик З., Матвеєв Є., Куропась І., Микита О., Бризіцький М., Бутко І., Вон Р., Гаврік Р., Гоголь Т., Мельничук Л., Матрійшин Є., Горло Н., Грицяк І., Деніга В., Денисов К., Козич О., Колишко Р., Корнева Т., Кравців В., Сірик З., Антонова Л., Сторонянська І., Кравчук М., Кучук А., Лелеченко А., Линьов К., Малиновський В., О. Павлова, Матвієнко А., Науменко Р., Рильська В., Олаг Н., Осланд О., Філіппова О., Панцир С., Пігуль Н., Люта О., Піддубний І., Серьогін С., Гончарук Н., Сус Л. та інші.

Вітчизняні науковці, які досліджували окремі публічно-управлінські аспекти з регіонального розвитку, – Бабінова О., Балян А., Берданова О., Возняк Г., Дракохруст Т., Дьомін М., Яценко В., Бєрова П., Заблоцький Б., Кіншак А., Клиновий Д., Пепа Т., Пухир С., Семенов В., Ткачук А., Третяк Ю., Федрів П., Назаренко Ю., Харченко Ю., Челак О. та інші.

Проте напрацювання цих науковців в основному завершуються до початку війни в Україні, мало досліджень щодо удосконалення системи децентралізації та розвитку територій уже в післявоєнному періоді. А тому актуальність теми дисертації полягає в необхідності дослідження проблем та можливостей, які

виникають у контексті децентралізації публічного управління, формування пропозицій та рекомендацій щодо шляхів удосконалення нормативно-правового та організаційного забезпечення децентралізації та регіонального розвитку в Україні, спрямованих на усунення та подолання перешкод на шляху становлення децентралізації, які виникають у публічному управлінні, для забезпечення стабільності, ефективності та легітимності державних органів влади, пропозицій до впровадження останнього етапу реформи після завершення війни в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах науково-дослідних робіт Львівського регіонального інституту державного управління «Історія державного управління» (ДО № 0217U000715), «Політична асоціація між Україною та ЄС: проблеми реалізації» (ДО № 0219U004134), «Інституційні механізми гарантування соціальної безпеки регіону» (ДО № 0219U004133), «Державно-управлінські аспекти формування національної ідентичності в сучасному українському соціумі» (ДР № 0119U100780) комплексного наукового проекту Національної академії державного управління при Президентові України «Державне управління та місцеве самоврядування», в яких автор як виконавець здійснила аналіз наукових досліджень проблем децентралізації влади й регіонального розвитку та способів забезпечення сталого регіонального розвитку; дослідила досвід європейських країн з децентралізації влади; запропонувала шляхи удосконалення нормативно-правового забезпечення децентралізації та регіонального розвитку в Україні; обґрунтувала перспективні напрями удосконалення організаційного забезпечення децентралізації та регіонального розвитку в Україні та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є науково-теоретичне обґрунтування теоретико-методичних основ децентралізації та регіонального розвитку та напрацювання пропозицій і рекомендацій щодо перспектив удосконалення реалізації регіонального розвитку шляхом здійснення децентралізації.

Для досягнення визначеної мети сформовано такі основні завдання:

– здійснити аналіз наукових напрацювань щодо проблем децентралізації влади й регіонального розвитку та способів їх модернізації у майбутньому;

- провести структурно-функціональний аналіз децентралізації як способу забезпечення регіонального розвитку;
- дослідити нормативно-правове й організаційне забезпечення децентралізації влади та регіонального розвитку в Україні;
- проаналізувати ресурсе забезпечення регіонального розвитку в аспекті децентралізації;
- окреслити шляхи імплементації європейського досвіду децентралізації влади в Україні;
- запропонувати шляхи удосконалення нормативно-правового забезпечення децентралізації та регіонального розвитку в Україні;
- обґрунтувати перспективні напрями удосконалення організаційного забезпечення децентралізації та регіонального розвитку в Україні.

Об’єктом дослідження є процеси децентралізації державного управління в Україні.

Предметом дослідження є вплив децентралізації державного управління на регіональний розвиток.

Методи дослідження. У дисертаційному дослідженні використано наукові методи, що охоплюють широкий спектр загальнонаукових та спеціалізованих методик, зокрема: аналіз, синтез і узагальнення, які були використані для більш детального розгляду об’єкта дослідження; метод узагальнення, застосований для розкриття теоретичних основ об’єкта дослідження; порівняльний метод та метод систематизації використовувалися для дослідження нормативно-правового регулювання процесу децентралізації державного управління та регіонального розвитку України; статистичного аналізу – для відображення агрегованої бюджетної спроможності за областями України, динаміки доходів за видами бюджетів та всіх видів надходжень місцевих бюджетів України тощо; документального аналізу – для дослідження нормативно-правових та законодавчих актів, регуляторних документів, звітів та інших документів, що стосуються децентралізації влади та регіонального розвитку; системного аналізу – для комплексного дослідження і вивчення різних аспектів розвитку децентралізації державного управління в Україні; діалектичного методу

– для аналізу взаємозв'язків та розвитку процесів регіонального розвитку, децентралізації, реформування місцевого самоврядування; емпіричні методи – для збору та аналізу конкретних фактів, даних, статистики, що стосуються нормативно-правового регулювання регіонального розвитку та децентралізації в Україні.

Наукова новизна отриманих результатів визначається вирішенням наукового завдання, яке полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні теоретико-методичних основ децентралізації та регіонального розвитку та напрацюванні пропозицій і рекомендацій щодо перспектив удосконалення реалізації регіонального розвитку шляхом здійснення децентралізації. У дисертації:

уперше:

– запропоновано концепт та основні положення Стратегії та визначено пріоритетні напрямки децентралізації в Україні у післявоєнний період, сформовано схему забезпечення регіонального розвитку, яка ґрунтується на факторах, суб'єктах, інструментах, механізмах та управлінських стадіях. При цьому ключовим інструментом, що здійснює вплив на стимулювання чинників розвитку регіонів, можна визначити стратегію розвитку, в основі якої – залучення стейкхолдерів та співпраця органів влади, громадян, бізнесу, органів самоорганізації, інших партнерів, місцевого населення задля формування єдиного напрямку розвитку територій;

удосконалено:

– розуміння передумов, сприятливих умов для децентралізації влади, зокрема, умовами децентралізації визначено: потребу демократизації публічного управління та наближення його до громадян; вимоги диференціації публічного управління відповідно до потреб на місцевому рівні; наявність локальних фінансових, техніко-економічних, людських ресурсів та можливостей; потребу і спроможність їх подальшого розвитку; потребу і готовність участі стейкхолдерів (організацій громадянського суспільства та інших) в публічному управлінні на різних рівнях; якщо мобілізація ресурсів місцевої влади є вирішальним фактором успіху врегулювання наслідків несприятливих подій або ситуацій;

– теоретичний підхід до трактування сутності децентралізації влади, форм її розподілу, під якою запропоновано розуміти передачу владних повноважень, прав, обов'язків та відповідальності органів влади з центрального на місцевий рівень, наділення достатньою кількістю ресурсів (фінансових, кадрових, організаційних) для реалізації прав та обов'язків, що загалом створює умови для розвитку територій, їх спроможності та надання якісних послуг населенню. Сформовано матрицю нових підходів до взаємодії органів влади територіальних громад та ключових стейкхолдерів (бізнесу, ГО, ОСН, ЗМІ, інших територіальних громад), розширено пропозиції щодо застосування громадського аудиту;

– шляхи імплементації зарубіжного досвіду, опираючись на який в Україні потрібно: обмежити потік фінансових та матеріальних ресурсів на центральному рівні із зосередженням їх на рівні територій; змінити систему публічного управління, наблизивши публічні послуги до громадян; стимулювати та всіляко розвивати демократизацію, публічність, прозорість влади на місцевому рівні та її кооперування з громадянами, бізнесом; підвищити організованість та системність роботи органів влади, злагодженості діяльності та відсутності дублювання повноважень;

– принципи, що застосовуються для управління регіональним розвитком (стратегічності процесу управління, раціональності та доцільності, цілепокладання, економічності та ефективності, цілісності, системності та структурованості, прозорості, балансу інтересів різних груп населення, кооперації діяльності зі стейкхолдерами) в частині поглиблення їх змісту контентом щодо обґрунтування необхідності певного набору необхідних ресурсів та комунікацію із зовнішнім середовищем, що сприятиме досягненню виконання поставлених завдань регіонального розвитку;

– напрямки нормативно-правового та організаційного забезпечення децентралізації влади в майбутньому, зокрема запропоновані: зміни законодавства щодо розподілу повноважень між державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування; зміни бюджетного та податкового законодавства щодо врегулювання питання ПДФО; зміни до виборчого

законодавства та законодавства «Про органи самоорганізації населення»; прийняття Муніципального кодексу України або Адміністративно-територіального кодексу України, як узагальнюючої правової бази для поліпшення організаційних та правових механізмів функціонування органів місцевої влади, зміцнення організаційної потужності інститутів територіального самоврядування; імплементація в межах України новацій ЄС стосовно належного управління на місцевому рівні.

набули подальшого розвитку:

– виокремлення та трактування сутності основних форм децентралізації влади: «деконцентрації», «делегування», «деволюції», «дивестування». Деконцентрація характеризується як передача окремих повноважень за напрямками з центрального на місцевий рівень зі збереженням загального ієрархічного підпорядкування місцевих влад та контролю центральними; «деволюція» як умова, за якої велика частина повноважень та відповідальності, зокрема і найбільш важливі, передаються на місцевий рівень, який реалізовує їх відносно автономно; «дивестування» як передача частини функцій та повноважень від органів влади неурядовим структурам (громадським організаціям, асоціаціям, ОСН тощо);

– підходи до регіоналізму та регіонального управління в різних державах світу та досвід для України: конфедераційний (Європейський Союз як міждержавне утворення); європейського регіоналізму (політика нових регіонів); доброго демократичного врядування (забезпечення представництва та участі в місцевому управлінні; розширення участі громадськості в процесах; забезпечення зворотнього зв'язку між органами державної влади та громадськістю; сталий розвиток та стратегічна орієнтація) задля формування дієздатного інституту влади в Україні – місцевого самоврядування, можливості фінансової децентралізації, одержання нових можливостей реалізації владних повноважень;

– підходи до регіоналізму та регіонального управління в різних державах світу та досвід для України: європейського регіоналізму; доброго демократичного врядування задля формування дієздатного інституту влади в Україні – місцевого самоврядування, можливості фінансової децентралізації,

одержання нових можливостей реалізації владних повноважень, координації діяльності з іншими територіями та регіонами, забезпечення відкритості та прозорості діяльності влади;

– періодизація щодо розвитку адміністративно-територіальної реформи в Україні. Виокремлено п'ять етапів: I (1991-1999 рр.) – вітчизняна стратегія місцевого розвитку ще не почала своє існування; II (2000-2004 рр.) – основні юридичні та нормативні акти щодо розвитку державної політики місцевого рівня не були остаточно створені; III (2005-2013 рр.) – розвиток державної стратегії підтримки регіонів, обговорення основних стратегій децентралізації; IV (2014-2022 рр.) – юридичне формування принципів регіональної стратегії, встановлення порядку розподілу бюджетних ресурсів фонду регіонального розвитку, розпочата адміністративно-територіальна реформа; V (з 2022 р. до сьогодні) характеризується призупиненням введення наступного етапу адміністративно-територіальної реформи у зв'язку з воєнними діями в Україні;

– пропозиції щодо покращення та активізації діяльності органів самоорганізації населення на основі проведеного аналізу потенціалу територій та органів самоорганізації населення в територіальних громадах до та під час війни в Україні, запропоновано активне застосування краудсорсингу у їх діяльності.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що вони можуть бути використані органами державної влади й органами місцевого самоврядування як теоретичні обґрунтування та практичні дані для удосконалення нормативно-правового й організаційного забезпечення децентралізації та регіонального розвитку в Україні. Основні положення та рекомендації дисертаційної роботи сприятимуть визначенню основних напрямків подальших досліджень питань державного управління в контексті здійснення адміністративно-територіальної реформи.

Результати дисертаційної роботи були використані під час розробки нормативно-правових, розпорядчих і методичних документів Червоноградської міської ради (Довідка про впровадження від 18.12.2020 р. №3/18-6832/1), Сокальської міської ради (Довідка про впровадження від 15.12.2020 р. №3/15-

6723/1), Виконавчого комітету Стрийської міської ради (Довідка про впровадження від 05.12.2020 р. №2/5-5742/1).

Особистий внесок здобувача. Основні теоретичні положення та практичні розробки, які містять елементи наукової новизни та становлять цінність для розвитку науки державного управління щодо нормативно-правового й організаційного забезпечення децентралізації та регіонального розвитку в Україні, отримані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Наукові результати дисертаційного дослідження обговорювались на таких вітчизняних та міжнародних науково-практичних конференціях: *Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи* : зб. матер. 8-ї Всеукр. наук.-практ. конф. (20 жовтня 2017 р., Херсон); X Міжнародна наукова конференція «Science and Society» Гамільтон (Канада) (Лютий, 2019); Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. за міжнародною участю (15 березня 2019 р., Львів); *Methodical and practical methods of creating inventions* : 6th International scientific and practical conference (October 24–27, 2023) Sofia, Bulgaria. International Science Group.

Публікації. За результатами досліджень опубліковано 11 наукових праць, серед яких: 7 статей у наукових фахових виданнях України, 4 тези доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, наукових семінарах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 249 сторінок, із них 207 сторінок – основний текст. Список використаних джерел налічує 267 найменувань на 33 сторінках. Робота містить 29 рисунків, 16 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Аналіз наукових досліджень з проблем децентралізації влади та регіонального розвитку

Передумовою раціоналізації та підвищення ефективності публічної влади є постійна оптимізація розподілу управлінських повноважень і функцій державного управління відповідно до тенденцій у зміні мети та особливостей функціонування об'єктів управління. Одним зі способів досягнення такої оптимізації є розширення як повноважень, так і відповідальності підпорядкованих елементів управлінської системи за рахунок вищих елементів управління. Збільшення повноважень і посилення відповідальності установ, структурних підрозділів чи посадових осіб нижчого рівня з метою підвищення загальної ефективності діяльності системи є сутністю децентралізаційних процесів [37].

Актуальність цього питання посилює важливість демократизації реформ в Україні на сучасному етапі розвитку нашої держави. Побудова ефективної системи державного управління в Україні потребує вирішення проблем системного характеру, що пов'язані з надмірною централізацією повноважень і матеріально-технічного та фінансового забезпечення суб'єктів управління, конфліктами повноважень та відповідальності органів влади різних рівнів. Важливими проблемними питаннями, що можуть бути врегульовані лише в разі змін систем управління та делегування повноважень, є недостатня увага до питань фінансового забезпечення громад, а також системи регулювання відносин між органами влади на місцевому та державному рівні.

Варто зазначити, що сьогодні відбувається становлення науки публічного управління, при цьому постійно змінюється понятійний апарат, вектори та природа процесів регулювання. Зважаючи на це, наукова робота у сфері публічного управління повинна бути спрямована на вдосконалення категоріального апарату, уточнюючи, впорядковуючи наявні категорії, а також, за можливості, поглиблюючи їх зміст та встановлюючи нові горизонтальні та вертикальні понятійні зв'язки. Саме такий аспект наукового дослідження є характерним для концептуально-категоріального визначення проблеми регіонального розвитку та децентралізації влади.

Провідні вчені А. Матвієнко, Н. Пігуль, Л. Сус, В. Борденюк, І. Грицяк, Р. Колишко, М. Корнієнко, К. Ліньов, В. Малиновський значну увагу приділяли питанню децентралізації влади, особливо її концептуально-категоріальному визначенню. Водночас на сучасному етапі реформування системи державного управління, місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні зазначені питання набувають особливої актуальності, що потребує врахування сучасних особливостей децентралізації влади в концептуальному наповненні відповідних понять, через які здійснюються процеси стратегічного розвитку держави.

У працях З. Бурик виділено основні принципи реформування системи публічного управління серед яких акцентовано на конкурентоздатності публічних послуг в сервісних відносинах, а також мережевої побудови системи управління, що зорієнтована на часткову децентралізацію системи, формування горизонтальних зв'язків між різними органами влади, суспільними та громадськими інститутами [19].

Є. Матвіїшин акцентує на особливостях функціонування територіальних утворень у вигляді агломерацій, які в сучасних умовах набувають значного поширення, оскільки виявляються тенденції до демографічного перерозподілу ресурсів на користь великих міст та розвитку великих міст в рамках місцевого самоврядування [118].

У працях З. Сірика досліджено питання децентралізації влади регіонального управління та акцентовано на проблемах фінансування та бюджетних відносин між центром та регіонами і територіями. Вченим зацентовано увагу на те, що формування місцевих бюджетів здійснюється на недосконалій податковій базі, а також на аналізі питань бюджетного регулювання, надання міжбюджетних трансфертів та бюджетного вирівнювання в сучасних умовах [217].

Л. Антонова акцентує увагу у своїх дослідженнях на необхідності децентралізації в освіті та на ключових проблемних питаннях, які сьогодні існують у децентралізації освіти [4].

Вивчаючи зміст категорії регіонального розвитку як комплексного цілого, доцільно спочатку ознайомитись зі змістом категорії «розвиток». Філософські роздуми у цій категорії зосереджені на таких аспектах, як тимчасова зміна матеріальних та ідеальних об'єктів, яка одночасно характеризується незворотністю, спрямованістю, закономірністю, створенням нового якісного стану об'єкта, що є наслідком зміни його складу або структури, якісних змін об'єктів, виникнення нових форм існування, нововведень та перетворення їх внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків, характеризуючи при цьому їх зміни, характер і причини [104, с. 537; 99; 60].

Розвиток розглядається у зв'язку з основними законами діалектики, при цьому пов'язаний з часом, рухом і змінами. Варто враховувати, що з часом розвиток приймає певний напрямок; лише в процесі руху відбувається взаємодія різних сторін протиріччя. Зміни в процесі розвитку повинні носити комплексний характер як в межах окремих підсистем і елементів, так і структури загалом. При цьому як кількісні, так і якісні зміни передбачають набуття явищем або річчю нових якостей: якщо в рамках цілого відбувається комплекс якісних модифікацій, то кожен елемент системи зазнає певних змін і розвивається в новій формі або в іншому напрямку [134].

Незворотні, спрямовані на досягнення певного результату, закономірні зміни системи, скеровані і визначені властивими їй механізмами самоорганізації, багато науковців розглядає як розвиток. При цьому сама категорія самоорганізації

визначається як процес упорядкування внутрішньої структури та потоку через матерію, енергію та інформацію, що забезпечується регуляторними механізмами самої системи. Водночас поняття саморозвитку здебільшого характеризується як внутрішньо необхідні довільні зміни, перетворення системи за рахунок суперечностей, що їй властиві, або таких, що виникають внаслідок взаємодії з іншими системами або між її складовими [7]. У зв'язку з цим важливо зазначити, що між самоорганізацією і саморозвитком системи виникає протиріччя, яке виявляється в тому, що самоорганізація, з одного боку, спрямована на посилення порядку системи, тоді як саморозвиток однозначно передбачає її модифікацію.

Певною мірою методичною основою для вивчення феномену регіонального розвитку є філософські роздуми про поняття розвитку як такого, оскільки регіональний розвиток передбачає реалізацію в тій чи іншій формі згаданих вище суттєвих рис категорії розвитку. Концептуально визначаючи зміст останнього, адміністративна наука розглядає розвиток регіонів як складний процес, який визначає різні соціальні й економічні цілі систем управління на місцевому рівні, спрямовані на зростання показників життєвого рівня мешканців шляхом сталого, збалансованого відтворення соціально-економічної, ресурсної та екологічної бази певної адміністративно-територіальної одиниці [11, с. 20]. Відповідно до іншої точки зору, розвитком вважають усі, не завжди позитивні, зрушення в економічній та соціальній складових науково-технічної сфери, що відбуваються в умовах впливу міжрегіональних та міжнародних конкурентних відносин, зміцнення ролі управління у державному секторі та визначаються багатовекторними тенденціями на мікро- та макрорівні [90, с. 32-33]. Характеристику регіонального розвитку як кожну, не обов'язково прогресивну, зміну варто вважати методологічно хибною, адже сам вибір напрямку змін, а саме застосування предикатних характеристик «поступ-регрес» не відповідають закладеному у сутність розвитку протиріччю, яке його уможлиблює, є невіддільним від нього: кожна зміна – це прогрес, оскільки передбачає рух у певному обраному напрямку, і водночас є певним кроком назад, бо заперечує всі інші види змін, реалізацію інших можливостей. Таким чином, оцінюючи рух як

позитивний або негативний, точнішими і більш доречними були б терміни «зміна» або «динаміка» [35].

Досить поширеною є думка, що під рівнем освоєння територіальної одиниці розуміють ступінь насиченості території об'єктами і якість зв'язків між ними: чим більше об'єктів на певній території і чим тісніший між ними зв'язок, тим більш високим вважається рівень розвитку такої територіальної одиниці. Такий аспект актуалізує потребу додаткового вивчення категорії розвитку, враховуючи концептуальну сутність регіонального розвитку з точки зору процесів, що відбуваються на території певної адміністративно-територіальної одиниці, в регіоні як економічній системі або підсистемі, а також в регіоні як певному просторі економіко-соціального характеру [12, с. 137-138].

Аналіз літератури з теми дослідження дозволяє виокремити два основні підходи до вивчення процесу розвитку управління на регіональному рівні. Перший з них акцентує увагу на прогресивному характері тенденцій розвитку регіонів. Прогрес у зміні соціальних та економічних складових розвитку передбачає поступову оптимізацію сфер управління на місцевому рівні, посилення їх змісту та підвищення якості. Варто зазначити, що за окремими напрямками може спостерігатись погіршення, зменшення ефективності зв'язку, що свідчить про помилки у розвитку, що, однак, не заперечує загальної позитивної тенденції у зміні всієї системи [74]. Переважання ж прогресивного підходу визначає наголошення на категоріях «прогрес» і «модернізація» у розкритті змісту терміну «регіональний розвиток», залишаючи незрозумілим аспект повернення системи або окремих її елементів до стану стагнації, зношеності [90, с. 30].

Інша точка зору щодо характеристики розвитку регіональної системи базується на поняттях циклічно-хвильового типу змін, що може бути характеризований протягом порівняно тривалого часу, має визначальний вплив на розвиток промислових регіонів і передбачає суттєві зміни в організації виробництва, техніко-технологічному стані об'єктів тощо [90, с. 31].

З'ясуємо природу децентралізації та проаналізуємо її вплив на якість та тенденції регіонального розвитку. На думку вчених Н. Пігуль та О. Лютої, реформування системи державних органів та громадських організацій є важливою передумовою демократичних змін в нашій державі. Підвищення якості територіальної організації влади, підвищення якості місцевого самоврядування та створення самодостатніх територіальних громад не можливі без децентралізації влади, яка, як свідчить досвід розвитку зарубіжних країн, є основою забезпечення високого рівня життя населення та надання якісних послуг на місцевому рівні [145].

Поняття децентралізації має багато аспектів розгляду, є багатокомпонентним, використовується для охоплення кількох ідей і часто має різне значення під час характеристики об'єкта залежно від мети і точки зору його розгляду. Саме тому це поняття потребує класифікації його визначень. Відповідно до одного з них, децентралізацію можна визначити як розподіл відповідальності за планування, управління та мобілізацію ресурсів від центрального уряду до місцевих підрозділів центральних урядових міністерств або агенцій, підпорядкованих підрозділів або рівнів уряду, напівавтономних державних органів чи організацій, регіональних органів влади, неурядових приватних чи волонтерських компаній. Таке визначення передбачає децентралізаційні процеси як на рівні адміністративних територій, так і регіональних об'єднань, а також підрівнів управління. Виокремлюють як горизонтальну, так і пірамідальну децентралізацію, а також таку, що базується на розподілі влади та різного виду ресурсів [256].

Держава сьогодні взяла на себе і виконує зобов'язання щодо адаптації нормативної бази для передачі на місцевий рівень повноважень і необхідних для їх реалізації ресурсів.

На підставі Закону України «Про добровільне об'єднання громад» державні структури здійснюють організаційно-методичне забезпечення процесу об'єднання громад [169]. Враховуючи високу успішність бюджетної складової децентралізаційних процесів в Україні, громади отримали додаткові кошти, які

були скеровані на розвиток місцевої інфраструктури, що характеризує децентралізацію в Україні як ефективну та незворотню. Тим більш важливим і відповідальним є наступна складова цього виду реформування, а саме децентралізація управління, яка повинна здійснюватися відповідно до принципів доцільності, справедливості та відповідальності [263].

Наука державного управління передбачає багатоаспектне вивчення децентралізаційних процесів, тому необхідно розглянути складові класичних визначень поняття децентралізації, таких як забезпечення незалежності в управлінських підходах [22, с. 112], часткове делегування функціональних прав та обов'язків на місця [23, с. 111], перенесення функціональної складової діяльності державних органів на місцевий рівень, зменшення централізаційних процесів [21, с. 79], перерозподіл повноважень та сфер відповідальності між загальнодержавними та місцевими органами влади [62, с. 201] (табл. 1.1).

При цьому заслуговує на увагу той факт, що сутність децентралізаційних процесів передбачає перерозподіл функцій та повноважень державних та місцевих органів, що реалізують волю і права народу [7].

Таблиця 1.1

Вектори зміни системи делегування повноважень

Сфера зміни процесів делегування	Залежно від зміни суб'єктно-об'єктного складу елементів управління		
	В адміністративній структурі державного управління	В державних та приватних структурах	Зміни повноважень між державними і приватними інституціями
Зміна територіальної системи управління	Загальнодержавна децентралізація, окремі зміни у місцевому самоврядуванні	Зміна у адміністративному управлінні за галузями діяльності, непряме регулювання економіко-політичних та соціальних процесів	Приватизація, дерегуляція
Зміна функціоналу або мети діяльності елементів системи управління	Зміна потреб та можливостей суб'єктів або об'єктів управління	Зміна управління спільними товариствами	Економічна та політична лібералізація, зміна складу органів управління, приватизація, відчуження

Джерело: розроблено автором на основі [21; 48; 55; 174-178]

При цьому враховується принцип поділу владних інститутів на сфери законодавчої, виконавчої та судової влади з аспектами їх функцій у децентралізаційних процесах з позиції особливостей форм державного правління, а саме взаємовідносин Президента, Верховної Ради та уряду [7].

Звертає на себе увагу різний обсяг змісту реформування сфери повноважень, що передбачає децентралізація відповідно до різних аспектів наукового дискурсу щодо визначення цього терміну: у широкому значенні децентралізація системи управління передбачає перехід частини повноважень центральних органів влади на місцевий рівень, збільшуючи права місцевих органів [15], а у вузькому значенні децентралізація охоплює сфери економіки, політики, менеджменту, публічного управління. Табл. 1.2 узагальнює різні трактування поняття «децентралізація» залежно від об'єкту реформування.

Таблиця 1.2

Визначення поняття «децентралізація» відповідно до різних точок зору на об'єкт децентралізаційних процесів

№	Визначення поняття «децентралізація»	Об'єкт реформування	Автори
1	Децентралізація – це процес передачі частини функцій державного управління від центральних органів виконавчої влади місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування	Функції державного управління	О. Оболенський
2	Цей процес включає в себе розширення повноважень нижчих органів за рахунок вищих за рівнем їх ослаблення або скасування централізації. Він є характерним для сфери державного управління та є засобом відображення протилежності до централізації	Функції та повноваження державного управління	В.Малиновський
3	Делгування необхідних прав, обов'язків та ресурсів місцевим органам влади з метою забезпечення їхньої самостійності у підходах до управління, з урахуванням багатоманітності місцевих особливостей	Централізація управління	Н. Нижник
4	Забезпечення самостійності у підходах до управління, з урахуванням багатоманітності місцевих особливостей	Підходи доуправління	Г. Одінцева, Г. Мостовий, О. Амосов
5	Передача відповідальності за планування та реалізацію рішень та розподіл ресурсного забезпечення від центральних органів державної влади до нижчих державних структур та органів місцевого самоврядування	Відповідальність за планування, реалізацію, розподіл ресурсного	К. Линьов

		забезпечення	
6	Децентралізація - це не одноразова подія, а складний процес, який включає в себе ряд етапів та елементів, таких як передача повноважень, визначення обсягу передачі, механізми взаємодії між різними рівнями влади, адміністративно-територіальна реформа та інші. Цей процес може бути поступовим, інколи називається деволуцією, і включає в себе постійне делегування зростаючої частини повноважень регіональним та місцевим владним інститутам	Владні повноваження, механізм взаємодії органів державної влади і органів місцевого самоврядування	А. Матвієнко
7	Часткова деволуція державної виконавчої влади	Виконавча влада	М. Корнієнко
8	Поступове передача зростаючої частини повноважень та відповідальності від центральних владних структур до регіональних, місцевих і сільських органів управління	Частина повноважень держави, акцентовано на їх постійному зростанні	М. Харитончук

Джерело: розроблено автором на основі [43; 44; 45; 99;110; 116;119; 241].

Політологія поняття «децентралізація» розглядає як політичний процес, що передбачає передачу окремих повноважень від центральної влади на місцевий рівень з метою оптимізації процесу реалізації конкретних регіональних і місцевих програм та більш ефективного практичного вирішення проблем загальнодержавного значення, а також як систему політичного управління, спрямовану на реалізацію надзвичайно важливих практичних рішень, які територіально чи організаційно є поза межами прямого впливу центральної влади [25].

Наука державного управління розглядає децентралізацію як самостійну діяльність місцевого самоврядування в результаті передачі йому державних повноважень, а також як розширення та посилення управлінських можливостей територіальних громад та підпорядкованих їм органів і організацій, що передбачає необхідність зменшити права і повноваження органів центрального рівня. Делегування повноважень тут розглядається не як делегування як таке, а як перетворення державних повноважень у повноваження самоврядування, що,

очевидно, дає змогу врахувати різний характер місцевого управління та державних повноважень [19, с. 55].

Водночас І. Грицяк зазначає, що якщо процеси деконцентрації поширюються лише на державну виконавчу владу на місцевому рівні, то об'єктом децентралізаційної діяльності є сфера місцевого самоврядування [44, с. 58]. На думку науковця, за останні кілька десятиліть у країнах світу значно посилюються процеси деконцентрації державної влади. Справжня децентралізація передбачає, передачу повноважень від центральної влади до непередставницьких органів місцевого самоврядування, або представникам центральної виконавчої влади на місці [19]. Таким чином децентралізація спрямовується на створення політичного середовища, в якому повноваження щодо доступу до політичних, економічних і соціальних ресурсів розподіляються між центральним урядом і нижчими рівнями управління.

Відповідно до іншої точки зору, адміністративна децентралізація – це процес розширення та посилення прав і повноважень адміністративно-територіальних одиниць або підпорядкованих їм органів і організацій при звуженні прав і повноважень центральних органів влади [101].

Н. Нижник досліджувала питання децентралізації та встановила, що цей процес є особливим засобом відтворення централізації, і що насправді обидва процеси є в суперечливій цілісності. Децентралізація, на думку дослідниці, є характерною для сфери державного управління, при цьому це явище зумовлене як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. Такий процес – протилежність централізації, своєрідний засіб її вираження [43, с. 16]. Сутність децентралізації, однак, полягає в тому, що загалом органи нижчого рівня управління отримують можливість приймати незалежні та остаточні рішення, які входять до сфери їх відповідальності [104].

Децентралізація, на думку Г. Одинцової, Г. Мостового, О. Амосова, визначається як самостійність у підходах до управління з урахуванням складності місцевої специфіки та збереження системної єдності [44].

Децентралізаційні процеси, відповідно до позиції О. Оболенського, трактуються як передача частини державних управлінських обов'язків від органів вищого рівня місцевим органам влади, розширюючи при цьому повноваження владних структур на місцевому рівні [45].

На думку В. Малиновського, децентралізація визначається в загальному сенсі як зменшення або відміна від централізаційних процесів, передбачаючи при цьому передавання частини функцій найвищих органів управління підпорядкованим їм місцевим структурам [115, с. 51]. М. Корнієнко, розрізняючи демократичність децентралізації та адміністративність як природу виникнення певних трансформаційних процесів, фактично характеризує її як часткове перетворення, що охоплює виконавчу гілку системи державного управління [99, с. 38].

Як стверджує М. Харитончук, важливим аспектом децентралізації є поступовість у делегуванні дедалі більшої частини повноважень обласним, міським та сільським органам влади [243, с. 16]. К. Линьов трактує децентралізацію як процес передачі системи важелів управління та відповідальності у розпорядженні ресурсами держави від вищих органів влади нижчим державним структурам та органам місцевого самоврядування [110, с. 17].

А. Матвієнко розглядає децентралізацію не як одномоментну передачу функцій управління на нижчі рівні владної системи, а як комплексний процес, який включає такі елементи, як питання передачі органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які отримують повноваження та ефективно ними розпоряджаються, визначають обсяг повноважень, що передаються, механізм їх передачі, процедуру співпраці між загальнодержавними та місцевими органами в процесі адміністративно-територіальної реформи [119, с. 20].

Як видно з вище наведених визначень, децентралізація найкраще відбувається тоді, коли вона передбачає реалізацію демократичних принципів взаємодії, розвиток відповідного технічного потенціалу місцевого самоврядування, становлення громадянського суспільства та громадських організацій, оскільки децентралізація влади передбачає передачу влади та

відповідальності від суб'єктів управлінського впливу іншим суб'єктам управління, яким при цьому надано необхідні права, обов'язки та ресурси [16].

Важливою економічною перевагою адміністративно-територіальної реформи як аргументу на користь її запровадження є краще задоволення потреб громадян за умов децентралізації виробничої та будівельної сфер, аніж за централізованого планування, що підвищує загальну ефективність діяльності як центральної, так і місцевої ланки владної системи, формуючи при цьому більш ефективні передумови для позитивної динаміки економічних процесів [108].

Отже, децентралізація владних відносин передбачає трансформацію таких їх складових, як системи повноважень, функцій та відповідальності, а також ресурсної бази як основи забезпечення нових прав та обов'язків, що виникли внаслідок перерозподілу між структурними складовими владної системи, що зумовлюють формування чи розвиток їх сутності. Передумовами успішної децентралізації можна визначити: потребу і готовність участі організацій громадського сектору у процесах управління; наявність локальних техніко-економічних можливостей; потребу і спроможність їх подальшого розвитку; потребу демократизації державного управління; вимоги диференціації державного управління відповідно до потреб територіальних громад, оскільки мобілізація ресурсів місцевої влади є вирішальним фактором успіху врегулювання наслідків несприятливих подій або ситуацій. Аналіз наведених дефініцій поняття децентралізації дозволяє виокремити передумови успішності централізаційної та децентралізаційної складової у владних відносинах (табл.1.3).

Економічну ефективність децентралізації переважно дослідники визначають як позитивний вплив на макроекономічну ситуацію та загальні позитивні наслідки для державних процесів. Зокрема, дослідники сформулювали припущення, відповідно до якого децентралізація сприяє підвищенню економічного зростання [110].

Важливою частиною політичного аспекту у децентралізаційних реформах є перерозподіл політичного аспекту влади субнаціональним органам управління,

при чому повноважні місцеві органи обираються залежно від функціонального змісту повноважень, що передаються.

Таблиця 1.3

Передумови, що визначають ефективність централізації та децентралізації

Фактори успішності централізації/децентралізації		Централізація	Децентралізація
Передумови централізації та децентралізації	Суб'єкти громадянського суспільства	Сприйняття суспільством участі громадського сектору лише як дорадчих суб'єктів на центральному рівні	Потреба і готовність участі організацій громадянського суспільства на різних рівнях державного та місцевого управління
	Зосередження об'єктів економіки	Потреба концентрації потужностей на центральному рівні	Наявність локальних техніко-економічних можливостей, потреба і спроможність їх подальшого розвитку
	Функціональна роль державних органів	Необхідність посилення ролі держави	Потреба демократизації державного управління
Умови, що потребують врахування в процесі запровадження реформ	Необхідність зміни вектору державного регулювання	Оправданість та ефективність політики централізації в умовах, що склалися	Вимоги диференціації державного управління відповідно до потреб на місцевому рівні
	Наявність ситуацій, що потребують зміни системи управління державного або місцевого рівня для підвищення ефективності їх регулювання	Якщо доводиться стикатися з ситуаціями, що, враховуючи наявні умови або можливості їх зміни, можуть бути ефективно врегульовані внаслідок швидкої і скоординованої політики на центральному рівні (війна, стихійні лиха)	Якщо мобілізація ресурсів місцевої влади є вирішальним фактором успіху врегулювання наслідків несприятливих подій або ситуацій

Джерело: розроблено автором на основі [121-123;125-129]

Розгляд співвідношення позитивних та негативних рис децентралізації влади дозволяє констатувати, що переваги децентралізаційних процесів полягають у створенні передумов для мобілізації ресурсної бази, підвищення ефективності її використання на місцевому рівні, залучення інвестиційних коштів, розвитку партнерських відносин між суб'єктами соціальної сфери та бізнес-структурами, галузевому об'єднанні та співпраці на місцевому рівні, запровадження більш гнучких процедур у прийнятті рішень і управлінні, можливості більш ефективного виконання контрольних функцій в межах окремо

взятої адміністративної одиниці. Водночас серед головних недоліків децентралізаційних перетворень є автономія цільових аспектів діяльності влади, теоретична можливість ризику переслідування індивідуальних амбіцій, небезпека державної (або місцевої) монополії в окремих стратегічно важливих галузях, дезорганізація та неузгодженість громадської діяльності, звуження координаційних процесів на державному та місцевому рівні тощо [105].

Паралельно з соціальними реформами часто відбувається фактична децентралізація адміністративної системи, що полягає у зміні суб'єктів прийняття рішень щодо використання ресурсної бази та механізму відповідальності за робочий процес окремих сфер соціальних послуг на місцевому рівні.

Відповідно до вище наведених характеристик, усі види децентралізації взаємопов'язані, здатні сприяти підвищенню ефективності інших напрямків управління та потенційно є передумовами більш ефективного розвитку територій. Без якісного самоврядування на нижчих рівнях управління та реалізації демократії як засобу здійснення влади якісна реалізація децентралізаційної реформи не може бути реалізована [95]. При цьому варто зазначити, що фінансовий аспект децентралізаційної трансформації, який передбачає перерозподіл коштів від держави на рахунки місцевих органів влади, є найповнішим і, можливо, найпрозорішим типом децентралізації, оскільки вона безпосередньо пов'язана з бюджетною практикою. Порядок та особливості перерозподілу коштів зазвичай встановлюються на початку переговорів між центральною та місцевою владою, при цьому беруться до уваги такі фактори його ефективності, як взаємопов'язаність регіонів, наявність ресурсів та можливості місцевого управління

Вивчаючи регіоналізацію як можливу складову децентралізаційних процесів, варто виокремити основні види регіоналізаційних перетворень:

- регіоналізація внаслідок деконцентрації;
- регіоналізація через співпрацю чинних муніципалітетів;
- регіональний вид децентралізаційних перетворень;

– регіоналізація внаслідок прийняття або фактичної реалізації політичних рішень.

Важливо зважити на те, що федералізм сам по собі не є формою регіоналізації, федеративна держава є засобом державного устрою, на структуру та функціонування якого може впливати регіоналізація в її різних формах. Більш того, регіоналізація федеральних одиниць сама по собі може бути пов'язана з різними типами регіоналізації. З цієї причини дуже важливо не сприймати державу як такий собі прояв регіоналізації чи регіоналізму [244].

Практика свідчить, що регіоналізація далеко не завжди є рівномірною. Так, одна країна може демонструвати кілька форм регіоналізації залежно від проблем, з якими стикається держава, і конкретних ситуацій, які необхідно вирішити, або, можливо, через конкуренцію між різними типами установ у проведенні операцій, пов'язаних із регіоналізацією. При цьому важливо уникати статичного бачення регіоналізації та інституційного еволюціонізму. Більш того, ситуація може змінюватися і залежно від проведених реформ у державі можуть відбуватися різні види регіоналізації [19].

Для більш повної характеристики типів децентралізаційних процесів розглянемо характеристики чотирьох типів адміністративної децентралізації, а саме деконцентрації, делегування, деволуції, дивестування.

«Деконцентрація», яка використовується переважно в унітарних державах вважається найслабшою формою децентралізації та найчастіше полягає у перерозподілі окремих сфер відповідальності, а також функцій щодо фінансових та управлінських аспектів діяльності між різними рівнями влади. Може бути так, що обов'язки просто передано від посадових осіб центрального уряду до тих, хто працює в регіонах, провінціях чи районах, або під наглядом міністерств центрального уряду, або створюється сильна адміністрація на місцевому рівні. Основними характеристиками деконцентрації влади є:

I. Розподіл повноважень завжди здійснюється вертикально (від вищих органів влади до нижчих, як правило, місцевого рівня).

II. Частковість розподілу повноважень від вищих структур державної влади до місцевих. Основні функції залишаються за центральною владою.

III. Наявність нагляду за виконанням повноважень з боку центральної влади.

Більш розвиненою формою децентралізації є «делегування», що передбачає тимчасове делегування і повноважень і відповідальності за прийняття рішень і управління державними функціями органам територіальної влади, які не повністю контролюються центральним урядом, але в підсумку підзвітні йому [118]. У цьому разі централізація наявна. Основним недоліком делегування є недостатня самостійність органів влади, яким передаються повноваження. Їх діяльність має підпорядковуватись та досягати інтересів органу влади, який делегував повноваження.

«Деволюція» зазвичай перекладає відповідальність за надання послуг на муніципалітети, які обирають своїх мерів і ради, генерують власні доходи та мають незалежні повноваження для прийняття інвестиційних рішень. За такого реформування децентралізованої системи органи місцевого самоврядування мають чіткі та юридично визнані географічні кордони, у межах яких вони здійснюють владу та виконують державні функції. За політичної децентралізації саме цей тип адміністративної реформування застосовується найчастіше [256]. Деволюція, на думку науковців, найбільш виражає децентралізацію. При цьому ключові повноваження та автономність управління передаються на місця (фінансові, адміністративні, соціальні, інфраструктурні тощо).

Деволюція розглядається як форма децентралізації, коли відповідальність і повноваження, ресурсна база або інструменти, що дозволяють отримання доходу в майбутньому, передаються місцевій владі, що робить місцеву владу автономною та повністю незалежною. Через делегування повноваження та відповідальність перерозподіляються між місцевими органами управління і не завжди тими, які є нижчими структурними одиницями державного органу. Водночас відбувається певна передача відповідальності на субнаціональний рівень, вертикальне підпорядкування залишається в основному недоторканим. Деконцентраційні

перетворення, які можна розглядати як перший крок до децентралізації управління, передбачають передачу повноважень і відповідальності вищих органів управління до іншого рівня управління за збереження ієрархічного підпорядкування влади місцевого рівня центральному уряду та міністерствам [21].

Деякі науковці виділяють також форму децентралізації – «дивестування». Ми підтримуємо їх позицію. В Україні ця форма уже почала частково реалізовуватись через діяльність органів самоорганізації населення, статус яких визначається статтями 1, 14 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [179] і Закону України «Про органи самоорганізації населення» [182]. Під дивестуванням розуміємо передачу частини функцій та повноважень від органів влади неурядовим структурам (громадським організаціям, асоціаціям), табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Кореляція змісту понять «децентралізація» і «деконцентрація» влади

№з/п	Суть децентралізації	Види децентралізації	Трактування
1	Децентралізація (decentralization) – передача владних повноважень, прав, обов’язків та відповідальності органів влади з центрального на місцевий рівень, наділення достатньою кількістю ресурсів (фінансових, кадрових, організаційних) для реалізації прав та обов’язків, що загалом створює поле для розвитку територій, їх спроможності та надання якісних послуг населенню.	Деконцентрація (deconcentration)	Передача окремих повноважень по напрямках з центрального на місцевий рівень із збереженням загального ієрархічного підпорядкування місцевих влад та контролю центральними органами за виконанням
2		Делегування (delegation)	Умови коли окремі повноваження та відповідальність передаються від одного органу влади до іншого на певний строк
3		Деволюція (devolution)	Умови коли велика частина повноважень та відповідальності, зокрема і найбільш важливі передаються на місцевий рівень, який реалізовує їх відносно автономно
4		Дивестування (divestiture)	Передача частини функцій та повноважень від органів влади неурядовим структурам (громадським організаціям, асоціаціям, ОСН тощо)

Джерело: розроблено автором на основі [131-132; 135-137;139; 141-142]

Найчастіше адміністративна децентралізація у формі деконцентрації може передбачати створення місцевих спеціальних адміністративних органів і надання їм повноважень щодо здійснення виконавчих повноважень. В окремих випадках така форма адміністративних перетворень подається як форма децентралізації чи певної централізації, оскільки місцеві суб'єкти управління після здійснення таких перетворень фактично є, як і раніше, у підпорядкуванні вищих владних одиниць. Внаслідок деконцентрації в основному відбувається перерозподіл повноважень на нижчі щаблі владної системи, при цьому такий вид реформування характеризує організаційний принцип, що полягає в передачі значних повноважень посадовцям, які представляють центральний уряд на посадах глав різних адміністративних районів, в установах або державних органах на місцевому рівні [15].

Децентралізація владної системи передбачає зміну відносин між органами влади з точки зору політичних відносин, їх правового регулювання, організації та економічного забезпечення державного управління, при цьому ступінь зміни повноважень місцевої гілки влади визначається на законодавчій основі шляхом розроблення та впровадження положень про порядок діяльності виконавчих і представницьких органів. Економічна складова процесу децентралізації регулюється правовими засобами, основа яких – форма власності (процеси відокремлення комунальної власності від державної) та бюджетні кошти або інші види фінансових ресурсів, а також регулювання економіко-правових можливостей надходжень до бюджетів на рівні громад [113].

Отже, децентралізація полягає у передачі повноважень і відповідальності від суб'єктів управлінського впливу іншим структурним підрозділам, що мають певну систему прав та обов'язків, відповідальності та ресурсного забезпечення. Беззаперечними перевагами децентралізаційних процесів є надання на місцевому рівні можливості впровадження диференційованої політики, здійснення самостійного регулювання процесів в межах територіальної громади, відповідно, підвищення інтересу до розвитку місцевих економічних та інфраструктурних об'єктів, активізації партнерства та соціальної єдності, отриманні досвіду та

співпраці спеціалістів. Одне з вирішальних значень при цьому має спрощення процесів регулювання та можливість прямого фізичного контролю на локальному рівні. Децентралізація влади може бути реалізованою за певними моделями, коли деконцентрація набуває окремих децентралізаційних рис, відбувається разом із децентралізацією в одному владному просторі, деконцентрація та децентралізація працюють одночасно з різними повноваженнями.

1.2. Структурно-функціональний аналіз децентралізації як засобу забезпечення регіонального розвитку

Розвиток регіонів є базовою передумовою демократичного поступу кожної держави. Побудова ефективної системи місцевого самоврядування на основі децентралізації державного управління та ефективної взаємодії між виконавчою та місцевою владою протягом усього періоду незалежності є пріоритетом розвитку України. Варто зазначити, що реформи, проведені за весь період становлення нашої держави, мали різний ступінь ефективності та разом із значними прогалинами у законодавчій базі призвели до руйнування територіальних зв'язків та непропорційності соціально-економічного розвитку регіонів, оскільки значний вплив мала їх фактична диференціація за ознакою ступеня та вектора економіко-соціального розвитку. На основі вище наведеного можна стверджувати, що пріоритетним завданням державного управління на сьогодні є раціональний регіональний розвиток. Регіональний розвиток є важливою частиною державної політики і охоплює комплекс заходів, що здійснюють центральні та владні структури на місцевому рівні з метою регулювання територіальної організації економічної системи [8].

У контексті вивчення теми регіонального розвитку держави, регіон розглядається як складна соціально-економічна категорія, яка в межах своєї природно-географічної території з притаманними їй особливостями виробничо-економічної структури пов'язана внутрішніми та зовнішніми відносинами в

економічній, політичній, культурній сферах, а також має власні політико-адміністративні органи управління – місцеві органи державної виконавчої влади та органи, установи та організації, що належать до системи місцевого управління. Тлумачення поняття регіону потребує визначення його основних соціально-економічних характеристик, таких як комплексність і спеціалізація. Враховуючи активізацію глобалізаційних процесів, регіон набуває значення особливо ефективної складової соціально-економічної системи країни, її елемента, що концентрує взаємопов'язані об'єкти виробничої сфери, інфраструктури, людського капіталу. Зважаючи на те, що регіон є сферою об'єднання виробничої та соціальної сфер, що пов'язані між собою і які, характеризуючи соціально-економічну сутність регіону, покликані забезпечити функціонування різних процесів та систем на місцевому рівні, набувають особливого значення такі категорії та сфери відповідальності, як місцева економіка, інфраструктура, соціально-економічний потенціал регіону, що є не лише показниками його поточного стану, а і критеріальними характеристиками розвитку [71;114].

Низка факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, що сьогодні мають вплив на поточний розвиток українських регіонів, призвели до незбалансованості, асиметрії та диспропорційності у їх розвитку. Головною причиною цього є невизначеність ключових пріоритетів розвитку регіонів у різні періоди розвитку країни, їх неготовність до погіршення загальноекономічної ситуації, зміни конкурентного середовища, що передбачає ускладнення відносин, пов'язаних з використанням матеріальних ресурсів, фінансового забезпечення, враховуючи особливості географічного та політичного розташування регіональних комплексів. Помилки, що були допущені під час оцінювання перспектив розвитку окремих регіонів нашої держави як у короткостроковій, так і у середньостроковій перспективі, зумовлені насамперед відсутністю чітко визначених пріоритетних напрямків управління економічного і соціального характеру, а також неврахуванням специфіки формування довгострокових тенденцій у зміні економіко-політичного та соціального середовища [92].

Зважаючи на сучасні економіко-політичні тенденції розвитку держави, одними з ключових завдань державної політики сьогодні є створення єдиного економіко-правового простору з урахуванням інтересів та пріоритетів суб'єктів господарювання на місцевому рівні, а також формування умов для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів України. Визначаючи пріоритетні завдання державної регіональної політики, що відповідають інтересам вітчизняної економіки, і водночас вивчаючи фактори, що зменшують диференціацію регіонів за всіма напрямками, особливу увагу необхідно приділити аналізу та моніторингу реалізації державної політики на регіональному рівні.

Розуміння обсягів та значення традиційного впливу держави на регіональний розвиток дає змогу визначити основні характеристики такого впливу, а саме констатувати, що цілями державної регіональної політики є забезпечення рівних можливостей розвитку для всіх громадян країни, при цьому завданнями державного регулювання на рівні регіонів є сприяння інвестиційним процесам та розвиток регіональної інфраструктури. Варто зазначити, що сферою впливу державної регіональної політики є регіони з їх структурними проблемами та міжрегіональними та внутрішньорегіональними диспропорціями. Важливим об'єктом регулювання є галузі економіки в проблемних регіонах, що потребують особливої уваги та застосування спеціальних форм і механізмів впливу для зменшення економіко-соціальних диспропорцій розвитку окремих територій [80].

Посилення процесів глобалізації, значний інституційний, технічний та технологічний поступ у розвитку світової економіки, а також зміна значення регіонального розвитку в національній економічній системі зумовили поступовий перегляд сутності традиційного впливу держави на розвиток регіонів. Сьогодні регіональна специфіка державної політики є ключовим фактором зростання потенціалу територій та потребує відповідного впливу урядових структур для практичної реалізації стимулів позитивних змін на місцевому рівні.

Регіональний розвиток як об'єкт державної політики забезпечує вирішення важливих регіональних проблем, пов'язаних зі структурною перебудовою господарської діяльності, удосконаленням ефективності виробничих процесів,

підвищенням раціональності користування природними ресурсами, збереження навколишнього природного середовища. При цьому критеріями ефективності діяльності держави в цьому напрямку є вирішення проблем у соціальній, гуманітарній, демографічній сферах, реалізація системних програм та заходів, що мають на меті збільшити реальні доходи сімей та оптимізувати рівень їх соціального забезпечення. Регіональні проблеми сьогодні здебільшого є наслідком низької якості кадрових ресурсів у освітній та науковій сферах, раціонального використання наукового, інтелектуального та інноваційного потенціалу регіонів, продуктивності праці на окремих територіях [4, с. 59].

Причинно-наслідкові зв'язки, залежності та взаємний вплив процесів у розвитку регіонів відображають закономірності регіонального розвитку, основними з яких є:

1. Спільний розвиток структурних змін і диверсифікація економіки регіонів передбачає встановлення закономірності функціонування явищ і процесів розподілу праці в регіонах та дозволяє забезпечити необхідну пропорційність економіки різних територіальних одиниць та їх господарських зв'язків з природними, економічними та культурними умовами.

2. Поширення спільного економічного розвитку та економічної кооперації на регіональних ринках характеризує правила профілювання виробництва регіонів і вдосконалює міжрегіональні зв'язки. Визначає найефективніші напрями розвитку кожного регіону в системі національного поділу праці, сприяючи при цьому участі в такому розподілі найбільш ефективних напрямів розвитку кожного регіону.

3. Принцип економічного зростання та вирівнювання рівня соціально-економічного розвитку регіонів, заснований на поступовому розвитку продуктивних сил, зумовленому дією ряду факторів: інноваційних, інформаційних, інтелектуальних. Передбачає рівноправну територіальну політику розподілу виробництва, поступове приведення показників соціально-економічного розвитку регіонів до схожих величин.

4. Зміцнення економічних засад державності та міжрегіональна економічна інтеграція є об'єктивною необхідністю та однією з форм поглиблення та розширення територіального поділу праці, співпраці між різними регіонами у науково-технічній, науково-виробничій, на соціальній сферах [21; 44; 51].

Суб'єктами державної політики у сфері забезпечення регіонального розвитку є лише ті з них, що беруть безпосередню участь у формуванні регіональної стратегії та реалізації конкретних заходів регіональної політики, при цьому варто зазначити, що аспект суб'єктності зазначених установ та організацій закріплено у нормативних документах. Так, цього виду суб'єктність лише умовно стосується районних державних адміністрацій та органів судової влади, що, хоча і можуть брати опосередковану участь у реалізації певних заходів на місцевому рівні, однак не мають повною мірою статусу суб'єктів регіонального розвитку [43, с. 72].

Як ключових суб'єктів регіонального розвитку з точки зору реалізації заходів державної політики доцільно виокремити Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України та обласні державні адміністрації. Водночас органи, що входять до системи виконавчої влади, заходи із практичної реалізації регіональних стратегій можуть реалізовувати тільки керуючись цілями загальнодержавного розвитку.

Так, КМУ згідно із Законом України «Про державні цільові програми» [168] реалізує загальні заходи як із запровадження, так і з реалізації регіональних програм, затверджуючи такі програми, ініціюючи та розглядаючи зміни до них, скорочуючи чи подовжуючи термін їх реалізації, або вносячи інші види змін, що не суперечать нормативному забезпеченню даного процесу.

Органи державної статистики провадять заходи зі збору, обробки та аналізу даних щодо розвитку регіонів. Органи статистичної системи, керуючись розробленою методологією та показниками, що ілюструють тенденції у розвитку територій, забезпечують аналітичну підтримку регіональної політики, дозволяючи зробити висновки щодо потенційних можливостей та загроз заходів, що розробляються, а також дозволяючи оцінити їх ефективність [43, с. 75].

Регіональна політика держави є складовою частиною загальної системи державної політики. Основним її завданням є забезпечення розвитку державної території відповідно до загальнодержавної стратегії. Оскільки кожен регіон країни унікальний з точки зору природно-географічних, ресурсних, економічних, соціальних, етнічних і політичних можливостях участі у відносинах, то кожна діяльність повинна здійснюватися з урахуванням комплексу інтересів і характеристик окремих регіональних систем, їх переваг, проблем, сильних і слабких місць.

З огляду на вище наведене, ефективність розробки та дотримання єдиної системи принципів регіонального розвитку є неабияк важливим фактором, що визначає ефективність дій його суб'єктів.

Держава, громадський сектор та агентства регіонального розвитку становлять систему інституційного забезпечення, яка також є важливою базою регіонального розвитку. Основним напрямком діяльності цих установ є взаємна координація реалізації державної політики у сфері забезпечення регіонального розвитку. Проте основною проблемою ефективного регіонального розвитку в Україні на сьогодні є відсутність розмежування прав і повноважень загальнодержавної та місцевої владних систем.

Для підвищення ефективності співпраці виконавчої гілки влади та місцевих органів управління щодо розвитку окремих територій відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2009 р. № 309 було утворено Раду з питань регіонального розвитку та місцевого самоврядування, а Указом Президента України від 18 грудня 2019 року №909/2009 – Раду розвитку громад та територій.

Організаційно-плановий процес розвитку регіону наведено на рис. 1.1.



Рис. 1.1. Схема організаційно-планового процесу регіонального розвитку

Джерело: розроблено автором на основі [28; 36; 49; 102-103; 107; 111].

Основними завданнями таких рад є оцінка ефективності політики держави у напрямку розвитку регіонів, ефективність самоврядування на місцевому рівні, окреслення напрямків його оптимізації та розробка планів взаємодії різних ланок

та рівнів органів влади, що буде реалізована з метою більш ефективних кроків задля підвищення збалансованості соціально-економічних процесів на регіональному рівні [76].

Територіальна база місцевого самоврядування розвивається не лише в напрямку її консолідації шляхом реалізації збалансованої політики розвитку територій. На сьогодні Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України здійснює функції однієї з центральних ланок виконавчої системи, яка здатна сформувати та реалізувати ключові заходи державної регіональної політики, а також управління у сфері житлово-комунального господарства, будівельному секторі, архітектурній сфері, щодо функцій нагляду за ефективним використанням енергетичних ресурсів, у системі енергозбереження, в тому числі щодо використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів паливно-енергетичних ресурсів [72].

Ради з питань, пов'язаних з регіональним розвитком, створені як дорадчі органи для того, щоб сприяти більш ефективній співпраці органів державного управління з місцевими владними структурами в напрямку розробки системи розвитку ефективного управління на територіальному рівні, відносин щодо реалізації реформ у сфері децентралізації управління регіональним розвитком та щодо регулювання питань, пов'язаних з поточним забезпеченням фінансовими та матеріальними ресурсами регіональних одиниць. Основні функціональні сфери, які передбачають участь цих рад у регулятивних процесах, включають організацію сумісних проєктів та поточної співпраці державних та місцевих органів влади, пошук нових засобів та інструментів розвитку регіону, напрацювання та налагодження системи взаємодії суб'єктів соціально-громадського та державницького середовища з метою зменшення диспропорцій у соціально-економічних показниках між різними регіонами, вироблення обґрунтування проєктів щодо напрямків та засобів управління в сфері поточного регіонального розвитку, адміністративно-територіальної реформи, реалізації регіональної державної політики у сфері кадрового забезпечення державного управління в регіонах та правового регулювання цих питань; розробка

оптимальних шляхів подальшого стимулювання політично та економічно ефективного місцевого самоврядування; у вивченні міжнародних зразків ефективних стратегічних напрямків місцевого самоврядування; оцінка, експертиза або поточне вивчення та аналітична обробка нормативних документів з питань, пов'язаних з регіональним розвитком та організацією влади на місцевому рівні, а також вироблення рекомендацій для вдосконалення місцевого управління та під час участі органів та осіб, що представляють нашу країну на міжнародному рівні, у заходах міждержавного, міжрегіонального та міжнародного характеру [77].

Ключовими аспектами, що регулює державна стратегія регіонального розвитку, є визначення: тенденцій та основних проблем соціальної сфери на регіональному рівні, пріоритетних напрямків регіональних політичних досліджень, співпраці на міжнерегіональному рівні; оперативних цілей; основних завдань та механізмів їх реалізації; система заходів та механізмів, що уможливорює високу ефективність контрольних функцій. Регіональні стратегії розвитку як свою ключову мету повинні передбачати: аналіз тенденцій та основних проблем соціально-економічного розвитку АРК, обласних центрів, міст Києва та Севастополя, районних центрів, громад та окремих населених пунктів, а також формування стратегічних цілей та пріоритетів їх розвитку; напрацювання оперативних цілей; визначення основних завдань та механізмів їх реалізації; впровадження та реалізації системи перевірки їх ефективності (див. додаток Б).

Основою політики розвитку на регіональному рівні та загальнодержавної політики з питань, пов'язаних з регіональним розвитком, є принципи, які доцільно вивчити як основні засади регіонального розвитку, закономірності, властиві цьому процесу. Найбільш поширеними в науковій літературі є такі принципи регіонального розвитку [219]:

– збалансований і пропорційний розподіл виробництва (що передбачає необхідність балансу між виробничою потужністю наявних підприємств та ресурсами, що є в розпорядженні місцевих органів влади або таких, що розташовані на підпорядкованій йому адміністративній території);

– раціональне та комплексне розміщення виробництва (під час розміщення виробничих потужностей варто враховувати необхідність досягнення якомога більшої ефективності, найвищої рентабельності та соціальної доцільності підприємств за збереження повного використання природного потенціалу території, її трудових ресурсів тощо);

– національно-міжнародний територіальний поділ праці (необхідно враховувати аспект спеціалізації територіальної одиниці, а також економічну взаємозалежність між державами);

– обмежений центризм, що втілює об'єднання інтересів країни загалом та окремо взятих її регіонів зокрема. Відповідно до цього принципу, стратегічний вектор розвитку окремих областей повинен відповідати тенденціям загальнодержавної регіональної політики.

Детермінуючі умови, які необхідно враховувати під час розгляду або вирішення конкретної проблеми на регіональному рівні, визначають як фактори регіонального розвитку. Фактори, що впливають на забезпечення регіонального розвитку, можна характеризувати як прогресивні та консервативні.

Значний вплив на ступінь та тенденції регіонального розвитку має система консервативних факторів, особливо у разі поєднання кількох з них. Серед найбільш важливих консервативних характеристик розвитку регіонів виділяють:

– історико-економічний (сукупність природних умов, демографічні дані, рівень розвитку всіх галузей господарства);

– геополітичне розташування;

– природно-ресурсний потенціал (природні умови і ресурси окремого регіону);

– виробнича база;

– демографічний фактор (міграційні процеси, динаміка чисельності населення, його статево-вікова структура, тенденції відтворення);

– внутрішній попит;

– внутрішня конкуренція;

- державна фінансова підтримка;
- адміністративно-територіальні характеристики.

Виключна оцінка консервативних факторів для вивчення перспектив та можливостей регіонального розвитку не є достатнім, оскільки не пропонує нових напрямків можливих перетворень, відкладаючи на невизначений термін використання сучасних засобів та інноваційних форм зростання. З цієї причини більш привабливим є використання прогресивної комбінації факторів, які формують бажані орієнтири розвитку регіональної економіки, враховуючи характеристики ринку і тенденції розвитку світової економічної системи. Накопичення потенціалу прогресивних факторів залежить від інституційних змін, антимонопольного регулювання ринку та вдосконалення законодавчої бази [87].

З метою обрання єдиного вектора розвитку, є стратегія соціально-економічного розвитку, яка дає змогу скоординувати діяльність органів державного управління, підприємців, громадських та політичних організацій, що впливають на розвиток регіону. Стратегія є важливим інструментом, що впливає на активізацію чинників регіонального розвитку і формується з урахуванням територіальних особливостей, зокрема природних і трудових ресурсів, конкурентних та інших переваг території.

Основні цілі реформ регіонального розвитку та децентралізації поєднують регіональний та місцевий економічний розвиток. Проте варто зазначити, що сьогодні покращенню спроможності місцевої влади сприяти економічній діяльності приділяється відносно мало уваги як у науці, так і в практиці державного управління [28].

Основними об'єктивними факторами, що визначають роль і можливості регіону в конкретний момент часу, можна назвати:

- виробнича база. У загальному вигляді під цією важливою складовою економічної сфери регіону розглядають систему засобів, що можуть забезпечити створення додаткової вартості, використовуючи лише внутрішні ресурсні можливості. При цьому якість виробництва повинна відповідати потребам національного та світового ринку. До ключових показників, відповідно до яких

можна оцінити якість регіональної виробничої бази, належать розмір і структура виробничих потужностей, обсяг виробництва (ефективність використання підприємств), трудові ресурси (професійно-кваліфікаційний склад та їх співвідношення з потребами галузей, розміщених на території регіону). Основними показниками виробничої бази при цьому є обсяг промислового виробництва у ВВП, розмір національного доходу на душу населення, середньорічна динаміка вартісного та натурального обсягу промислового виробництва.

– населення. Цей фактор характеризується як сукупність працівників, що можуть брати участь у забезпеченні ефективної роботи виробничих підприємств, а також як важлива характеристика місткості ринку і як гарантія збереження національної території з не зовсім вигідним геополітичним положенням. Варто враховувати, що структура та кількість населення має визначально важливий вплив на організацію виборчого процесу, а отже, на забезпечення легітимності влади в суспільстві.

– природні ресурси. Поняття природних ресурсів з точки зору їх потенціалу для розвитку території, передбачають сукупність засобів, що є у власності регіону (мінеральні ресурси, земля, вода, ліс та ін), що можна перетворити на дохід. До основних показників потенційної можливості такої властивості природних ресурсів включають запаси ресурсів, фізична наявність та ступінь наявності доступу до них, а також інші фактори, що визначають ефективність видобування та характеризують логічні можливості виробництва, а також відповідність ресурсів наявному попиту на них, враховуючи тенденції національного та світового виробництва.

– особливість геополітичного стану на території регіону. Аспекти географічного положення та політичних характеристик регіональної одиниці визначають його розміщення в межах території держави, що відкривають додаткові можливості для розвитку або створює додаткові загрози для існування та розвитку держави. Найважливішими показниками його оцінки є факт і особливості прикордонного, континентального або приморського розміщення,

відстань до економічно активних регіонів та складність / легкість транспортного сполучення). Цей фактор має особливе значення, коли його можна використовувати для цілей національних і регіональних інтересів.

Загалом, окремо або в тій чи іншій комбінації зазначені чинники визначають основний потенціал регіону, що не лише формує базу для реалізації внутрішньо регіональних цілей, а й здатні забезпечити при цьому участь у ефективному використанні ресурсів на загальнодержавному рівні, продемонструвати можливості країни загалом та виокремити потенційні напрямки розвитку країни, які відкриваються під час реалізації цілей загальнонаціонального розвитку і, відповідно, врахування її інтересів під час створення та реалізації регіональних програм. Оцінка цих факторів як ключових конкурентних переваг дозволяє оцінити рівень регіональної конкурентоспроможності, яка розкриває головну мету державного управління, зокрема сталий соціально-економічний розвиток та забезпечення якості життя населення, та є інструментом у конкурентній боротьбі за місце в загальній стратегії розвитку країни.

У забезпеченні регіонального розвитку мають значення лише ті суб'єкти, які сприяють реалізації регіональної політики, але не беруть участі в її формуванні. При цьому можливість подання пропозицій з цього приводу має будь-яка інша фізична чи юридична особа в межах громадського обговорення відповідних проєктів [60].

Виконавчі структури регіонального рівня можуть бути лише суб'єктами щодо державної політики у сфері розвитку конкретних регіонів, адже під час свого формування вони мають виходити з державних інтересів. Суб'єктами ж державної політики у сфері забезпечення регіонального розвитку є Президент України, парламент України, уряд та обласні державні адміністрації. КМУ відповідно до Закону України «Про державні цільові програми» [168] здійснює загальне керівництво процесом розробки та контролю за виконанням програм та має повноваження затверджувати, вносити зміни та припиняти виконання чи продовжувати строк виконання програм. Державна служба статистики України

збирає, узагальнює та аналізує дані про регіональний розвиток, а також створює методологічне підґрунття для забезпечення можливості повсякчас отримувати дані щодо напрямків та особливостей розвитку територій [60].

Як ілюстрацію галузевої системи регіонального розвитку, наведемо концептуальну модель, що ілюструє пріоритети та умови децентралізації та централізацію як рух між суб'єктами співпраці. Ця схема також пропонує різні умови, які слід враховувати, щоб децентралізація була ефективною для покращення системи охорони здоров'я (рис. 1.2.).

Основними елементами регіонального розвитку, на думку багатьох учених, є:

– зовнішньоекономічна політика, що полягає у створенні умов для активізації міжнародної підприємницької діяльності, формування ефективної ринкової інфраструктури, залучення іноземних капітальних інвестицій тощо.

– соціально-демографічна політика, метою якої є забезпечення депопуляції населення, підвищення показників життєвого рівня та рівноправності громадян.

– економічна політика, яка передбачає забезпечення самостійного розвитку регіонів на основі ефективного господарювання, що передбачає самофінансування та самоокупність.

– гуманітарна політика, що забезпечує духовний розвиток мешканців, а також їх морального і фізичного стану на рівні регіону.

– ступінь, напрямки та особливості розвитку науково-технічної сфери, стан інноваційної та інвестиційної діяльності в регіоні.

– екологічна політика, що провадить засоби поліпшення навколишнього середовища.



Рис. 1.2. Концептуальна модель пріоритетів та умов децентралізації та централізації

Джерело: власна розробка автора

Нормативно-правова база, що регулює регіональний розвиток, має забезпечити цілісність та взаємоузгодженість процесу розробки стратегій та планів з питань, пов'язаних з розвитком територій, та закріплює механізм інституційного забезпечення реалізації таких програм, визначення та консолідація джерел фінансування об'єктів регіонального розвитку. Водночас чинні закони та постанови уряду, укази та інші рішення Президента України, що регулюють питання функціонування окремих територій, на сьогодні в багатьох випадках не є узгодженими, базуються на різних принципах та мають різні підходи до визначення пріоритетів своєї діяльності та встановлення методів правового регулювання. Саме тому принципами законодавства щодо питань регіонального розвитку в Україні мають бути збалансованість регіонального розвитку, врахування регіональних особливостей, неупередженість і справедливість. У процесі розвитку конституційних норм та на основі концепції регіональної політики державних органів в Україні сформувалася певна система законодавства, що складається із законів України та нормативно-правових актів, яка регулює питання формування та реалізації державної регіональної політики та регіонального розвитку загалом [166].

Законодавчу базу, що забезпечує регіональний розвиток, в Україні становлять Конституція України, Закони України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [170], «Про сприяння розвитку регіонів» [189], «Про місцеве самоврядування в Україні» [179], «Про місцеві державні адміністрації» [180], «Про транскордонне співробітництво» [194], «Про регулювання містобудівної діяльності» [186], «Про державні цільові програми» [168], «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [166], «Про генеральну схему планування території України» [165], акти Президента України та Кабінету Міністрів України, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [45, с. 102], див. додаток В.

Ключовими законодавчими актами, що забезпечують регіональний розвиток, є Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (раніше – Закон

України «Про сприяння розвитку регіонів» [189]) [190] та Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [173], зараз до 2021-2027 [172]. Цей законодавчий акт закріплює засади правового, економічного та організаційного характеру з питань практичної реалізації заходів державної регіональної політики щодо розвитку регіонів, зокрема і стимулювання розвитку окремих територій, що означає створення умов для підвищення ефективності економіко-соціальних процесів на їх території в інтересах держави загалом, зростання добробуту громадян, зменшення таких негативних явищ, як бідність і безробіття, та для збільшення верстви населення, що можна віднести до середнього класу; збільшення загального економічного, виробничого та ресурсного потенціалу регіону та ефективності використання можливостей його розвитку, а також сприяння посиленню факторів, що забезпечують оптимальність регіонального розвитку [79]. Державна стратегія регіонального розвитку [172] створює інституційну основу для динамічного та збалансованого розвитку України та її регіонів із забезпеченням їх єдності соціально-економічного становища, підвищення рівня життя населення та надання якісних державних і соціальних послуг громадянам, надаючи їм можливість забезпечити задоволення своїх потреб у будь-якому місці проживання. Загалом це формує дієву інституційну основу для розвитку регіонів, надає можливість узгодити між собою стратегічні пріоритетні цілі держави з базовими векторами розвитку, що обрали для себе країни ЄС, забезпечуючи при цьому додаткові чинники прискорення темпів європейської інтеграції нашої країни [38, с. 24].

На жаль, сам по собі факт наявності вище зазначених документів принципово не вирішує на сьогодні проблем регіонального розвитку. Матеріали доповіді «Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні» ДУ «Інститут регіональних досліджень» ім. М. І. Долішнього НАН України» [230, с. 158] доводять, що такі проблемні питання у сфері розвитку регіональної системи, як збільшення ступеня соціальної, політичної та економічної диференціації окремих областей за рівнем ВВП, зменшення рівня ефективності та активності економічної діяльності, зростання регіональної диференціації на сьогодні не є

вирішеними і не мають достатньої нормативно-правової, фінансової та організаційної бази, що уможливила б їх вирішення. Перш за все це загрозливі тенденції розвитку опорної системи розселення внаслідок деградації мережі сільських поселень та розширення розриву між містом та селом, внаслідок чого спостерігається поява великої кількості дотаційних громад, якими, зазвичай, є малонаселені сільські території.

У державній стратегії регіонального розвитку до 2027 року зазначається, що реформування за принципом децентралізації створило можливості для розвитку муніципалітетів, але це ще не стало приводом для «якіснішого» життя для людини та відчутних змін щодо зменшення між- та внутрішньорегіональної нерівності. На сьогодні наша держава переходить від політики подолання нерівномірності розвитку через компенсаційні заходи (система субсидій) до політики підтримки.

Отже, тоді як у попередній версії стратегії нерівномірний розвиток розглядався як перешкода, то поточна версія розглядає його як передумову для майбутнього економічного зростання шляхом стимулювання полюсів зростання. Такі аспекти покликані запобігти сьогоднішній моноцентричності економічного зростання та з'єднати країну через міжрегіональне співробітництво. Ці інструменти мають спрямовувати ресурси таким чином, щоб вони використовувалися максимально ефективно, і уникати їх розсіювання. Крім того, вони повинні сприяти спеціалізації регіонів, щоб уникнути дублювання планів розвитку та забезпечити унікальні стратегії розвитку для кожної спільноти.

Відзначаючи суттєві відмінності не лише між регіонами, а й у їх межах, державна стратегія визначає окремі види територій, які потребують особливої підтримки та заходів розвитку. Стратегія до 2027 року передбачає, що досягнення рівноваги у розвитку регіонів важливо для ефективної регіональної політики. Необхідно враховувати і різні типи функціональних територій, і сприяти спеціалізації та об'єднанню спільнот. Однак важливо також враховувати, що самих по собі вище зазначених заходів недостатньо для забезпечення згуртованості та стійкого розвитку регіонів. Рівномірний розвиток територій і зменшення розривів у рівнях розвитку може вимагати додаткових заходів, таких

як перерозподіл фінансових ресурсів або спеціальні інвестиційні програми для менш розвинених регіонів. У цьому контексті, досвід регіональної політики ЄС може бути корисним джерелом навчання і вдосконалення стратегій регіонального розвитку [238].

Стратегічні напрямки перетворень у державній регіональній політиці до 2027 року передбачають досягнення трьох цілей стратегічного планування:

- 1) Формування єдиної держави з позиції соціального, гуманітарного, економічного та безпекового розвитку;
- 2) Зростання рівня загального економічного розвитку території;
- 3) Стимулювання підвищення ефективності управлінських процесів.

Найголовнішими напрямками розвитку регіонів України до 2027 року є підвищення їх економічної, стратегічної єдності з точки зору побудови єдиної економіко-політичної системи управління. Також до першочергових цільових напрямків стратегічних змін на регіональному рівні є забезпечення ефективної реалізації екологічної політики, зростання кількості та якості послуг, які можуть бути надані як на місцевому, так і загальнодержавному рівні, в тому числі завдяки запровадженню та ефективному розвитку цифровізації адміністрування.

При цьому варто наголосити, що реалізація державних інвестиційних програм, ефективна система додаційної підтримки з бюджету, запровадження та ефективна діяльність державного фонду регіонального розвитку є основними інструментами забезпечення регіонального розвитку. До речі, до засобів фінансового забезпечення фінансування регіональної системи розвитку належать як запровадження місцевих бюджетів розвитку, які є здебільшого неефективні, оскільки орієнтовані на поточні видатки та витрати в межах «захищених статей» [48, с. 36].

Для забезпечення регіонального розвитку виділяють групи інструментів мікро- та макрохарактеру. Макроінструментами розвитку регіону є загальноекономічні регулятори, які визначають різні параметри та умови національної податкової, кредитної, інвестиційної та соціальної політики для кожного регіону. Головна їх мета – це забезпечення рівноваги у розвитку регіонів,

подолання міжрегіональних розбіжностей та збільшення конкурентоспроможності регіональних економік.

Мікроінструменти – регулятори більш вузького обсягу та вектору впливу, що скеровують роботу економічних суб’єктів на рівні регіону, впливаючи на процес використання факторів, що визначають діяльність виробничої системи, задля того, щоб якомога більш ефективно забезпечити процес регіонального відтворення. До них належать: податки та субсидії, підвищення ефективності ринку капіталу, адміністративний контроль тощо [87, с. 78]. Проєктування регіонального розвитку базується на загальних принципах, які виникають під час забезпечення поступальних регіональних перетворень. Варто зазначити, що необхідно оновити всю нормативно-правову базу України, щоб забезпечити стабільний розвиток регіонів, що, своєю чергою виливається в вузлові точки державної регіональної політики.

Можемо запропонувати систему сучасних інноваційних інструментів планування регіонального розвитку в Україні (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Основні інструменти планування регіонального розвитку в Україні

№ за/п	Цільові орієнтири та вектори оптимізації регіонального розвитку в стратегічній перспективі	Інструменти реалізації процесу планування регіонального розвитку в стратегічній перспективі	Заходи реалізації процесу планування регіонального розвитку в стратегічній перспективі
1.	Збільшення економічного розвитку регіонів та підвищення їхньої конкурентоспроможності	Максимізація внутрішнього потенціалу; створення нових робочих місць та підвищення рівня зайнятості; підвищення привабливості регіону для інвестицій; створення передумов для повернення трудових мігрантів	Максимальне врахування під час формування Державної стратегії регіонального розвитку викликів і небезпек сучасності; побудова культури партнерства на засадах співробітництва та взаємодії публічних інституцій з регіонального розвитку та громадськості; забезпечення спроможності територіальних громад стратегічно планувати їх розвиток та ефективність управління ресурсами

2.	Реалізація комплексного територіального підходу до забезпечення державної регіональної політики	Визнання території об'єктом регіональної політики, що володіє специфічним набором соціально-економічних, просторових та екологічних особливостей	Підтримка потенційних центрів економічного зростання й розвитку; створення можливостей економічного зростання й розвитку сусідніх територій; підтримування інтегрованих проєктів розвитку територій, що мають особливі потреби; зниження рівня міжрегіональної та внутрішньорегіональної асиметрії розвитку
3.	Зміцнення загальної структури стратегічного планування регіонального розвитку в Україні	Забезпечення узгодженості цілей та завдань стратегій різних рівнів	Перегляд чинного законодавства та внесення змін до законодавчої бази в частині організаційно-правового регулювання процесів проведення обов'язкової оцінки стратегій на етапі їх реалізації
		Досягнення балансу та паритету між плануванням та реалізацією заходів із регіонального розвитку та сприяння координації горизонтальної та вертикальної політики	Визначення переліку документів, необхідних для планування стратегій регіонального розвитку в довгостроковому, середньостроковому та в короткостроковому періоді
		Забезпечення процесів зміцнення повноважень та економіко-правової спроможності муніципалітетів створювати сприятливі умови для посилення місцевого економічного розвитку в умовах нестабільності та невизначеності	<p>Перегляд механізму надання субвенцій на регіональний розвиток, за потреби створення нового або удосконалення чинного</p> <p>Посилення відповідальності муніципалітетів в частині виконання ними обов'язків з економічного розвитку та надання підтримки у розбудові усіх видів ресурсного потенціалу</p> <p>Створення належних умов для посилення державно-приватного партнерства (ДПП) на місцевому рівні</p>
4.	Підтримка спільного впровадження Державної регіональної політики України на всіх адміністративних рівнях	Перегляд та посилення основних аспектів координаційної політики регіонального розвитку	Формування комплексу додаткових інструментів для забезпечення політики в секторах регіонального/місцевого рівня та їх застосування Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури
		Перегляд та уточнення повноважень агенцій регіонального розвитку (АРР) та посилення їх	<p>Формування механізму фінансування АРР за рахунок місцевих бюджетів</p> <p>Забезпечення ефективного обміну передовим досвідом між вітчизняними АРР та аналогічними інституціями, їх колегами з країн-членів ОЕСР</p>

		спроможності	
		Підвищення та вдосконалення механізмів горизонтальної координації в галузі регіонального розвитку	Перегляд результатів діяльності, оцінювання та формування заходів щодо посилення Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку (МКК)
		Посилення та удосконалення механізмів вертикальної координації регіонального розвитку	Формування комплексу заходів щодо підвищення ефективності Конгресу місцевих і регіональних органів державної влади
5.	Посилення ефективності ДСРР України	Перегляд та оптимізація механізму обрання спеціальних функціональних територій реалізації окремих проєктів розвитку	Визначення та законодавча регламентація порядку розробки, забезпечення й реалізації державних програм соціально-економічного розвитку окремих територій
		Створення сприятливих умов для участі широкого кола урядових і неурядових організацій під час формування, затвердження й реалізації стратегій регіонального розвитку	Формування ефективних механізмів залучення представників різних асоціацій органів місцевого самоврядування, бізнесових структур, бізнес-палат, аналітичних центрів, громадських організацій та провідних організацій громадянського суспільства до проміжного перегляду ДСРР
6.	Посилення впливу стратегій розвитку територій обласного рівня в Україні	Формування механізмів забезпечення ефективності та підвищення якості планів розвитку регіонів	Оновлення методології розробки, моніторингу та оцінки стратегій регіонального розвитку та перегляд інструментарію для цих цілей
		Формування комплексу заходів щодо підвищення якості системи фінансування та впровадження стратегій регіонального розвитку	Охоплення стратегіями регіонального розвитку планових документів із запровадження та відстеження виконання стратегій регіонального розвитку, розробка багатосекторних та багаторівневих механізмів регіональної координації для контролю за їх виконанням
7.	Підвищення здатності муніципалітетів у	Сприяння активізації освітньої діяльності в муніципалітетах та формування відповідних програм навчання	

	сприянні територіальному розвитку та виконанні Державної стратегії регіонального розвитку України	Сприяння взаємодії та налагодження багатосторонньої співпраці між різними органами влади	Активізація консультативної діяльності стейкхолдерів із залученням громадськості та налагодження й реалізація процесів навчання відповідно до принципу «рівний-рівному»
8.	Підвищення якості людського капіталу	Збалансування регіонального ринку праці; удосконалення транспортного й залізничного сполучення	Посилення мобільності населення; підвищення адаптивності населення до перекваліфікації; підвищення рівня доходів населення, послаблення їх різкої диференціації; зниження соціальної нерівності; спрощення механізму доступу до послуг закладів охорони здоров'я
9.	Перегляд та удосконалення процесу прийняття управлінських рішень, що стосуються покращення регіонального розвитку, побудованих на основі фактичних даних значення показників України	Підвищення відкритості, прозорості та доступності актуальної інформації в розрізі регіонів й територіальних громад з виокремленням ключових тенденцій регіонального розвитку	Забезпечення підзвітності та вчасного й достовірного оприлюднення інформації та усіх даних, в тому числі на платформі та у вебсайті ДССУ
10.	Посилення інтеграції регіонів у загальноукраїнський та міжнародний простір	Забезпечення багатоцентричності економічного зростання; посилення взаємозв'язків між територіями; зниження показників бідності населення; посилення ефективності використання потенціалу прибережних територій	Усунення асиметрії розвитку регіонів та територій; забезпечення рівномірності доступу населення регіонів та територій до якісних послуг; оптимізація транзитного потенціалу окремих регіонів; посилення міжрегіональної співпраці

Джерело: розроблено автором на основі [41; 46; 59; 85; 98; 226-237].

На нашу думку, вплив реформ децентралізації на процеси модернізації державного управління соціальним розвитком регіонів охоплює чотири основні напрями.

Перший має інституційно-організаційний характер і передбачає оптимізацію організаційної складової системи управління соціальним розвитком регіональних систем. У цьому сенсі слід визначити, як має відбуватися передача повноважень між загальнодержавними та місцевимивладними структурами та яким органам надати нові повноваження та ресурсне забезпечення для їх реалізації: органам місцевого самоврядування чи органам виконавчої влади на місцевому рівні, тобто від ОДА та РДА до територіальних підрозділів органів виконавчої гілки влади. Крім того, децентралізаційні процеси регулюють функціональні аспекти зміни режиму роботи закладів, що можуть виконувати певні функції державного управління, але не є у підпорядкуванні владних структур. Тому вирішувати питання місцевого значення мають не лише посадові особи, що здійснюють свої функції на базі органів держави, а і суб'єкти громадянського суспільства, що можуть мати відповідні повноваження, відповідальність та ресурсне забезпечення, а також повноваження щодо здійснення управлінської діяльності.

Другий – структурно-функціональний, тобто чітке визначення та розмежування функцій і повноважень усіх суб'єктів державного управління соціальним розвитком регіонів з урахуванням принципу субсидіарності. Відмінною рисою моделі децентралізованого управління є встановлення на законодавчому рівні особливої сукупності функцій, що можуть бути реалізовані органами місцевого самоврядування, не вдаючись до допомоги або підтримки інших структур, а також розмежування завдань і функцій публічного характеру, які виконують суб'єкти різного правового та організаційного статусу. Водночас вирішення проблем розподілу функцій між виконавчою владою та місцевим управлінням, як свідчить принцип правового управління в демократичній державі та громадянському суспільстві, збалансує загальнодержавні інтереси, інтереси регіонів та окремих громад, побудувавши між ними ефективну систему відносин.

Третій аспект – це інфраструктурно-логістичний, тобто модернізація сфери соціальних послуг, що здатна забезпечити їх доступність і належну якість. Передусім це передбачає можливість делегування повноважень приватним та

громадським структурам щодо надання послуг соціального характеру, адже на сьогодні переважна більшість соціальних послуг в Україні надаються державними органами або комунальними установами, які внаслідок зменшення їх кількості не можуть повноцінно відповідати запитам та потребам користувачів. Також на сьогодні важливого значення набуває завдання щодо підвищення якісного рівня таких послуг з метою досягнення більш високого ступеня задоволення потреб їх отримувача; оптимізації структури надавачів, які організують та практично реалізують їх надання; створення ефективної системи контролю за якістю таких послуг, реалізації системи стандартизації підходів щодо процесів оцінювання їх якості, при цьому застосовуючи ринкові інструменти, що зарекомендували себе у всьому світі, передбачаючи механізм соціального замовлення послуг недержавних установ тощо.

Четвертий має фінансовий характер і передбачає оптимізацію фінансових аспектів розвитку окремих регіонів, що означає зміну фінансового забезпечення процесу надання соціальних послуг, децентралізацію видаткової системи (забезпечення регіональних і місцевих органів влади достатніми фінансовими ресурсами для реалізації покладених на них функцій); децентралізацію заробітку (встановлення для кожного рівня управління переліку власного заробітку, достатнього для належного та якісного виконання визначених обов'язків і функцій, та право самостійно визначати його розмір); організаційну незалежність (право самостійно та під відповідальність регіональних / місцевих органів влади готувати, затверджувати, виконувати, надавати звітність та здійснювати контроль, планувати кошториси та бюджети) [130].

Характеризуючи інституційну систему розвитку регіонів, варто звернути увагу на діяльність агенцій регіонального розвитку. Метою створення та роботи цих установ є вивчення соціальних та економічних аспектів розвитку регіону, проблемних моментів, які виникають у регіональній політиці, дослідження аналогічних ситуацій в інших країнах та механізмів як організації роботи соціально-економічної сфери на регіональному рівні, так і вирішення проблемних моментів у соціоекономічному середовищі інших країн світу, а також здійснення

дорадчої діяльності у реалізації підрозділами регіонального розвитку регіональних стратегій, зростання економічної ефективності середовища, стимулювання розвитку інвестиційної складової, кредитних коштів та ресурсів з інших джерел для розвитку територій [73].

Вивчення оцінки системи роботи ОДА та РДА, механізму їх законодавчого регулювання у сфері розвитку регіонів та інституційна організація цих органів влади дозволяє констатувати ідентичність системи їх відповідальності системі органів місцевої влади. Водночас на сьогодні недостатньо використовується світовий досвід у розробленні законодавчих актів, які регулюють діяльність місцевих державних адміністрацій та місцевих рад в частині чіткого розподілу суб'єктів управління, саме тому є певні протиріччя у повноваженнях влади. Організаційно-економічний аспект організації розвитку регіону передбачає врахування різного виду факторів, а також вихідних передумов, що становлять систему важелів, що впливають на ефективність гуманітарної ситуації, демографічної сфери, екологічних та науково-технічних аспектів розвитку території. Важливими об'єктивними факторами, що визначають перспективи регіону в конкретний момент часу, можна назвати ресурсну базу, географічне та політичне розташування, виробничу базу та населення. Аналіз регулятивної системи, що встановлює особливості розвитку на місцях, дозволив зробити висновок про наявність певних суперечностей у повноваженнях органів влади.

1.3. Успішні європейські практики децентралізації влади та регіонального розвитку

За останні кілька десятиліть децентралізація влади набула широкої популярності у світі, зокрема державах ЄС, але ця ідея не нова. Це спричиняло ажіотаж у 1950-1960-х роках, коли німецька та французька колоніальні

адміністрації готували колонії до незалежності, передавши управління місцевій владі. Важливості набули принципи субсидіарності, публічності прозорості та регіоналізації [48, с. 94].

Процес децентралізації вплинув на те, як центральна влада співпрацює з місцевим самоврядуванням, але це не були довільні зміни. Муніципалітети мали у своєму розпорядженні людські та фінансові ресурси, що визначило основу для децентралізації. Варто зазначити, що ініціатива децентралізації та контролю над процесом покладалась на центральні органи влади. Політичні системи прагнули до необхідного балансу централізації і децентралізації залежно від ситуації в державі. Тенденція до комплексного впровадження реформ децентралізації простежується в багатьох державах світу в адміністративній, політичній, бюджетно-фінансовій сферах, а також сприяє формуванню ринкових відносин. Кожна окрема держава мала свої причини для впровадження цих реформ [260].

Реалізація принципу субсидіарності сприяла проведенню реформ децентралізації, при цьому усі проблеми, які можна вирішити в межах окремої території, а отже регіону, вилучаються з регуляторної та адміністративної сфери центральних органів державної влади [96].

В останні десятиліття ХХ століття багато різних держав запровадили децентралізацію влади за критеріями географічного становища територій, рівня їх розвитку та політичного режиму. Одразу зазначимо, що відповідно до теорії публічного управління децентралізація набувала двох основних форм: децентралізація, тобто у прийнятті рішень та ресурсній базі, або деконцентрація повноважень від загальнодержавних до територіальних державних органів. На практиці кожна державна політична система демонструє унікальне поєднання одночасної децентралізації та деконцентрації державної влади, і держави Західної Європи, Центральної та Східної Європи не є винятком. Проте аналіз реформ публічного управління в різний час і за різних обставин дозволив виділити три ключові види моделей децентралізаційних процесів, які були винайдені та реалізовані на державному рівні: це моделі «деволюції» (Англія), «деконцентрації» (Франція) і «делегування» у Німеччині.

Різні історичні умови суспільного розвитку сприяли формуванню кількох основних моделей організацій місцевого самоврядування, особливостями яких є види та форми взаємодії між органами, що становлять систему місцевого самоврядування, та державною владою.

Англосаксонська модель місцевого самоврядування (Британія, США, Канада, Австралія та ін.) передбачає дію місцевих представницьких органів в межах своїх повноважень, що є формально незалежними і не підпорядкованими центральним (або державним) установам. Представницькі органи обираються безпосередньо, у деяких державах можуть обиратися і приватні посадові особи (наприклад, США). Державні установи здійснюють переважно непрямий контроль над місцевими установами шляхом фінансування їх діяльності, перевірок, контролю, моніторингу чи регулювання.

У багатьох державах світу використовуються елементи континентальної (французької) моделі управління на місцях (країни Континентальної Європи, а також Африки, Латинської Америки, Близького Сходу, що заснована на поєднанні прямого державного контролю (публічне управління) в муніципальних одиницях і місцевого самоврядування. Адміністрація в адміністративно-територіальних одиницях контролює діяльність місцевих органів, які підпорядковуються вищій державній владі, див. додаток Г, Д.

Іберійську модель деякі дослідники характеризують як організацію місцевого самоврядування в Латинській Америці. Іберійська модель поєднує в собі елементи самоврядування та державного контролю. У країнах Латинської Америки немає прямого центрального контролю місцевих органів влади, водночас у кожній адміністративно-територіальній одиниці обирається рада, яка представляє місцеве населення, а також державний службовець (мер), затверджений центральним урядом як його представник у муніципалітеті.

Наприклад, в Еквадорі жителі провінцій обирають провінційні ради на чолі з префектами, а губернатор представляє центральну адміністрацію, в кантонах існують муніципальні ради на чолі з мером, хоча головний адміністративний офіцер є так званим «політичним лідером».

Можна стверджувати, що відмінності між цими двома моделями не є принциповими.

У деяких державах (Австрія, Німеччина, Японія) місцеве самоврядування нагадує як англосаксонську, так і континентальну моделі, але має певні характеристики, які вказують на особливі змішані або гібридні форми місцевого самоврядування. В Індії, наприклад, місцеве самоврядування багато в чому схоже на англійську модель. Водночас прямий державний контроль, який здійснюють у комунальних утвореннях посадові особи, призначені центральним урядом, зовсім не характерний для англосаксонської моделі.

Соціалістична модель принципово відрізняється від вищезазначених моделей. Ця модель була в основному реалізована в Радянському Союзі та інших соціалістичних державах. Зараз вона існує лише в кількох країнах (Китай, Куба, Північна Корея, В'єтнам). Радянська модель заперечує принцип поділу влади і ґрунтується на протилежному принципі суверенітету представницьких органів (рад). Головне завдання місцевих рад у соціалістичній державі зводилося насамперед до необхідності забезпечення виконання функцій центральної влади в кожному населеному пункті. Такий підхід особливо відображено в Конституції Куби, яка характеризує місцеві збори як вищий орган державної влади в адміністративно-територіальних одиницях, рис. 1.3.

Важливим трендом багаторівневого управління в країнах ОЕСР є також асиметрична децентралізація. Популярність такого виду реформування адміністративної системи пояснюється тим, що субнаціональні рівні влади мають різні політичні, адміністративні чи фінансові повноваження, в тому числі фіскального характеру [89].

Асиметрична децентралізація може мати різні форми. Політично асиметрична децентралізація передбачає надання деяким регіонам або субнаціональним органам влади політичної автономії. Одним із поширених способів класифікації асиметричної децентралізації є поділ політики на де-юре та де-факто домовленості [251].

Де-юре асиметрична децентралізація передбачає правовий статус території. Іноді статус встановлюється в конституції, але частіше асиметричні режими закріплюються в загальному праві (іноді обидва). Регіони зі спеціальним статусом де-юре часто користуються значно більшою політичною автономією, ніж інші регіони. Політично мотивована асиметрія зазвичай також призводить до адміністративної та фіскальної асиметрії.

Адміністративна асиметрія може, наприклад, полягати в організації національної політики таким чином, щоб субнаціональні уряди, які відповідають певним заздалегідь встановленим стандартам, отримували більшу автономію у видатках і доходах.

Асиметричні податкові механізми складаються з різноманітних заходів, включаючи спеціальні зобов'язання щодо витрат, бази доходів або права оподаткування та додаткові трансферти.

За останні десятиліття асиметричні угоди стали все більш поширеними, особливо в унітарних державах. Існує більше зближення між унітарними та федеративними державами в тенденції до більшої диференціації управління на субнаціональному рівні (ОЕСР, 2019 [259]). В унітарних державах симетрія часто є одним із центральних державних принципів, що мотивується рівністю та інтеграцією різних частин держави, як, наприклад, у Чилі чи Франції («une et indivisible»). Однак деякі унітарні держави демонструють сильні елементи асиметрії, зокрема щодо визнання різного статусу територій із сильною історією / ідентичністю (Італія, Велика Британія), а також периферійних територій, таких як найвіддаленіші регіони, острови, віддалені регіони (Фінляндія, Франція).



Рис. 1.3. Система моделей місцевого самоврядування

Джерело: узагальнено автором на основі [17; 20; 33; 78; 120; 151; 158; 181]

У багатьох країнах (Німеччина, Велика Британія, Франція, Данія, Швеція) потреба в децентралізації виникла у зв'язку з широкомасштабними процесами лібералізації, приватизації та проведенням ринкових реформ. Суспільно-політичний устрій європейських країн сьогодні характеризується тенденцією до об'єднання в межах ЄС. Це суттєво визначає особливості процесу формування та реалізації державної політики на всіх рівнях, а також на процес створення та функціонування органів місцевого самоврядування та розвиток місцевої демократії. Реформи в різних країнах здійснювалися по-різному, але базувалися на єдиному принципі, який обумовлює необхідність децентралізації: для управління виробництвом товарів і наданням послуг нижчий рівень управління відповідає за управління виробництвом товарів і надання послуг, здатних нести відповідні витрати та розпоряджатися отриманими результатами [74].

Можемо виділити III підходи до регіоналізму та регіонального управління: конфедераційний; європейський регіоналізм; доброго демократичного врядування (рис.1.4.).

Чотири держави – Великобританія, Швеція, Франція та Німеччина – є прикладами впровадження реформи та основних європейських традицій місцевого управління. Спільними напрямками проведення адміністративних реформ у країнах Європи стали такі [91]: скорочення персоналу, ресурсів, можливостей і прямого контролювання з боку центральних органів влади, дебіюрократизація, дерегуляція, децентралізація та приватизація. Заслугує на увагу покращення управлінських процесів у державних структурах, наприклад, шляхом зміни, усунення неузгоджених дій, запровадження конкурентної основи діяльності, підвищення якості надання послуг та задоволення потреб споживачів. Демократизація публічного сектору здійснюється шляхом залучення до управління різних стейкхолдерів, створення більш комфортного сектору надання публічних послуг для споживачів, наприклад, шляхом посилення його прозорості, гнучкості, що може бути досягнуто внаслідок реорганізації структури публічного управління (рис. 1.5).



Рис. 1.4. Підходи до регіонального управління в різних державах світу та досвід для України

Джерело: власна розробка автора



Рис. 1.5. Типи регіоналізації, виокремлені залежно від вектору та суб'єктів її проведення

Джерело: розроблено автором на основі [28; 31; 48; 81; 120; 145; 183-184; 254; 257-258; 265-267]

У 1980-х роках особливого значення для Європи набула практика розробки та прийняття державами-членами Ради Європи багатосторонніх міжнародних договорів, які встановлюють законодавчі принципи та керівні принципи у сфері місцевої та регіональної демократії.

Серед цих договорів варто виділити: Європейську рамкову конвенцію про транскордонне співробітництво міжмісцевими органами влади (1980 р.), яка набула чинності в 1981 р. (для України 22 грудня 1993 р.) і визнає право місцевих та регіональних органів влади на співпрацю за межами національних кордонів у рамках своїх внутрішніх повноважень щодо створення органів транскордонного співробітництва між муніципалітетами, регіонального, міського та сільського розвитку, охорони навколишнього середовища, вдосконалення діяльності суспільно корисних підприємств і муніципальних служб, а також взаємодопомоги

в надзвичайних ситуаціях. Це типові угоди про регіональне транскордонне планування, економічний розвиток та захист навколишнього середовища [57].

Європейська хартія міст (1992 р.), яка визначає права громадян європейських міст і є практичним посібником з управління містом, регулює питання умов життя, архітектури та енергетичної, комунальної сфер, транспортної та енергетичної інфраструктури, безпеки дорожнього руху [75].

Регіональна політика в ЄС також є відкритою, а її результати позначаються на життєдіяльності всіх громадян спільноти. Статті 2 і 3 Угоди про заснування Європейського Союзу визначають одну з його місій так: «забезпечення гармонійної, збалансованої та сталої економічної діяльності в усьому Співтоваристві, високий рівень зайнятості та соціального забезпечення, достатньо високий рівень і якість життя, економічна та соціальна єдність і солідарність між країнами-членами».

Точніше про це йдеться в статтях 158 і 162, розділі XVII, де зазначено: «Співтовариство прагне нівелювати диспропорції у розвитку між територіями з метою збільшення рівня розвитку депресивних регіонів». Окрім вище наведеного, варто виокремити той факт, що органи Європейської комісії на регулярній основі відслідковують динаміку соціального розвитку та розробляють пропозиції у сфері регіональної політики в Європі [254].

За останні кілька десятиліть європейці набули певного досвіду регіональної політики. Ще в 1969 році регіональна політика обговорювалася на європейському рівні у зв'язку з публікацією документа Європейської Комісії «Регіональна політика Співтовариства». У ньому була пропозиція «розпочати організацію громадської діяльності для регіонального розвитку». Суть пропозиції полягала головним чином у проведенні заходів, спрямованих на максимальний розвиток промислових регіонів, зміцнення зв'язків між ними та промислово відсталими районами, а також створення полюсів розвитку в переважно сільськогосподарських районах. Приблизно в середині 1980-х років європейська регіональна політика набула нового імпульсу, і в Європі відбулася нова хвиля адміністративно-територіальних реформ, відома як «новий регіоналізм». Зміст

територіальної політики змінюється новою політикою регіоналізму. Як правило, регіони виступали адміністративною опорою державної влади, слугували інструментом реалізації політичної волі центральних органів виконавчої влади, а натомість отримували захист і субсидії від держави. Завдяки новому регіоналізму актуалізуються функції регіональних органів влади, вони стають самостійними учасниками міжнародних відносин. Головною причиною появи «нового регіоналізму» є збільшення руху капіталу та покращення регіональної специфіки, що також спричинило зміни у визначенні ролі регіональної політики. Крім підвищення такої властивості капіталу, як мобільність, також зросла важливість регіональної ідентичності як на основі традиційних культурних відмінностей регіону (Каталонія, Країна Басків, Уельс), так і через формування нового, раніше неіснуючого поняття ідентичності у регіональному аспекті оцінки цього питання.

Отже, головним питанням у новій регіональній політиці є посилення суб'єктності регіону у процесі розробки та реалізації програм соціально-економічного спрямування, реалізації проєктів, що стосуються посилення інфраструктури, програм з питань охорони здоров'я, у яких регіони, які забезпечуються за рахунок субвенцій, мають широкі повноваження (принцип субсидіарності) [36].

Рада Європи прийняла «Європейську хартію місцевого самоврядування», яка встановлює низку загальних принципів, згідно з якими всі держави-учасниці повинні створити свої системи місцевого самоврядування [75]: питання, пов'язані зі зміною у розмежуванні територій в регіоні, можуть вирішуватись на місцевому рівні. Крім того, місцеві органи влади повинні мати можливість адаптувати структуру своєї діяльності відповідно до індивідуальних умов свого розвитку. При цьому процес регулювання питань місцевого значення, адаптування структури органу відповідно до індивідуальних особливостей діяльності повинна бути в зоні відповідальності самих органів, що, відповідно, вимагає деякого обмеження повноважень органів вищого рівня у регулюванні їх діяльності та поточного контролю процесу прийняття рішень, крім випадків, коли місцеве самоврядування порушує норми законодавства; місцеві органи влади повинні

мати повноваження генерувати свої джерела фінансування відповідно до потреб фінансового забезпечення місцевих програм; принцип регулювання місцевого самоврядування має бути закріплений у законодавстві; місцеві органи влади повинні бути уповноважені в межах, встановлених національним законодавством, регулювати та впливати на певні сфери відповідно до законодавства під власну відповідальність та в інтересах місцевого населення; територіальні проблеми повинні вирішуватись найближчими до громадян органами влади.

Поява в Європі такої нової форми правління як регіоналізована, яка поділяється на рівномірно децентралізовану та рівномірно регіоналізовану, пояснюється насамперед застосуванням принципів деконцентрації, децентралізації, регіоналізації та субсидіарності, які є ключовими в сучасному європейському управлінні. У межах ЄС рекомендації щодо організації автономних органів контролю європейськими інституціями процесу регіонального управління були вироблені в 1984 році на першій спільній конференції співтовариства на тему «Парламент – регіони» [14].

У 1988 і 1991 роках Європейський парламент прийняв «Хартію Співтовариства з проблем регіоналізації» та «Хартію Співтовариства регіонів». У ньому він закликав держави-члени з централізованою структурою розпочати або продовжити процес регіоналізації. Інтерес до регіональної політики в Європейських Співтовариствах зріс після підписання Єдиного Європейського Акта в 1986 році. У грудні того ж року Асамблея регіонів Європи, що тоді об'єднувала 300 регіонів, в яких проживало понад 400 млн осіб, прийняла декларацію «Про регіоналізм у Європі», в якій наголошувалося, що «регіони відіграють важливу роль і є незамінним елементом будівництва Європи та процесу європейської інтеграції». У цій якості вони органічно взаємодіють з центральною владою і представляють досить значну частину держави в цілому. Основний напрямок Загальні принципи регіональної політики Європейських Співтовариств були схвалені та викладені у звіті Європейської Комісії «Одна дія має досягти успіху: нові перспективи для Європейського співтовариства» (1987 р.), в якій зазначено, що головною метою регіональної політики є гарантувати

підприємцям у всіх регіонах рівні можливості для завершення формування єдиного європейського ринку.

У другій половині XX століття в більшості країн Західної Європи здійснюється процес укрупнення основних адміністративно-територіальних одиниць: були проведені адміністративні реформи, зокрема у Норвегії відбулось зменшення кількості місцевих органів влади на 40%, Німеччині – на 41%, Швеції – на 74%, Данії – на 75%, Великій Британії – на 79%. Швеція, як і ряд інших країн, не могла уникнути необхідності зменшення кількісного складу та розміру територіальних одиниць. Тому було здійснено ряд кроків законодавчого та організаційного характеру, що полягали у скороченні чисельності муніципальних одиниць та їх максимальне збільшення [5].

На особливу увагу заслуговує адміністративно-територіальна реформа Польщі, яка була оцінена як цілком успішна. У Польщі було кілька спроб удосконалити адміністративно-територіальний устрій. У 1970-х роках національна територія була поділена на 49 провінцій (воєводств) і понад 2400 муніципалітетів (гмін). У 1980-х роках місцева влада отримала певну незалежність від центральної влади, у 1990 році Польща відновила територіальне самоврядування, яке існувало в середині XX ст., і було створено муніципальне самоврядування, а провінції залишалися повністю під контролем державної влади. Конституція Польщі 1997 року підтвердила статус муніципалітетів як головної самоврядної одиниці. З 1 січня 1999 р. впроваджуються нові принципи територіального поділу на 16 воєводств, 308 земських повітів і 2489 гмін. У 2002 році було скасовано сім повітів [5].

Обсяг регіонів на сьогодні змінився не лише в напрямку їх укрупнення шляхом утворення більших одиниць адміністративно-територіального характеру, а й у напрямку утворення дрібніших. Насамперед це стосується забезпечення інтересів міст та сіл, що входять до складу адміністративно-територіальної одиниці, дотримуючись принципу субсидіарності під час здійснення заходів з управління територіями, забезпечуючи права мешканців. Вище наведені кроки є можливими завдяки ефективним заходам, що реалізуються через демократизацію

та децентралізацію управлінського сектору. Водночас досить часто органи місцевої влади формуються для кількох населених пунктів (наприклад, муніципалітети у Великій Британії, сільські ради землі в Німеччині, підради в Болгарії, сянюнайтії в Литві) [5].

На сьогодні на території Європейських країн триває новий етап адміністративно-територіального перетворення, так звана хвиля «нового регіоналізму», що пов'язано зі зміцненням якості управління регіонами, змінами у функціональній та конкурентній сферах в бік збільшення владних і правових можливостей регіонів, а також зі зміцненням влади на регіональному рівні [29]. Це визначається двома загальними факторами.

По-перше, через розвиток міжмуніципального співробітництва та утворення спеціалізованих районів, які надають специфічні послуги муніципалітетам.

По-друге, створення неадміністративних одиниць, пов'язаних із впровадженням досвіду ЄС щодо організації роботи статистичних установ, основною функцією яких є збір та обробка статистичних даних і розподіл фондів ЄС. Так, в Угорщині, починаючи з 1996 р., утворено 7 так званих мікрорегіонів: планово-статистичних осередків, що визначені як база регіональних економічних систем; на території Словаччини діють 4 альтернативні регіони, в Норвегії – 5 регіонів альтернативного призначення. Після реформи 2009 року в Латвії було утворено п'ять культурно-історичних регіонів. 7 регіонів введено в Туреччині, по 8 у Нідерландах, Ісландії, Болгарії, Румунії та 12 статистичних регіонів у Словенії [43, с. 25].

У період 2000-2006 рр. усі регіони ЄС були адаптовані до системи NUTS, що дозволило систематизувати їх розвиток та чітко представити їх ієрархію. NUTS I (найбільша дивізійна одиниця). Це такі країни: Німеччина, Бельгія, Данія, Швеція, Ірландія та Уельс від Шотландії до Великобританії. NUTS II (менш розвинені та малонаселені регіони) – автономні регіони в Іспанії та Франції, провінції в Бельгії та Данії, італійські регіони, австрійські федеральні землі, німецькі «урядові округи», воєводства в Польщі (16), первинні адміністративні субрегіони в країни та ін. NUTS III (райони промисловості) – це первинні

локальні утворення, що приблизно відповідають «старим промисловим районам» і «сільським районам», з'єднані двома-трьома невеликими територіальними одиницями (1093 одиниці). NUTS IV – Великобританія – округи, Польща – округи (373); Рівень NUTS V – Німеччина – (муніципалітети), Польща – муніципалітети (2483). Проекти, що фінансуються на рівні NUTS I, II, III, традиційно отримують пріоритетне фінансування зі структурних фондів ЄС (що відповідає цілям європейської структурної регіональної політики) [86].

Проаналізуємо систему територіального управління в країнах Європи, особливо унітарних і федеративних державах (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Особливості територіального управління в державах Європи

Форма державного устрою	Рівень територіальної організації			
	3 рівні	2 рівні		1 рівень
	Комуна, департамент (провінція), регіон або федеральне утворення	Комуна, провінція / департамент / округ, графство	Комуна, регіон або федеральне утворення	комуни та групи комун
Унітарні країни	Франція, Польща	Хорватія, Греція, Угорщина, Ірландія, Латвія, Норвегія, Нідерланди, Польща, Румунія	Об'єднане королівство (Великобританія, Уельс), Швеція, Албанія, Данія, Франція, Чеська Республіка, Словенія	Об'єднане королівство (Великобританія, одиничні ради), Болгарія, Кіпр, Естонія, Фінляндія, Ісландія, Литва, Мальта, Республіка Македонія, Монтенегро, Люксембург, Португалія, Сербія, Словенія
Федеральні країни	Німеччина, Бельгія, Італія, Іспанія	немає	Німеччина, Австрія, Бельгія, Боснія і Герцоговина, Португалія, Іспанія, Об'єднане королівство (Шотландія, Пн.Ірландія), Швейцарія	Німеччина (Берлін, Бремен), Австрія (Відень)

Джерело: складено автором на основі [36; 86; 239-240; 245-246; 250; 252-253].

Роздробленість на муніципальному рівні характерна не тільки для Франції, але й для інших країн (Австрія, Іспанія, Італія, Угорщина, Чехія, Словенія, Швейцарія, окремі округи (Landkreise) у Німеччині тощо). Важливим засобом

територіального відокремлення є міжмуніципальне, міжмуніципальне співробітництво. У законодавстві окремих країн така форма співпраці регіональних органів влади визначена окремими законами, особливо в Німеччині, Угорщині та Італії [31].

Наприклад, Франція має такий вертикальний розподіл рівнів влади: штат, округи (регіони), департаменти, комуни (комуни), всього 22 округи (регіони), 96 департаментів і 36 433 комуни. Територіальний устрій Італійської Республіки є основою для широкої автономії регіональних та місцевого типу органів влади. Муніципалітети є основною одиницею територіального устрою в Італії. На сьогодні існує понад 8000 муніципалітетів, у кожному з яких є мер і обрана рада. При цьому комуни згруповані в 103 провінційні округи (на зразок французького департаменту). З 1993 року кожна з провінцій обирає власну раду та президента за системою пропорційного представництва, діяльність яких є контрольованою з боку префекта, що призначається урядом. На території Італії провінції складають райони, які очолюються радою та президентом.

Іспанія складається з автономних районів, які мають провінції та муніципалітети, при цьому провінції та муніципалітети є органами, що здійснюють функції місцевого самоврядування [57]; (12 провінцій і 755 комун); провінції відповідають регіонам) [76]. Шведська модель самоврядування актуальна в усьому світі. Поділ Швеції на 2500 міських і сільських територіальних волостей був здійснений згідно з Декретом про місцеве управління 1862 року і базувався на старому розподілі на волості. Станом на 1999 рік у Швеції було 289 муніципалітетів. Об'єднання адміністративних одиниць позитивно вплинуло на місцеві фінанси та управління, але негативним наслідком цього процесу стало зменшення кількості виборних представників [50].

Зараз у Швеції існує два види структур, що реалізують функції місцевого самоуправління – на місцевому та на регіональному рівні. Загалом, як було зазначено вище, у Швеції налічується 289 муніципалітетів (муніципальних рад), 18 ландстингів і 4 ради, що реалізують функції регіонального управління. Новий Закон про місцеве самоврядування, що був виданий у 1992 р., регламентує

повноваження місцевих органів влади. Відповідно до цього закону, серед усіх прав, відповідальностей та повноважень місцевих органів влади можна виокремити загальні, делеговані місцевими радами та повноваження, встановлені спеціальними законами [50]. При цьому співробітництво між місцевими органами управління та державними структурами все ще ґрунтується на принципі, що за послуги, необхідні кожному, відповідають ландстинги (у сфері охорони здоров'я та медичного забезпечення). За винятком деяких приватних лікарень, усі медичні заклади Швеції підпорядковуються Landstings [50].

Комітет міністрів Ради Європи прийняв Європейську стратегію інновацій та належного врядування на місцевому рівні, основними принципами якої є: справедливі вибори, представництво та участь, щоб надати всім громадянам реальні можливості для участі у прийнятті рішень на місцевому рівні; економічність і ефективність досягнення цілей і водночас максимально раціонального використання ресурсів на місцях; відкритість і прозорість для забезпечення прозорих процедур використання інформаційних ресурсів та процесу доступу до участі у державному управлінні на місцях; верховенство права для забезпечення справедливості та політичної нейтральності місцевої влади в її діяльності; етична поведінка для забезпечення переваги суспільних інтересів над приватними; інноваційність у запровадження новітніх засобів управління та досвіду використання інструментів управлінського процесу; дотримання вектора інтересів держави у довгостроковій перспективі, що передбачає збереження культурних цінностей, переслідування цілей сталого розвитку, раціонального використання природних, демографічних та іншого виду ресурсів, примножуючи і оптимізуючи їх використання, сприяючи при цьому розвитку територій, соціальному об'єднанню та відповідальності осіб місцевого самоврядування [43, с. 42].

Головною проблемою реалізації реформ місцевого самоврядування є досягнення оптимального балансу між централізацією (одним із основних елементів якої є місцеве самоврядування) та децентралізацією. У державах, що входять до ЄС, існує велика різноманітність форм місцевого самоврядування зі

значними відмінностями між державами у повноваженнях між різними ланками управління на місцевому та регіональному рівні [57].

На території країн ЄС управління визначають як сукупність правил, процесів і норм поведінки, пов'язаних зі способом здійснення влади, зокрема щодо питань забезпечення її відкритості, залучення громадського сектору, системи звітування та якості узгодженості та скоординованості дій. Фундаментальним аспектом реформ, які здійснюють інституції ЄС для оптимізації управлінського сектору, є системне та більш ґрунтовне використання громадських організацій та їх об'єднань до управлінських процесів як консультативних установ, більш ефективного залучення громадян до управлінської діяльності та регіональному рівні і як суб'єктів громадського сектору та публічної політики [97]. Важливими з цієї точки зору є процес практичної реалізації основ управління, що передбачає високий рівень таких аспектів, як відкритість, участь, підзвітність, ефективність та узгодженість.

Відкритість передбачає активне спілкування з громадськістю в процесі виконання завдань, виконання прав та обов'язків органів, участь громадян, установ громадського сектору та бізнес-структур у процесі прийняття рішень, при цьому передбачається виконання ними ролі активних учасників такого процесу, який враховує їх цілі та інтереси. Важливими аспектами управління є підзвітність, адже дотримання прав усіх учасників процесу, високий рівень загальної ефективності врядування, передбачає поряд з традиційними формами відповідальності зобов'язання органів самоврядування дотримуватись потреб та вимог мешканців як кінцевих користувачів послуг.

Політичні та управлінські рішення мають прийматися своєчасно та допускати певну гнучкість у їх реалізації, щоб відображати місцеві обставини чи особливості території управління. Узгодженість вимагає не лише політичного лідерства, але й більшої узгодженості між різними інструментами, політичними механізмами та різними стратегіями впливу на ту саму реальність.

Найбільш ефективними інституційними системами, що здатні забезпечити практичні аспекти реалізації відкритості, прозорості, системності і

демократичності державного управління в країнах ЄС, є такі, що передбачають залучення органів влади регіонального і місцевого рівня до процесу управління на загальнодержавному рівні:

– професійні об'єднання та групи, що акумулюють членів суспільства за професійною та іншими ознаками приналежності, зокрема виробників, керівників фермерських господарств, транспортних компаній, робітників, торговців, ремісників, споживачів, професійні асоціації та асоціації спільних інтересів. На цьому принципі базується, наприклад, діяльність Комітету із соціально-економічної політики ЄС;

– інституції, що здатні організувати і підтримувати поточну реалізацію соціального діалогу під час прийняття рішень між державними органами, підприємствами, приватними підприємцями та їх об'єднаннями, профспілковими організаціями та громадським сектором.

Основна властивість такого механізму співпраці є те, що його учасники наділені повноваженнями за певних умов самостійно брати участь у прийнятті рішень з низки питань.

Такі структури (як-от Комітет у справах регіонів ЄС, що ефективно діє на території кількох держав-членів ЄС) засвідчують своєю діяльністю, що органи місцевого та регіонального самоврядування насправді є основою організації громадянського суспільства, утверджуючи принципи ефективності під час децентралізації влади, забезпечуючи ефективну участь мешканців в процесі прийняття рішень.

Ефективність організації влади в європейських країнах визначається тим, що в 1988 р. була створена єдина система територіального поділу держав. Організація місцевого самоврядування в країнах Європи свідчить про існування трьох інституційних рівнів управління [72]:

1. Основним об'єктом місцевого самоврядування є територіальні колективи (муніципалітети, комуни). Територіальні об'єднання у Франції, самоврядні муніципалітети в Польщі – це група жителів основних територіальних одиниць (ст. 16). При цьому на рівні законодавства муніципалітет визнається основною

одиницею територіального самоврядування, інші одиниці місцевого або регіонального самоврядування встановлюються законом (ст. 164 Конституції РП [94]).

2. Оскільки стандартні моделі місцевого самоуправління можуть не відповідати меті самоврядування в контексті вимог сьогодення, в деяких країнах світу запроваджуються новітні схеми співпраці у реалізації програм управління.

3. Муніципальне самоврядування здійснюється через міжмуніципальні асоціації. Відповідно до норм законодавства Німеччини муніципальні об'єднання користуються правом на самоврядування в межах своїх повноважень. У статті 165 Конституції Бельгії зазначено, що муніципалітети та асоціації муніципалітетів створюються законом, який визначає їх організацію та компетенцію. У кожній агломерації та асоціації утворюються рада та правління.

Належний рівень управлінських процесів є керівним принципом європейської системи самоврядування. Концепція належного управління може бути корисно застосована в різних контекстах – глобальному, національному, інституційному та громадському. Аналіз різних аспектів управління на національному рівні стає легшим, коли чотири сектори суспільства розподіляються серед громадян як єдиного цілого. Роль уряду може бути зовсім незначною. Частина державних функцій передається в економіку, відбувається переформатування у владі.

Принципи належного місцевого управління передбачають: чесні вибори, представництво як реальні можливості всім громадянам брати участь у вирішенні місцевих проблем; здатність органів місцевого управління на належному рівні забезпечити процес реагування на потреби та вимоги населення, убезпечити ефективне досягнення цілей територій за максимально раціонального споживання ресурсів, відкритості процесу отримання необхідної інформації, дотримання верховенства права, норм етики у реалізації суспільних інтересів; компетентність та здатність забезпечити представниками і посадовими особами органів самоуправління виконання обов'язки органів на належному рівні; при цьому дотримуватись у своїй діяльності принципу відкритості до запровадження нових

засобів і методів управління задля досягнення сталості розвитку громад в інтересах майбутніх поколінь [82].

Ключовими критеріями децентралізації влади в європейських країнах є: субсидіарність; партнерство; програмний характер управління. Субсидіарність є соціально-політичним принципом, згідно з яким до компетенції загальнодержавних органів належать лише ті питання, що не можуть бути вирішені на місцевому рівні, а також як фундаментальний принцип, що діє з моменту підписання Угоди про Європейський Союз.

Згідно з Маастрихтською угодою партнерство як принцип є основоположним для ЄС (стаття 3): «У сферах, які не підпадають під окрему компетенцію Співтовариства, воно має здійснювати свою діяльність відповідно до принципу субсидіарності лише в окремих випадках». Фактично партнерство – це співпраця між суб'єктами прийняття рішень на різному рівні (Європейського Союзу, держави, регіону) адміністративно-територіальних одиниць від моменту визначення цілей до завершення співпраці. Відповідно до цього принципу, діяльність і розвиток регіонів можуть відбуватися лише за умови реалізації принципу субсидіарності, якщо суб'єкти співробітництва постійно і послідовно працюють разом для досягнення спільної для усіх суб'єктів мети співпраці [169].

Програмування передбачає розробку стратегії розвитку в партнерстві з урахуванням пріоритетних довгострокових і короткострокових цілей. Стратегія територіального програмування заснована на чітко розробленій системі цілей, оскільки виникає потреба враховувати як інтереси регіонів і муніципалітетів «знизу» у контексті сприяння просторовій ефективності, так і доцільність урахування національних пріоритетів «згори» як внесок у розвиток національної економіки [168].

Проведений аналіз літературних джерел дозволяє виокремити деякі важливі уроки децентралізації влади в країнах Європи, досвід яких дозволить оптимізувати цей процес в Україні: важливою складовою і водночас наслідком децентралізації стало зміцнення базових територіальних одиниць. Переважно було здійснено укрупнення муніципальних одиниць. Ефективність у

децентралізації найкраще досягається через широке залучення територіальних громад і населення до вирішення проблем управління та шляхів забезпечення розвитку конкретних територіальних громад, при цьому визначальна роль належить оптимізації міжбюджетних стосунків. Водночас варто наголосити, що свою ефективність довело скасування системи горизонтального фінансового вирівнювання, при цьому вирішення таких проблем було зосереджено на рівні центрального державного управління [101].

Найбільш розповсюджені моделі місцевого самоврядування в Європі включають англосаксонську, континентальну та змішану моделі. Принципами європейської децентралізації влади є відкритість, участь, підзвітність, ефективність і узгодженість. Практика європейських країн щодо організації діяльності органів місцевого самоврядування свідчить про наявність трьох рівнів управління: на першому рівні суб'єктами місцевого самоврядування є територіальні громади (колективи); другий рівень віднесено до системи органів (ради, міські голови, виконавчі органи); На третьому рівні управління здійснюється міжмуніципальними асоціаціями. Система самоврядування європейських країн базується на належному врядуванні та використовує його на різних рівнях – глобальному, національному, інституційному та громадському.

Отже, загальноєвропейськими тенденціями удосконалення адміністративно-територіального устрою є розробка, розвиток та трансформація системи повноважень місцевих органів влади в контексті інтеграції, що характеризуються соціально-економічними, політичними факторами зовнішнього та внутрішнього спрямування. Сутність реформування територіальної організації влади на місцевому рівні та спрямованість цих процесів свідчить про раціоналізацію взаємодії між різними рівнями влади, а не лише про автономію, яку держава надає місцевому самоврядуванню. Дослідження трансформаційних процесів у сучасній Європі XXI ст. визначають такі напрями реформування системи публічного управління та вдосконалення адміністративно-територіального устрою: укрупнення найважливіших адміністративно-територіальних одиниць; новий

регіоналізм; налагодження міжмуніципального співробітництва; розвиток належного урядування.

Як сфера розвитку діяльності місцевого самоврядування останнім часом популярним стало належне врядування. Завдяки належному врядуванню можна зменшити адміністративне навантаження на громадян і таким чином зменшити бюрократію.

Висновки до розділу 1

1. Децентралізація найбільш ефективно відбувається тоді, коли вона підтримує функціонування демократії, розвиток належного технічного потенціалу місцевого самоврядування, розвиток громадянського суспільства. На основі проведеного дослідження встановлено, що до основних типів регіоналізаційних перетворень належать: регіоналізація внаслідок деконцентрації; регіоналізація через співпрацю муніципалітетів; регіональна децентралізація; політична регіоналізація (регіональна автономія).

2. Визначено, що переваги децентралізації полягають у створенні передумов для реалізації диференційованої політики мобілізаційних ефектів на місцевому рівні, підвищення зацікавленості інвесторів, активізації економіко-соціального партнерства та соціальної єдності, набуття досвіду та формування професійних груп на місцевому рівні, запровадження більш гнучких процедур у прийнятті рішень, можливості прямого фізичного контролю на місцевому рівні. Водночас до основних недоліків децентралізації належать автономія цілей, ризик реалізації індивідуальних амбіцій, небезпека державної монополії в окремих сферах, дезінтеграція громадської діяльності, звуження координаційних процесів на державному та місцевому рівні тощо.

3. Встановлено, що деволуція розглядається як форма децентралізації, коли відповідальність і повноваження, ресурси та джерела доходів передаються місцевій владі, що робить місцеву владу автономною та повністю незалежною. Деконцентраційні перетворення можна розглядати як перший крок до децентралізації управління, що передбачають передачу повноважень і

відповідальності від центрального уряду до іншого рівня управління за збереження ієрархічного підпорядкування місцевих органів влади центральному уряду та міністерствам.

4. Регіональний розвиток як об'єкт державної політики забезпечує вирішення важливих регіональних проблем, пов'язаних зі структурною перебудовою господарської діяльності, удосконаленням виробничого процесу на територіях, підвищенням ефективності використання природних ресурсів, охорони природно-ресурсного потенціалу. охороною навколишнього природного середовища. Встановлено, що основними елементами регіонального розвитку є: зовнішньоекономічна політика, соціально-демографічна політика, економічна політика, гуманітарна політика, науково-технічна політика, екологічна політика.

5. Належний рівень управлінських процесів є керівним принципом європейської системи децентралізації який включає: чесні вибори, забезпечення представництва та участі, щоб надати всім громадянам реальні можливості для вирішення місцевих проблем; уважність до задоволення законних очікувань та потреб громадян, шляхом ефективного реагування органів місцевого самоврядування; ефективність, що спрямована на досягнення цілей за раціонального використання ресурсів; відкритість і прозорість, що забезпечує доступ громадськості до інформації і сприяє розумінню громадськості процесів державного управління; верховенство права, яке гарантує справедливість та передбачуваність; етична поведінка, яка забезпечує перевагу загальних інтересів над приватними; компетентність та здатність забезпечити ефективну роботу представників органів місцевого самоврядування; інновації та готовність до змін для отримання максимальної вигоди від нових рішень і передового досвіду; сталий розвиток та спрямованість на досягнення довгострокових результатів з урахуванням інтересів майбутніх поколінь. Встановлено, що ключовими критеріями децентралізації влади в європейських країнах є: субсидіарність, партнерство, програмний характер управління, а принципами європейської децентралізації влади є відкритість, участь, підзвітність, ефективність і узгодженість та системність.

Результати розділу висвітлено в [60], [64], [70], [71]

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правове забезпечення децентралізації влади в Україні та регіонального розвитку

Реформування системи місцевого самоврядування в Україні відбувається значною мірою під дією актуальних міжнародно-правових норм, чинних на території ЄС. Це стосується не лише Європейської хартії про місцеве самоврядування 1985 р., а й інших міжнародних документів, таких як рамкова конвенція Європейська щодо транскордонного співробітництва між місцевими громадами чи органами влади 1980 р., Хартія Асамблеї місцевих і регіональних органів влади 1994 р. Хартія Ради Європи, Соціальна хартія міст-членів Ліги балтійських міст 2001, Європейська хартія сталого міського розвитку 1994 (Ольборзька хартія), Європейська хартія регіонального / просторового планування 1983 (Торремолінська хартія) та участь молоді в муніципальних справах 1994 і Регіональна хартія життя [32].

Враховуючи децентралізацію влади, яка, не зважаючи на особливості економіко-політичних умов сьогодення, мала б тривати і є однією із активних системних реформ в Україні, розвиток територіальних громад – важлива передумова і основа регіонального розвитку. Під час розроблення та реалізації стратегій розвитку та інших місцевих правових документів територіальних громад ефективного їх функціонування потребує більш повного використання усіх аспектів потенціалу територій. За таких умов може бути досягнуто ефективного забезпечення життєдіяльності територіальних громад, що відповідає інтересам населення та європейським принципам регіональної політики держави.

Розвиток держави та її регіонів в останні роки відбувається з урахуванням значного впливу загальносвітового уповільнення економічного зростання, наслідків пандемії та воєнних дій на території України. Водночас важливою вимогою сьогодення є визнання впливу політико-адміністративних методів управління на прискорення регіонального розвитку, зокрема, шляхом застосування такого важливого і дієвого механізму як децентралізація влади. Численні негативні наслідки економічного спаду, який стався внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну, відображаються насамперед у зайнятості, яка помітно скорочується. Відновлення соціально-економічної регіональної інфраструктури може зайняти роки, загальний спад у розвитку регіонів є неминучим і суттєвим. При цьому варто враховувати, що державні кошти використовуються для підтримки фінансового сектора, щоб запобігти повній руйнації фінансової системи країни. Це відсуває розподіл державних коштів на покриття витрат регіонального розвитку ще далі з точки зору пріоритетів фінансування державних витрат. Вище перелічені аспекти суттєво впливають на становище як економічних суб'єктів загалом, так і, зокрема, соціально вразливих верств населення, що, однак, посилює необхідність пошуку додаткових можливостей для розвитку окремих областей задля збереження наявних можливостей їх подальшого економіко-соціального зростання.

Щоб досягти сталого загальноекономічного, фінансового та соціального відновлення, країна повинна не просто вийти з рецесії, а якнайбільш ефективно використати всі наявні ресурсні, економіко-соціальні та політичні можливості, щоб створити більш продуктивну, ефективну інноваційну економіку з відкритими ринками та більш згуртоване суспільство з гідними умовами праці, робочими місцями, які відповідатимуть соціальним проблемам та особливостям української держави, зокрема, демографічному старінню населення, зміні клімату, тенденціям глобалізації та потребами відновлення втрат економічної системи, що зазнала Україна у зв'язку з воєнними діями.

Розглядаючи роль територіальної громади у розвитку сучасного суспільства, варто наголосити, що вона є базовим елементом місцевого

самоврядування. Окремі науковці територіальну громаду визначають як єдине природне і суспільне утворення, що існує в межах країни, управляє просторовими кордонами держави, реалізацією повсякденних потреб та інтересів її мешканців [21].

Водночас ефективна реалізація реформи децентралізації на національному рівні потребує прийняття нормативно-правових актів та розділів законів, які б забезпечили правове регулювання діяльності створених територіальних громад, що відповідають переліку їх повноважень. Лише за таких умов буде усунуто перешкоди на шляху цього реформування та відкрито нові можливості для здійснення повної децентралізації державного управління [248].

Регулювання місцевого самоврядування з боку регіональних органів влади повинно ґрунтуватися на принципах, закладених в Конституції та законодавстві України, а також у Європейській хартії місцевого самоврядування. До цих принципів належать верховенство права, прозорість та відкритість, а також активна участь громадськості. Інші важливі принципи включають у себе універсальність та принцип субсидіарності місцевого самоврядування, доступність публічних послуг, відповідальність та обліковість дій органів та представників місцевого самоврядування перед громадою. Важливо також, щоб органи місцевого самоврядування були підпорядковані владним органам відповідно до Конституції та законодавства України, забезпечували свою правову, організаційну та фінансову здатність, сприяли сталому розвитку власних територій та отримували державну підтримку. Взаємовідносини між державою та місцевим самоврядуванням також мають велике значення для успішного реформування місцевого самоврядування [51].

Згідно з Державною стратегією регіонального розвитку до 2020 року, основною метою децентралізації влади в Україні є відмова від централізованої моделі управління в країні. Головна ідея цієї стратегії полягає в тому, щоб забезпечити більшу ефективність місцевого самоврядування та створити систему територіальної організації влади, дотримуватися положень Європейської хартії муніципального управління [28]. Питання децентралізації влади та ключові

аспекти реформування місцевого самоврядування також регулюються Планом законодавчого забезпечення реформ в Україні [147].

Як найбільш визначальні характеристики регіонального розвитку нашої країни з 1991 до 2018 року можна виокремити наявність глибоких відмінностей і постійної мінливості. Саме з цих причин існують категорії регіонів, які потребують державної підтримки, метою якої є збалансування процесів соціально-економічного життя провідних та периферійних областей.

Нормативно-правова база, що регулює місцевий розвиток вітчизняних регіонів, формувалася у розрізі 1991 – початок 2018 років. Відповідно нормотворчу діяльність у цій сфері можна умовно поділити на п'ять етапів: I етап (1991–1999 рр.); 2 етап (2000-2004 рр.); III етап (2005-2013); IV етап (2014-2022 рр.); V етап (з 2022 р. до сьогодні), рис. 2.1.

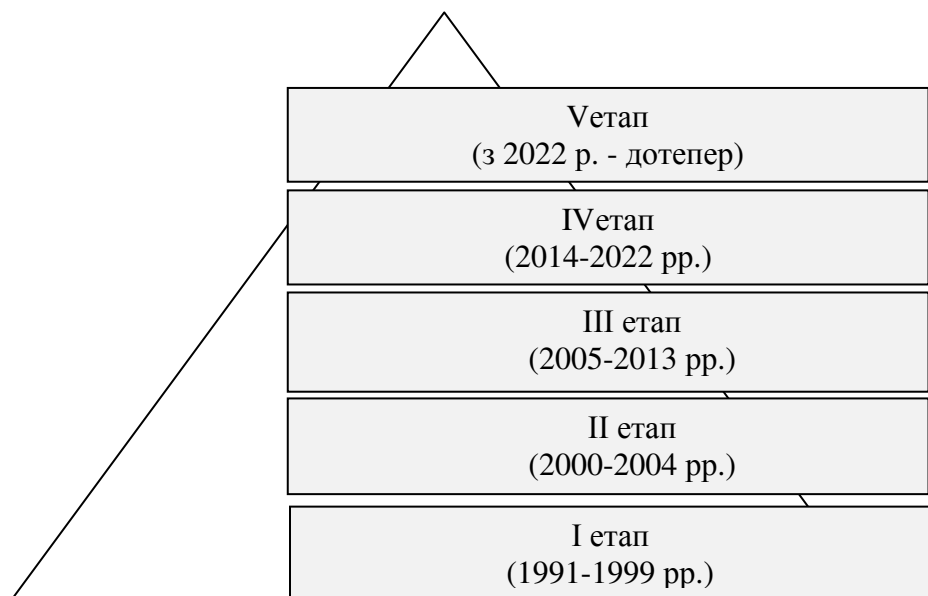


Рис. 2.1. Становлення нормативно-правового регулювання регіонального розвитку України

Перший етап формування нормативної бази, що регулювала питання регіонального розвитку, (1991-1999 рр.) не передбачав розробку національної стратегії. Регулювання цієї сфери у зазначений період мало періодичний і незавершений характер.

Наступний етап (2000-2004 рр.) містить поступову епізодичну розробку основних нормативно-правових актів розвитку внутрішньої політики держави на місцевому рівні.

На третьому етапі (2005-2013 рр.) спостерігаються значні позитивні зміни у розробці національної стратегії регіонального розвитку (порівняно з двома початковими етапами).

Четвертий етап (2014-2022 рр.) характеризується законодавчим опрацюванням засад національної регіональної стратегії, визначенням порядку розподілу бюджетних коштів фонду регіонального розвитку.

П'ятий етап (з 2022 р. до сьогодні) характеризується призупиненням введення наступного етапу адміністративно-територіальної реформи у зв'язку з воєнними діями в Україні.

Четвертий важливий етап у реформуванні системи організації на місцях та територіального управління в Україні розпочався зі схвалення розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333-р Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Одним з основних завдань цього етапу було практичне втілення положень концепції через внесення відповідних змін до Конституції України та напрацювання нових нормативно-правових актів для вирішення питань, пов'язаних із формуванням виконавчих органів обласних і районних рад, а також реформою місцевих державних адміністрацій та чітким визначенням адміністративно-територіальних одиниць – громад [202].

Забезпечення сталого розвитку регіонів і поліпшення життя населення є основною метою концепції. У цьому документі визначено основні передумови впровадження реформ в організації місцевого і територіального самоврядування. Ці передумови включають верховенство права, забезпечення відкритості, прозорості та доступу до державних послуг. Водночас вони також закріпили принципи відповідальності та контролю органів самоврядування та місцевих посадових осіб перед територіальною громадою [23; 101].

Розроблення Концепції децентралізації здійснювалось на основі базових принципів ефективного самоврядування, відповідно, документ відповідає іншим державним стратегіям та документам, зокрема Державній стратегії регіонального розвитку до 2027 року [42].

У 2015 році Кабінет Міністрів України прийняв низку важливих рішень щодо покращення ефективності використання фінансування з Державного фонду регіонального розвитку та забезпечення успішної реалізації інвестиційних програм і проектів в регіонах. Так, постанова Кабінету Міністрів України «Питання використання у 2015 році коштів Національного фонду регіонального розвитку» [143] визначала принципи та умови використання у 2015 році коштів Національного фонду регіонального розвитку.

Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Національного фонду регіонального розвитку» [52] містить важливі вказівки та рекомендації щодо організації та діяльності Державного фонду регіонального розвитку.

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України видало директиву, яка стосується процедур удосконалення підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проектів, що можуть бути фінансовані з національного фонду регіонального розвитку. Метою цього документа є покращення процесу відбору інвестиційних програм і проектів, які отримують фінансову підтримку з державного фонду регіонального розвитку [144].

Вони допомогли раціоналізувати фінансування регіонального розвитку та забезпечити більш ефективне використання коштів для підтримки регіонального розвитку в Україні. Важливо зазначити, що КМУ ухвалив план заходів стосовно впровадження другого етапу державної стратегії регіонального розвитку протягом 2020 року, прийнявши рішення, що стосуються конкретних питань виконання Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [54]. Відповідно до цього рішення складено перелік дій адміністративних служб виконавчої влади, до сфери діяльності яких входить власне розвиток регіонів, а

також дій місцевого рівня, спрямованих на управління процесами окремих адміністративно-територіальних одиниць.

Рішенням також затверджено програми регіонального розвитку, що стосуються регулювання ключових аспектів галузевого управління, розвитку людського потенціалу, окремих аспектів розвитку депресивних територій, посилення ефективності економіки та інвестицій на регіональному рівні.

Визначено представників, які мають повноваження від Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, а саме: «Інноваційна економіка та інвестиції», «Розвиток сільських територій», «Розвиток туризму», «Розвиток людського потенціалу», «Всеукраїнська солідарність», «Розвиток Неблагополучні території», «Ефективне управління регіональним розвитком» [12].

У 2015 році було прийнято Закон України «Про засади державної регіональної політики», який встановив основні принципи системи регіонального розвитку України. Основна мета закону полягала у формуванні і впровадженні всеосяжної, послідовної та практично здійсненої стратегії регіонального розвитку, а також у встановленні міцної правової основи для цього процесу.

Закон також визначив основні інструменти регіональної політики, що дало поштовх до створення інших стратегічних документів, включаючи Державну Стратегію Регіонального Розвитку (ДСРР), і чітко визначив основних учасників, які беруть участь у формуванні та координації цієї стратегії. Однак слід зазначити, що недоліком закону було те, що він не містив чітких вказівок щодо створення, впровадження та контролю за різними інструментами планування, що створювало плутанину та невизначеність для органів влади на різних рівнях [138].

Характеристика актів нормативно-правових положень регіонального розвитку дозволяє систематизувати їх (табл. 2.1). Наведений огляд розвитку вітчизняної національної політики місцевого самоврядування дозволяє зробити висновок, що основний етап створення правової бази в Україні завершено у 2018 році. Водночас фактичне реформування виявило недоліки прийнятих нормативних актів, що позначаються на системній роботі.

Таблиця 2.1

Ключові нормативні акти, що впливають на повноваження уряду щодо
планування розвитку територій

№ з/п	Тип документа	Назва документа	Номер та дата прийняття
1	Закон України	«Про місцеве самоврядування в Україні»	від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР
2		«Про місцеві державні адміністрації»	Від 09.04.1999 р. № 586-XIV
3		«Про транскордонне співробітництво»	від 24.06.2004 № 1861-IV
4		«Про регулювання містобудівної діяльності»	від 17.02.2011 р. № 3038-VI
5		«Про державні цільові програми»	від 18.03.2004 р. № 1621-IV
6		Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України»	від 23.03.2000 р. № 1602-III
7		Закон України «Про Генеральну схему планування території України»	Від 07.02.2002 р. № 3059-III
8	Державна стратегія	Стратегія розвитку регіонів України на 2021-2027 роки	ПКМУ від 5 серпня 2020 р. № 695
9	Указ Президента України	Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»	від 12.01.2015 р. № 5/2015
10	Постанова Верховної Ради України	План законодавчого забезпечення реформ в Україні	від 4 черв. 2015 р. № 509-VIII
11	Постанова Кабінету Міністрів України	Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року	від 06.08.2014 р. № 385
12		Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів її реалізації	від 11.11.2015 р. № 931
13		Питання використання у 2015 році коштів державного фонду регіонального розвитку	від 18.04.2015 р. № 195
14		Деякі питання державного фонду регіонального розвитку	від 18.04.2015 р. № 196
15		Деякі аспекти виконання Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року протягом 2018-2020 років.	від 12.09.2018 р. № 733
16	Документ, виданий Міністерством регіонального	Питання формування, оцінки та відбору інвестиційних програм і проектів для розвитку регіонів, які можуть фінансуватися за допомогою	від 24.04.2015 р. № 80

	розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.	коштів державного фонду регіонального розвитку.	
--	---	---	--

Джерело: розроблено автором на основі законодавства [171;189;190;172;163;159; 155-157;160-161; 148]

Особливості фактичного впливу законодавчих актів на повноваження уряду щодо територіального планування наведено в Додатку В.

Для досягнення основних цілей, визначених національною стратегією регіонального розвитку на період до 2027 року, передбачається виконання таких стратегічних та оперативних завдань (табл. 2.2). Порівнюючи редакції стратегій регіонального розвитку, варто зазначити: якщо попередній варіант стратегії передбачав «сприяння слаборозвиненим регіонам через фінансову підтримку», то нинішній підхід є спробою прискорити місцеве економічне зростання, підвищити конкурентоспроможність регіонів шляхом залучення всіх учасників розвитку та використання наявного потенціалу територій [42].

Таблиця 2.2

Стратегічні та оперативні цілі Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки

№ з/п	Стратегічні цілі	Оперативні цілі
1	Формувати цілісну державу в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та космічному аспектах	<ol style="list-style-type: none"> 1) Відновити полюси економічного розвитку (міські території та міста). 2) Охороняти довкілля та раціонально використовувати природні ресурси, активізувати розвиток територій, які потребують державної підтримки (макро- та мікрорівні). 3) Створити умови для реінтеграції в український простір тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим та Севастопольської, Донецької та Луганської областей. 4) Розвиток регіональної інфраструктури та цифрова трансформація. 5) Сформувати єдиний освітній, інформаційний та культурний простір на всій території України. 6) Ефективно використовувати економічний потенціал культурної

		спадщини для сталого розвитку регіону.
2	Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів	<ol style="list-style-type: none"> 1) Розвиток людських ресурсів. 2) Сприяти підприємництву та підтримувати інтернаціоналізацію бізнесу в секторі МСП. 3) Підвищення інвестиційної привабливості регіону шляхом підтримки залучення інвестицій. 4) Сприяти інноваціям, покращувати технологічний рівень регіональної економіки та підтримувати бізнес у впровадженні інновацій та започаткуванні бізнесу. 5) Сталий промисловий розвиток.
3	Створення ефективної системи управління на кількох рівнях влади.	<ol style="list-style-type: none"> 1) Утворення органів місцевого самоврядування та державної влади, спираючись на модернізовану регіональну інфраструктуру. 2) Встановлення горизонтальних і вертикальних зв'язків між політикою державного сектору та державною регіональною політикою. 3) Створити ефективну систему державного інвестування на всіх рівнях влади. 4) Збільшити можливості організацій, що здійснюють державну регіональну політику. 5) Забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, а також запобігання та боротьба з насильством і дискримінацією в сімейному оточенні. 6) Розвивати інформаційні системи та аналітичне забезпечення прийняття рішень на основі об'єктивних даних та територіального планування, розвитку управлінського потенціалу.

Джерело: складено автором на основі [42; 211-216]

Важливою складовою державного регіонального управління є своєчасна якісна оцінка мінусів попереднього досвіду реалізації галузевих програм.

До структурних недоліків реалізації загальнодержавних промислових програм у сучасних умовах можна віднести:

– фактичне виконання чинними програмами ролі формального оголошення про майбутні нечіткі дії. При цьому програми не стали ефективним і практичним засобом реалізації національної стратегії, що забезпечило б вирішення основних проблем національного розвитку окремих галузей промисловості та економіки чи адміністративно-територіальних одиниць;

– неповне врахування черговості у вирішенні проблеми розподілу та отримання коштів з державного бюджету, неефективний і безсистемний процес розподілу грошових потоків;

- неефективне планування кошторису програм: фактичне фінансування з державного бюджету не збігається з фактичною потребою їх фінансування;
- незважаючи на норми чинної законодавчої бази, жодна програма не містить алгоритмів оцінки результатів її виконання, які повинні бути розроблені національним замовником з урахуванням особливостей програми та місцевого впливу;
- з боку замовників має місце формальне ставлення до дотримання вимог чинної нормативно-правової бази у сфері розроблення та реалізації національних промислових програм;
- неврахування реального потенціалу у сфері громадського моніторингу виконання програми;
- низький рівень моніторингу діяльності замовників та порушення термінів подання звітності, надання інформації в обмеженому форматі та не всіма постачальниками послуг.

Провівши аналіз ключових напрямків державної політики забезпечення регіонального розвитку, перейдемо до розгляду нормативно-правового забезпечення децентралізації влади.

Адміністративно-територіальна реформа в Україні фактично розпочалася з ухвалення Кабінетом Міністрів України Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні – основного документа, що визначає основні аспекти регіонального розвитку території та затвердження Плану заходів щодо його виконання. Концепція пропонувала основні засади реалізації реформи влади на рівні місцевому рівні та організації територіальної влади з метою створення ефективної системи управління та підвищення якості життя людей шляхом забезпечення сталого розвитку території [21; 95].

У межах децентралізації адміністративної системи в Україні Кабінет Міністрів України ухвалив Стратегію реформування державного управління на 2016-2020 роки. Згідно з цим документом головною метою децентралізації є створення в Україні ефективної системи регіональної організації влади для

посилення спроможності місцевого самоврядування та практичної реалізації положень Європейської хартії місцевого самоврядування [15]. Реалізація адміністративно-територіальної реформи базується на положеннях Концепції реформування місцевого самоврядування та організації територіальної влади [95], Асоціації та урядових програм і стратегій [49].

Децентралізація державного управління в Україні також здійснюється на основі Стратегії розвитку системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки [223] та Національної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [42]. Цілі та завдання реформування системи управління державними фінансами визначені у Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки, схваленій постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1805.

Завданням Стратегії реформування системи управління державними фінансами на період з 2021 до 2025 року є створення сучасної, стійкої та ефективної системи керування державними фінансами. Головною метою цієї стратегії є створення умов для сталого соціально інклюзивного економічного зростання. Це буде досягнуто шляхом забезпечення стабільності державних фінансів та підвищення ефективності управління державними коштами. Основним результатом реалізації цієї стратегії буде покращена система управління державними фінансами, яка сприятиме сталому соціально-економічному розвитку країни, підвищенню її конкурентоспроможності та активній інтеграції в міжнародні ринки, зокрема у Спільний ринок країн-членів ЄС. Для досягнення цієї мети необхідно дотримуватися фіскальної дисципліни, ефективно розподіляти ресурси під час формування державної політики, ефективно виконувати державний бюджет та забезпечувати високий рівень прозорості та відповідальності у фіскальному управлінні [34].

Адміністративно-територіальна реформа, яка тривала з 2014 до 2019 року, зумовила створення сильних та фінансово незалежних органів місцевого самоврядування. Ця реформа передбачала перерозподіл адміністративних

повноважень між органами місцевого самоврядування та адміністративними органами влади на місцевому рівні та сприяла регіональній інтеграції.

У результаті цієї реформи місцеві громади здобули більше фінансових ресурсів і, отже, стали більш відповідальними за надання публічних послуг, діючи відповідно до принципу субсидіарності, який був впроваджений в 2014 році [22].

Для регулювання відносин між державою та місцевими органами влади в процесі співробітництва були прийняті закони України, такі як «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та «Про співробітництво територіальних громад». Незважаючи на те, що Конституція України визнає право на добровільне об'єднання в територіальні громади, відсутність на законодавчому рівні механізму регулювання процесу формування структур місцевого самоврядування була помітною [38]. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» мав на меті створити правові умови для зміцнення гарантій місцевого самоврядування, сприяючи формуванню функціональних територіальних громад. Це сприяє ефективному функціонуванню парламентів та їх виконавчих органів, що мають завдання задовольняти потреби громадян і надавати якісні соціальні послуги, а також сприяти сталому розвитку регіонів та ефективному використанню бюджетних коштів [38]. За європейськими стандартами розроблено також Закон України «Про співробітництво територіальних громад». Цей закон визначає організаційно-правові принципи та засоби співробітництва органів місцевого самоврядування, механізми його здійснення, стимулювання, фінансування та форми управління. Він також регулює підстави та особливості припинення такого співробітництва, що раніше були відсутніми в чинному законодавстві України [51, с. 115].

Важливу роль у розвитку українських регіонів відіграє також Закон України «Про засади державної регіональної політики». Цей Закон закріплює основні юридичні, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні принципи регіональної політики держави як складової внутрішньої політики України [40].

Було прийнято ряд законів, спрямованих на оптимізацію розподілу і делегування повноважень від адміністративних органів до органів місцевого самоврядування. Наприклад, Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців”» та інших законодавчих актів України щодо органів місцевого самоврядування у сфері реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань передбачає делегування права реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань органам місцевого самоврядування, наділяючи їх відповідними повноваженнями [34].

Закон України «Про зміни в деякі законодавчі акти України стосовно розширення повноважень місцевого самоврядування та удосконалення процедур надання адміністративних послуг» виконавчі органи влади передали місцевому самоврядуванню нові повноваження, включаючи створення центрів адміністративних послуг, ведення реєстру територіальних органів та надання відомостей з Державного земельного кадастру, а також реєстрацію місця проживання громадян.

У сфері бюджетного законодавства були внесені зміни. Закон України «Про зміни в Бюджетний кодекс України щодо включення адміністративних видатків фізичних осіб до місцевих бюджетів» розширив джерела доходів для об'єднаних територіальних громад.

Також були визначені специфікації процедур формування і виконання бюджетів для об'єднаних територіальних громад, включаючи відносини між цими бюджетами та Міністерством фінансів України. Ці зміни були внесені через прийняття закону України, який вніс певні поправки до Положення про фінансовий стан України, стосовно особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад [26].

Закон України «Про зміни до Положення про фінансові відносини в контексті реформування міждержавних відносин» врегулював склад доходів об'єднаних територіальних органів [27].

Впровадження норм цих законів у бюджетну практику вже дало змогу значно збільшити фінансування місцевих бюджетів [52]. Згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку інституту старост» визначено новий термін – «старостинський округ», який утворюється відповідною сільською, селищною, міською радою у складі одного або декількох населених пунктів (крім адміністративного центру територіальної громади), на території якого (яких) проживає не менше 500 жителів. Закон також визначає повноваження старости та його статус [38].

У додатку до плану дій щодо впровадження Концепції трансформації системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затвердженого Кабінетом Міністрів України 23 січня 2019 року, передбачено розробку законодавчих ініціатив для оптимізації децентралізації в Україні. Після проведення аналізу нормативно-правового забезпечення децентралізації влади в Україні, можна структурувати їх у відповідну таблицю. 2.3.

Таблиця 2.3

Нормативно-правові положення щодо децентралізації влади в Україні

№ з/п	Тип документа	Назва документа	Номер та дата прийняття
1	Закон України	Про добровільне об'єднання територіальних громад	від 05.02.2015 р. № 157-VIII
2		Про співробітництво територіальних громад	від 17.06.2014 р. № 1508-VII.
3		Про засади державної регіональної політики	від 05.02.2015 р. № 156-VIII.
4		Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та інших законодавчих актів України щодо передачі повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань в рамках децентралізації.	від 26.11.2015 р. № 835-VIII.
5		Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення компетенції органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг.	від 10.12.2015 р. № 888-VIII.
6		Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування окремих адміністративних зборів до місцевих	від 08.09.2016 р. № 1509-VIII

		бюджетів	
7		Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад	від 26.11. 2015 р. № 837-VIII
8		Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин	від 28.12.2014 р. № 79-VIII
9		Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо статусу старости села, селища	від 09.02.2017 р. № 1848-VIII
10		Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів	від 14.03.2017 р. № 1923-VIII
11		Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного приєднання територіальних громад	від 09.02.2017 р. № 1851-VIII
12	Постанова Верховної Ради України	План законодавчого забезпечення реформ в Україні	від 04.06.2015 р. № 509-VIII
13	Розпорядження Кабінету Міністрів України	Деякі аспекти втілення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.	від 22.09.2016 р. № 688-р

Джерело: розроблено автором на основі законодавства [171;189;190;172;163;159; 155-157;160-161; 148]

З метою підвищення спроможності місцевих органів влади в умовах воєнного стану Верховна Рада України та Кабінет Міністрів ухвалили низку нормативно-правових актів, які спрощують міжбюджетні відносини, дозволяючи виконавчим комітетам місцевих рад вносити зміни до місцевих бюджетів, врегульовують правовий режим діяльності голів місцевих рад та спрощують прийняття кадрових рішень.

Так, за ініціативи уряду прийнято зміни до Бюджетного кодексу, що дозволили ОМС використовувати кошти спеціального фонду місцевого бюджету на першочергові потреби територіальної оборони, підтримку місцевої інфраструктури під час збройної агресії проти України (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Рішення КМУ та ВРУ, прийняті для забезпечення спроможності органів місцевого самоврядування, захисту безпеки населення, функціонування бюджетної сфери та комунальних підприємств в умовах воєнного стану

Нормативний акт	Сфера регулювання
Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування». від 02.05.2023 р.	Нові права та організаційні засади служби в ОМС.
Закон України № 2390-ІХ від 9 липня 2022 року про внесення змін до Бюджетного кодексу України.	Надання повноважень місцевим органам влади використовувати кошти спеціального фонду місцевих бюджетів на першочергові потреби, територіальну оборону, підтримку регіональної інфраструктури та заходи з відсічі збройної агресії проти України.
Зміни до Закону України "Про правовий режим воєнного стану".	Врегульовано правовий режим воєнного стану, зокрема надання повноважень сільського, селищного, міського голови приймати рішення про перерахування коштів місцевого бюджету на потреби Збройних Сил та/або забезпечувати заходи щодо виконання військовий стан.
Закон України «Про державний бюджет України на 2023 рік»	Передбачення додаткової дотації на здійснення повноважень ОМС на деокупованих, тимчасово окупованих та постраждалих територіях.

Джерело: складено автором на основі [83; 185; 157; 84; 167; 192-193; 195-201]

Зокрема, зміни в законодавстві передбачають:

– створення об'єднаних територіальних громад, які включають в себе місто республіканського підпорядкування в Автономній Республіці Крим або важливе місто області разом із селом, селищем або іншим населеним пунктом суміжного району, тепер може здійснюватися без необхідності зміни адміністративних меж району;

– зміни до законодавства, передбачені Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного об'єднання територіальних громад", спрямовані на спрощення процедур приєднання громад, які раніше не об'єдналися з іншими територіальними громадами на прилеглий території. Згідно з цим законодавчим актом, такі громади отримали можливість приєднуватися до вже сформованих об'єднаних територіальних громад без додаткових ускладнень [28; 39].

Сьогодні не всі положення плану, затвердженого ВР України, виконуються в плановому порядку. Обговорення законопроектів є складним, приймаються численні поправки, виникають протиріччя, тривають законодавчі процеси.

Відповідно до закону України від 5 лютого 2015 року «Про добровільне об'єднання місцевих громад» [169], сусідні міські ради можуть об'єднуватися в єдину територіальну громаду з волонтерським центром, єдиним місцевим адміністратором. Умовами такого об'єднання: відсутність в одиниці іншої територіальної громади з існуючим представницьким органом місцевого самоврядування; неподільність території об'єднаної територіальної громади; місцезнаходження ОТГ в межах області чи території АРК; урахування під час прийняття рішень про об'єднання історико-культурних, етнічних та інших територіальних громад факторів розвитку цих громад, які безпосередньо впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади; відсутність погіршення якості та доступності адміністративних послуг в об'єднаній територіальній громаді [140].

Такі зміни здійснюються на основі вже складеного базового пакету, а саме:

- Закони про внесення змін до бюджетного та податкового законодавства України. Ці зміни призвели до децентралізації державних фінансів (регіональні бюджети зросли на 206,4 млрд грн з 68,6 млрд грн у 2014 році до 275 млрд грн у 2019 році);

- Закон України "Про добровільне об'єднання територіальних громад". Цей закон дозволив сформувати в першу чергу ефективний базовий рівень місцевого самоврядування;

- Закон України "Про взаємозв'язок органів місцевого самоврядування". Цей закон створив механізми для вирішення спільних проблем місцевих громад, таких як управління відходами, переробка відходів та розвиток спільної інфраструктури;

- Закон України "Про засади державної регіональної політики". У ході реформ державна підтримка регіонального розвитку та розбудови муніципальної

інфраструктури зросла у 41,5 рази з 500 млн грн у 2014 році до 20,75 млрд грн у 2019 році;

- Пакет законів щодо посилення повноважень органів місцевого самоврядування та удосконалення процесу надання адміністративних послуг.

Він делегував органам місцевого самоврядування відповідні повноваження для надання основних адміністративних послуг. Пакет законів також включав нові обов'язки, такі як управління реєстрацією місця проживання, видача паспортів, державна реєстрація юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських об'єднань, оформлення документів про стан цивільного стану, реєстрація власності на нерухоме майно і вирішення земельних питань.

Отже, до питань, які безпосередньо чи опосередковано має вирішувати районна громада, належать: обрання сільського чи селищного голови, який відтепер очолює виконавчий орган ради та головує на засіданнях виконавчого комітету та селищної ради; обрання старост і депутатів рад, які представляють і захищають інтереси всіх жителів відповідної громади; управління спільним майном; Затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку та управління їх виконанням; затвердження місцевих бюджетів відповідних адміністративно-територіальних одиниць та управління їх виконанням; встановлення місцевих податків і зборів у межах законодавства; проведення місцевих референдумів та управління їх результатами; створення, реорганізація та ліквідація підприємств, організацій та установ, що перебувають у комунальній власності, та управління їх діяльністю; вирішення інших питань [5; 7;152].

З метою забезпечення виконання цих повноважень органами місцевого самоврядування в Україні була ініційована проведення реформи на рівні місцевого та регіонального управління. Основною ціллю цих реформ стало визначення оптимальних територіальних меж для діяльності органів місцевого самоврядування та адміністративно-територіальних одиниць. Це було зроблено з метою створення сприятливих умов для надання якісних та доступних адміністративних послуг, розподілу повноважень між органами місцевого

самоврядування та місцевими державними адміністраціями, а також забезпечення доступності та якості публічних послуг [140].

Починаючи з 2022 року, фактично суттєво пригальмувались процеси прийняття нового необхідного законодавства для завершення адміністративно-територіальної реформи.

Проте 2 травня 2023 року Верховна Рада України прийняла в другому читанні в цілому новий закон «Про службу в органах місцевого самоврядування» [187].

Цей законодавчий акт є послідовним кроком в межах реформи місцевого самоврядування та децентралізації відповідно до статті 6 Європейської хартії місцевого самоврядування. Він визначає нові правові та організаційні принципи роботи у місцевих органах самоврядування, надаючи пріоритет професіоналізму і політичній безпристрасності. Цей закон також удосконалює механізм забезпечення рівного доступу громадян України до служби у місцевих органах самоврядування, встановлює нову класифікацію посад у цих органах і спрямований на покращення умов оплати праці посадових осіб в місцевому самоврядуванні. Крім того, він відповідає вимогам бюджетного законодавства та новій системі адміністративно-територіального устрою.

У цьому законодавчому акті передбачено обмеження статусу службовців в органах місцевої влади та обраних посадових осіб в місцевому управлінні. Закон також закріплює принцип політичної безпристрасності серед працівників органів місцевої влади та забезпечує дотримання їхнього конституційного права голосу та гарантій, які надані виборчим законами. Закон також встановлює повноваження керівника служби в органах місцевої влади [114].

Підсумовуючи, ми акцентуємо увагу на складності, системності та важливості цілей, які постають як перед законодавцями, так і перед місцевими органами влади та їх службами, які повинні впроваджувати нові моделі управління та дотримання своїх обов'язків та реалізації повноважень. Реалізація цього завдання визначається вирішенням системного питання координації між

децентралізацією, її видами та механізмами, а також відповідальністю та компетенцією місцевих об'єднань [241].

На основі дослідження ступеня зрілості нормативно-правової бази для переформатування конституційних засад місцевого самоврядування та відповідності прийнятих нормативно-правових актів стандартам і вимогам ЄС хід реалізації делегування повноважень і місцевого розвитку у вітчизняних умовах можна умовно поділити на кілька етапів, які були загальмовані після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. Адміністративно-територіальна реформа на національному рівні стала наріжним каменем у створенні новітньої системи місцевого управління європейського рівня. Реальна ефективність у проведенні реформи децентралізації дасть можливість підвищити ступінь демократичності, наблизити систему управління до громадян та їх впливу на прийняття рішень, суттєвого підвищення ефективності управлінських рішень та фінансового ресурсу на місцевому рівні.

2.2. Організаційне забезпечення децентралізації влади в Україні та регіонального розвитку

Нагальною потребою задля підвищення ефективності регіонального самоврядування є зміни в адміністративно-територіальному управлінні. Ці процеси вимагають не лише реформування чи вдосконалення тих складових управління, які не функціонують належним чином, але й фундаментального форматування алгоритмів державного управління, а саме перегляду правового та координаційно-практичного аспектів, які є ключовим фактором забезпечення ефективності управління на державному рівні.

Ключову роль у реформуванні адміністративного устрою є правильне визначення завдань децентралізації, адже такі системні перетворення мають не лише місцевий характер, вони перш за все необхідні для зміцнення країни.

Децентралізація означає, що громадяни можуть бути практично залучені до управління. Головною основою децентралізації владних повноважень у напрямку збільшення повноважень територіальних одиниць є передумова суверенітету та цілісності України.

Кабінет Міністрів України у квітні 2014 року схвалив концепцію реформи місцевого самоврядування, яка складалась із трьох напрямів:

- перший – фундаментальний, що передбачає формування об'єднаних територіальних громад на базовому рівні адміністративно-територіального устрою України;

- другий етап полягає у створенні нових районів, які вирішують питання діяльності об'єктів, що підпадають під юрисдикцію району у сфері муніципальної власності, вторинної медицини тощо. Решта повноважень районів переходять до юрисдикції об'єднаних територіальних громад;

- третій напрямок передбачає регламентацію діяльності суб'єктів управління на регіональному рівні. Варто зазначити, що кількість обласних центрів та межі областей не було змінено, реформуванню підлягає лише форма управління. Основною територіальною одиницею регіонального управління є громада, ключовими суб'єктами управління в якій є голова та виконавчий комітет, що виконують головну функцію управління. При цьому на рівні сіл, що приєдналися до об'єднаної громади, обираються старости, які входять до складу виконавчого комітету об'єднаної громади. На рівні району і області функції управління виконують районні та обласні ради (рис. 2.2) [224].

Основним завданням, передбаченим угодами про децентралізацію в Україні, було збільшення автономії місцевого самоврядування та запровадження принципу субсидіарності. Однак повноваження місцевих органів влади залишилися обмеженими, а їх співвідношення з функціями місцевих державних адміністрацій – нечітким. Ця проблема стосується як повноважень органів місцевого самоврядування, делегованих відповідним місцевим державним адміністраціям, так і повноважень адміністративних органів, віднесених до сфери управління місцевими органами влади (делеговані повноваження).



Рис. 2.2. Основні суб'єкти планування та реалізації регіонального розвитку

Джерело: розроблено автором на основі [88; 109; 112; 149-150; 154;162;164; 249]

Це суттєво обмежувало можливості місцевих органів влади вирішувати місцеві проблеми. Сьогодні лише міські, сільські, селищні та районні у містах ради мають виконавчі повноваження, тоді як районним та обласним радам делеговані повноваження щодо виконання рішень, зокрема щодо програм соціально-економічного та культурного розвитку [6].

Децентралізація влади передбачає створення та ефективне налагодження структури місцевого самоврядування, в тому числі формування дієвих територіальних організацій, створення уповноважених місцевих органів, створення кваліфікованих виконавчих служб та делегування їм відповідних повноважень і ресурсів [210].

Характерною особливістю реалізації вітчизняної децентралізації повноважень є те, що вона супроводжується процесом зміни діяльності місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою та загальнодержавної регіональної стратегії (рис. 2.3).

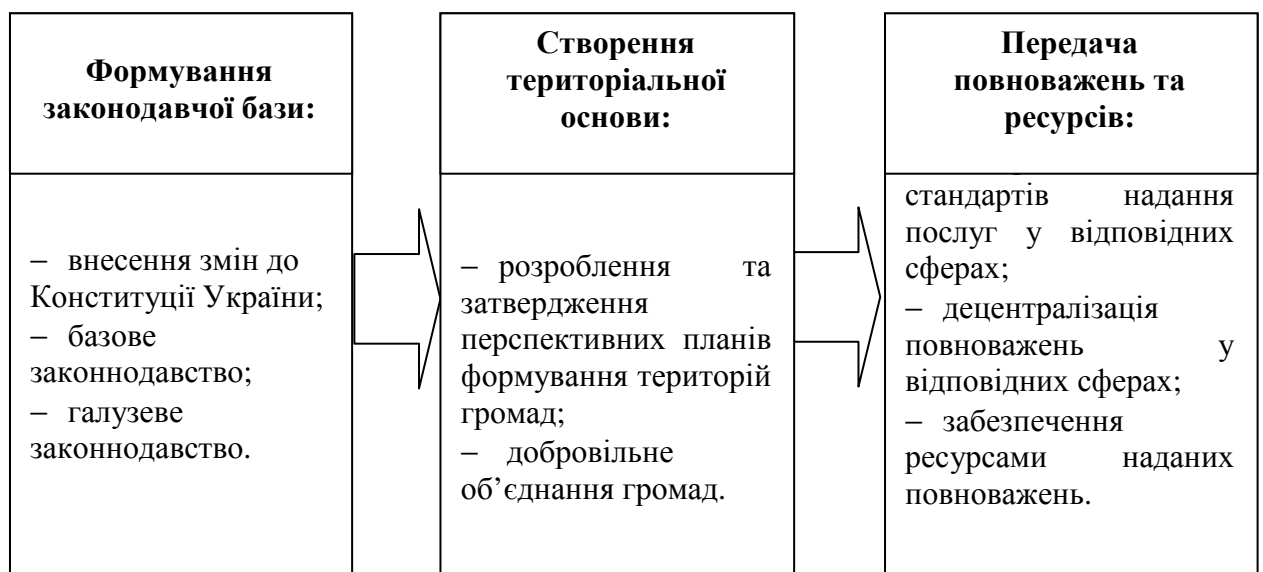


Рис. 2.3. Концепція децентралізації влади в Україні

Джерело: розроблено автором на основі [95;203-204; 206-207; 220-223;242]

Розглядаючи особливості централізації бюджетно-фінансового управління, варто відзначити суттєву слабкість та залежність від центру місцевих бюджетів. Повноваження місцевої ради щодо формування місцевих бюджетів обмежені, і

часто відсутні необхідні фінансові ресурси для виконання делегованих державою функцій місцевого самоврядування. Крім того, дохідна база для формування місцевих бюджетів залишається низькою, що часто призводить до недостатнього фінансування місцевих органів влади у виконанні їхніх обов'язків щодо фінансування делегованих завдань.

Суттєвою проблемою управління на місцях є невирішеність земельних питань, особливо у сфері регулювання землевідведення, реєстрації прав на землю тощо. До відання органів місцевого самоврядування на цьому етапі розвитку системи самоврядування не належать земельні ділянки, які розташовані на території сільських, селищних, міських рад, але не належать до ділянок населених пунктів, при цьому місцеві громади не мають права розпоряджатися землею за межами населених пунктів і не можуть впливати на рішення щодо її оренди чи зміни цільового призначення приватної землі. Саме тому особливої актуальності набуває питання органу, що повинен здійснювати розпорядження земельними ресурсами за межами населених пунктів [124].

Важливим і надзвичайно відповідальним завданням на сьогодні є привести систему державного управління, що залишилася після розпаду союзу, у стан, який відповідає потребам часу та перешкодам, з якими стикається наша країна в сучасних умовах. До головних недоліків нинішньої системи державного управління можна віднести значні дисбаланси між адміністративно-територіальними одиницями, розрив єдиної території адміністративно-територіальних утворень, локалізація територіальних громад міст, селищ, сіл, підпорядкованих зовнішнім територіальним утворенням, і на територіях сторонніх адміністративно-територіальних утворень.

Варто враховувати, що метою децентралізації є створення безпечного та комфортного середовища для проживання громадян в країні. Саме тому будь-які аспекти децентралізації мають базуватися на принципах делегування повноважень з вищих рівнів місцевим службам, відповідності делегованих повноважень сумах і напрямкам делегування коштів, забезпечення центром нагляду за діяльністю служб місцевого самоврядування (рис. 2.4).

Передовий світовий та європейський досвід показує, що локальні проблеми найбільш ефективно можна вирішити лише на регіональному рівні [15].



Рис. 2.4. Стратегічна основа децентралізації влади в Україні

Джерело: розроблено автором

Адміністративно-територіальна реформа є системою делегування повноважень для вирішення місцевих проблем на найближчому до споживачів послуг рівні від центральних державних структур через органи місцевого самоврядування безпосередньо до громад, а також надання власних фінансових ресурсів для вирішення проблем на місцях. Впровадження системи відповідальності органів місцевого самоврядування перед своїми виборцями сприяє підвищенню результативності їхньої діяльності, а також збільшує їхню відповідальність перед державою за відповідність своїх дій закону [5].

Мета децентралізації може бути описана як перехід від централізованої моделі державного управління до створення умов для місцевої автономії та встановлення ефективної системи управління в країні. Цей процес спрямований

на створення та підтримку сприятливого середовища для громадян, надання якісних і доступних публічних послуг та встановлення системи прямого народовладдя. Основними завданнями є задоволення інтересів громадян та збалансування інтересів держави та органів місцевого самоврядування [9, с. 60].

Характеризуючи реформу регіонального управління та поділу влади в Україні, слід виділити її основні завдання. Першим напрямком завдань такого виду реформування є завершення створення ефективної за нашими мірками адміністративно-територіальної структури управління, а саме:

- завершення процесу підготовки та ухвалення перспективних планів, а також створення ефективних територіальних громад у всіх регіонах України;
- мінімізація залучення обласних рад до розробки перспективних планів територіальних громад;
- продовження процесу створення госпітальних округів;
- розробка більш лаконічного алгоритму формування об'єднаних територіальних громад шляхом впровадження ефективних і більш гнучких способів залучення територіальних об'єднань;
- здійснення заходів щодо визнання дієвості об'єднаних територіальних утворень згідно з рішенням Кабінету Міністрів України;
- з'ясування проблем сфери впливу районної ради та районної державної адміністрації на територіях утворення територіальних об'єднань громадян;
- визначення засад формування адміністративно-територіальних одиниць, передумов та алгоритму формування адміністративно-територіальних одиниць, їх реформування, статусу населених пунктів, алгоритму затвердження назви та її зміни для селищ та адміністративно-територіальних одиниць шляхом прийняття окремої законодавчої бази [37].

Друга мета децентралізації – впровадження відкритих та професійних публічних послуг органами місцевого самоврядування, що передбачає:

- передачу повноважень у сфері будівництва та будівельного нагляду органам місцевого самоврядування;

– надає органам місцевого самоврядування право визначати місце проживання, реєструвати юридичних суб'єктів, фізичних осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність, та громадських організацій, проводити роботи з надання відомостей з Державного реєстру, державної реєстрації права власності на нерухоме майно та її результатів.

Участь об'єднань у вирішенні проблем місцевого значення є сутністю третьої мети децентралізації, складовими якої є:

– використання ефективних засобів участі громадськості у винесенні судових рішень через служби регіонального самоврядування: місцеві ініціативи, громадські дебати, загальні збори населення, електронні петиції, проведення громадської експертизи, створення дорадчих служб;

– забезпечення права місцевих об'єднань на проведення місцевого референдуму та встановлення переліку питань, які можуть бути винесені на регіональний референдум;

– розробка механізму створення служб самоврядування громадян, встановлення певного алгоритму покладеної на них відповідальності за надання послуг регіонального самоврядування, а також фінансування здійснення вищезазначених повноважень.

Наступна мета цього виду реформування виражається в тому, що фінансування місцевої політики забезпечує покращення та підвищення конкурентоспроможності асоціацій та муніципалітетів, що вимагає:

– розробки інструментів виділення фінансових активів, які належать Державному фонду регіонального розвитку, певна частина яких буде спрямована на підтримку реалізації Державної стратегії регіонального розвитку в містах на період до 2020 року;

– запровадження відкритого механізму відбору проектів органів регіонального самоврядування для залучення коштів державного фонду місцевого розвитку;

– забезпечення моніторингу розподілу бюджетних коштів, моніторингу відповідності процесу обраним показникам ефективності, алгоритму звітності;

– забезпечення середньострокового фінансування проектів місцевого розвитку.

Ефективний контроль за законністю роботи органів місцевого самоуправління є п'ятою метою децентралізації, для практичної реалізації якої необхідно:

– здійснювати нагляд за законністю рішень служб регіонального самоврядування вищими місцевими державними адміністраціями;

– створити механізм розпуску служб місцевого самоврядування у разі недбалості або винесення судових рішень, які можуть загрожувати національній безпеці, її суверенітету та обороні.

Ефективна владна структура передбачає розподіл повноважень між службами місцевого самоврядування та органами державної влади, створення прозорих матеріальних, бюджетних та координаційних умов для роботи регіональних органів влади, забезпечення доступності, відкритості та участі населення у вирішенні питань на місцях. Підвищення конкурентоспроможності муніципалітетів має забезпечити ефективне залучення ресурсів для динамічного розвитку, сприятливе середовище для підприємництва та раціональне партнерство між регіонами. При цьому висока якість послуг, що надаються органами місцевого самоуправління, має визначатися державними стандартами якості надання адміністративних послуг, а також сприянням відкритості надання послуг [247].

Як одна з фундаментальних національних реформ, децентралізація має на меті зміцнення позицій органів місцевого самоврядування та місцевого самоврядування у здійсненні соціально-економічних змін. Вона стимулює розвиток регіональної економіки, вдосконалює управління національною та комунальною власністю, підтримує міжрегіональне та міжнародне партнерство в різних сферах соціальної сфери. Важливою рисою вітчизняної децентралізації влади є те, що поряд з нею тривають процеси формування місцевого самоврядування, територіальної організації виконавчої служби, адміністративно-територіального устрою та державної регіональної стратегії.

Децентралізація насамперед спрямована на впровадження змін у сфері місцевого самоврядування та загальнодержавної територіальної організації влади. У сучасних умовах більшість територіальних організацій країни, які мають право вирішувати проблеми місцевого значення, не можуть цього робити через недостатність власних ресурсів, низький рівень або стан інфраструктури, а також відсутність компетентних спеціалістів, через що не вирішується велика кількість питань місцевого значення: не в належному стані об'єкти комунального підпорядкування, територія тощо.

Територіальні громади є базовим рівнем адміністративно-територіального поділу країни. Вищі ланки адміністративного управління створюються для того, щоб виконувати функції місцевого самоврядування, які можуть бути виконані більш ефективно саме на вищому рівні. Водночас найбільш визначальні обов'язки та повноваження місцевого управління переходять до сфери впливу об'єднаних громад (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Компетенції громад, що зазнали перетворення внаслідок адміністративно-територіальної реформи в Україні

№ з/п	Реформовані громади	Функції громад після реформ
1	Громада (місто, селище, село)	Сприяння місцевому економічному розвитку.
2		Утримання та розвиток місцевої інфраструктури.
3		Планування та регулювання розвитку території громади, благоустрій та забудова.
4		Надання соціальної підтримки.
5		Забезпечення доступної освіти на рівнях середньої, дошкільної та позашкільної освіти.
6		Надання швидкої медичної допомоги та організація первинної медичної допомоги.
7		Культура та фізична активність.
8		Органи муніципальної правоохоронної служби.
9		Послуги у сфері житлово-комунального обслуговування та догляд за об'єктами комунальної власності.

10		Перевезення пасажирів в межах муніципалітету.
11	Район	Утримання об'єктів спільної власності територіальних громад району.
12		Виховання та навчання дітей у загальноосвітніх школах-інтернатах загального профілю.
13		Розвиток транспортної інфраструктури районного значення.
14		Забезпечення надання вторинної медичної допомоги.
15	Область і регіон	Утримання об'єктів спільної власності територіальних громад регіону.
16		Забезпечення спеціалізованої середньої освіти.
17		Розвиток культури, спорту та туризму
18		Забезпечення спеціалізованої медичної допомоги на третинному рівні.
19		Розвиток транспортної структури регіонального значення.
20		Планування регіонального розвитку.

Джерело: узагальнено автором за даними [38; 40]

Як видно з наведених вище даних, перелік послуг відділів державних установ включає нарахування пенсій, допомог, забезпечення пільг, бюджетне обслуговування суб'єктів господарювання, ведення актів цивільного стану. При цьому важливою частиною децентралізації є розподіл повноважень на засадах субсидіарності, згідно з яким більші повноваження мають надаватися тим державним органам, які максимально наближені до громадян і чиї процедури вирішення проблем та реалізація послуги найбільш ефективні і вимагають мінімум ресурсів.

У таблиці 2.6 визначено повноваження служб місцевого самоврядування в ТГ.

Таблиця 2.6

Повноваження органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад

№ з/п	Види повноважень	Зміст повноважень
1	Власні	Реалізація стратегічного розвитку місцевої спільноти та утворення бюджету.
2		Активна привабливість інвестицій, стимулюванн економічного зростання та підтримка розвитку підприємництва.
3		Ефективне управління земельними ресурсами, процедура надання дозволів на будівництво та офіційна приймання будівель в експлуатацію.
4		Забезпечення розвитку інфраструктури на місцевому рівні, включаючи утримання та будівництво доріг, систем водопостачання, теплопостачання, газопостачання та водовідведення, а також покращення благоустрою території.
5		Постачання комунальних послуг у сфері житлово-комунального обслуговування, включаючи теплопостачання і системи водовідведення, управління відходами та обслуговування об'єктів комунальної власності.
6		Обслуговування і ремонт мереж вулиць і доріг в межах місцевої громади.
7		Забезпечення організації пасажирських перевезень в межах території громади.
8		Забезпечення безпеки громади за допомогою муніципальної поліції.
9		Забезпечення пожежного захисту та безпеки в громаді.
10	Доручені	Надання необхідної допомоги через центри в місцевих громадах.
11		Надання адміністративних послуг через центри в місцевих громадах.
12		Управління школами та дитсадками
13		Надання першої медичної допомоги
14		Утримання та керування роботою будинків культури, клубних приміщень, бібліотек, стадіонів та спортивних майданчиків.

Джерело: узагальнено автором за даними [38; 40].

Оцінюючи оновлену, за результатами адміністративно-територіальної реформи, багаторівневу структуру адміністративного поділу органів місцевого самоуправління та порядок розподілу їх повноважень, варто виокремити територіальну громаду як базову одиницю адміністративно-територіального управління. Обраний мешканцями громади голова ТГ та члени виконавчого комітету ТГ, здійснюючи представницькі функції, реалізують свої адміністративно-управлінські повноваження відповідно до чинного законодавства України. На рівні сіл та селищ, що входять до складу територіальних громад, управлінські функції виконують старости. Для виконання делегованих повноважень територіальні громади отримали можливість отримувати зовнішнє фінансування та накопичувати власні кошти.

Структура виконавчих органів місцевого самоврядування передбачає наявність різних підрозділів і відділів для здійснення різноманітних функцій та завдань. До цих підрозділів можуть входити:

1. Управління комунальної власності та земельних відносин.
2. Юридичний відділ.
3. Управління житлово-комунального господарства.
4. Відділ благоустрою.
5. Відділ економічного зростання, торгівлі та інвестицій.
6. Управління розвитку міського середовища, архітектури та великого будівництва.
7. Служба міського планування та кадастру містобудівних об'єктів.
8. Сектор освіти, молоді та спорту.
9. Відділ культури, туризму та діяльності ЗМІ.
10. Інші відділи та підрозділи залежно від конкретних потреб та завдань громади.

Ця структура допомагає організувати та ефективно виконувати різноманітні функції та послуги для місцевих жителів та забезпечити правильне функціонування місцевого самоврядування [54].

Адміністративний центр об'єднаної територіальної громади обирається серед інших можливих варіантів якомога ближче до її географічної середини. Пункти реалізації соціально значущих послуг – управління, соціального супроводу через районні центри, комунальні, пожежні, санітарно-епідеміологічні заклади тощо – переносяться з районних центрів до центрів дієвих об'єднань. У разі нестачі площ та інших складових інфраструктури для реалізації всіх необхідних послуг населенню надається допомога з державного бюджету на їх придбання або будівництво.

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» зазначає, що в населених пунктах, не визначених адміністративними центрами, голова обирається строком повноважень місцевої ради (на 5 років). Він є посадовою особою місцевого самоврядування.

Відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», у населених пунктах, які не є адміністративними центрами, староста обирається місцевою радою строком на п'ять років. Староста є посадовою особою місцевого самоврядування і діє відповідно до «Положення про старосту» [38].

Староста відповідно до своїх основних завдань та прав:

- представляє інтереси жителів сіл, селищ та міських рад у сфері надання адміністративних послуг;
- координує подання документів до органів місцевого самоврядування;
- передбає в бюджеті місцевого самоврядування розділ про фінансування програм, що реалізуються в селі чи місті;
- вносить пропозиції до сільського виконавчого комітету, селищної, міської ради щодо діяльності виконавчих служб, підприємств та об'єднань, пов'язаних з їх роботою на території відповідного селища.

Відповідно до принципів врядування, основою для регіональної децентралізації та регіонального розвитку має бути чітко визначена і спрямована система національного планування, що включає стратегічні і тактичні плани (табл. 2.7).

Встановлення тривалих цілей розвиткує найважливішою частиною стратегічного планування. Існує три етапи діяльності уряду: 1) планування заходів, ресурсів і результатів; 2) реалізація запланованих заходів з урахуванням розподілу ресурсів і поставлених цілей; 3) звітування про діяльність, ресурси і результати [7].

Таблиця 2.7

Особливості стратегічного та оперативного управління регіональним розвитком

Основні характеристики управління	Операційне керівництво	Стратегічне управління
1. Призначення (місія)	Забезпечення життєздатності регіону і підтримка рівня його розвитку є критичними завданнями, які вимагають належної уваги та ефективних заходів.	Забезпечення сталого розвитку регіону у майбутньому шляхом створення динамічної взаємодії з зовнішнім середовищем.
2. Основний напрямок управління	Внутрішнє обрання точки зору в межах регіону і пошук можливостей для більш ефективного використання його ресурсів.	Акцент на зовнішньому середовищі, виявлення нових можливостей на конкурентному полі та реагування на зміни.
3. Фактор часу	Акцент на короткострокові та середньострокові перспективи є суттєвим для забезпечення стійкого розвитку регіону.	Фокус на довгостроковій перспективі.
4. Головні впливові фактори формування систем управління.	Ролі та організаційні структури управління, процедури виконання завдань, апаратні та програмні засоби, методи та прийоми для досягнення результатів.	Люди, інформаційні системи та ринок.
5. Керівництво кадровою складовою.	Погляд працівників як на ресурси організації, виконавців окремих завдань і функцій.	Погляд на працівників як на основу організації, її головну цінність та джерело благополуччя.
6. Оцінка результативності роботи та керівництва.	Ефективність визначається раціональним використанням потенціалу.	Ефективність може бути оцінена за допомогою здатності держави реагувати на нові виклики та адаптуватися до них своєчасно.

Джерело: складено автором на основі [4, с. 14]

З таблиці 2.7 видно, що стратегічне управління базується на ефективному використанні людського потенціалу як основі організації, або в територіальній громаді як основі кожної території, яка спрямовує свою діяльність на задоволення потреб споживачів (громадян), своєчасно регулює та забезпечує необхідні зміни в об'єкті управління задля забезпечення його здатності виконувати конкретні дії у відповідь на виклики зовнішнього середовища, що дозволяє досягти необхідного рівня якості у діяльності нашої держави та досягти довгострокових конкурентних переваг. У стратегічному плануванні та стратегічному управлінні здійснюється постійний моніторинг, щоб визначити, що необхідно зробити сьогодні для досягнення окреслених цілей у майбутньому. Водночас стратегічне управління – це процес, який встановлює конкретну послідовність дій для розробки та реалізації стратегії регіонального розвитку, яка складається з визначення цілей, розробки стратегії, обґрунтування потреби в певних необхідних ресурсах та комунікації із зовнішніми середовища, що сприяє досягненню поставлених завдань.

Слід зазначити, що стратегічне управління регіональним розвитком має базуватися на таких принципах, як :

- об'єктивність, тобто врахування попереднього досвіду та інформації, зібраної під час розробки стратегії;
- цілепокладання, яке передбачає чітке формулювання конкретних стратегічних цілей і мети досягнення стратегії;
- результативність, що означає узгодження всіх дій, включених до стратегії, для досягнення кінцевого результату, а саме досягнення цілей, викладених у стратегії;
- ефективність, за якої якість реалізації програми визначається шляхом порівняння витрат на її реалізацію та отриманих після її реалізації результатів покращення економічного та соціального стану території;

– пріоритетність, яка полягає у включенні найважливіших завдань до основних напрямів стратегії, реалізація яких дозволить забезпечити гармонійний розвиток території;

– компетентність означає залучення до процесу стратегічного управління соціально-економічним розвитком широкого кола експертів, які володіють відповідними знаннями у зазначених сферах;

– створення інноваційних економічних структур на основі суспільного консенсусу вимагає інклюзивного підходу;

– безперервність передбачає залучення всіх зацікавлених сторін до процесу розробки та реалізації стратегії соціально-економічного розвитку, забезпечення послідовності в реалізації цієї стратегії;

– альтернативність передбачає розробку різних альтернативних планів реалізації стратегії;

– прозорість передбачає відкритість і чесність дій усіх учасників під час реалізації стратегії, широке висвітлення діяльності у засобах масової інформації та залучення зацікавлених сторін;

– ситуативність передбачає врахування впливу внутрішніх і зовнішніх факторів та сценаріїв, які можуть виникнути в результаті комбінації різних варіантів розвитку.

Співвідношення цілей і засобів довгострокового економічного розвитку окреслено у соціально-економічній стратегії розвитку територій. Такими цілями є [15]:

1) створення сучасної конкурентоспроможної держави, що характеризується такими ключовими рисами, як верховенство права та високий рівень правової культури, збалансована представницька демократія, сильна система самоврядування та дисциплінована і мобільна адміністрація.

2) збільшення інвестицій у людські ресурси та розвиток сучасної житлової інфраструктури є основними напрямками посилення людського аспекту розвитку країни. Основними пріоритетами реформи є модернізація систем освіти

та охорони здоров'я і підвищення соціальних стандартів. сприяння культурному використанню дозвілля, розвиток культурної сфери країни.

3) застосування передової моделі розвитку, поєднання тактичного реформування зі стратегічною орієнтацією та встановлення пріоритетів соціально-економічного розвитку для досягнення ефекту «довгострокової модернізації».

Сучасна система прогнозування регіонального розвитку в Україні має ряд проблемних аспектів, які ускладнюють та значно погіршують точність прогнозів. До них належать відсутність єдиного методологічного фундаменту і методичних засобів для регіонального прогнозування та регіонального планування, недостатність програмно-інформаційного простору, обмежене використання методів математичного моделювання та економіки, незадовільна або неповна якість і доступність повних початкових даних для процесу прогнозування є недостатньою, існує проблема з якістю і повнотою цих даних. Терміни прогнозування, прогнозні показники і параметри вказують на їхню обмежену конкретність. Нагляд за виконанням має низький рівень ефективності, або його взагалі немає. Відсутність систематичного належного моніторингу, аналізу та оцінки фактичного виконання є серйозним недоліком [56].

Основним аспектом розробки стратегій місцевого розвитку є соціальний аналіз, оскільки кінцевою метою розвитку регіону є реалізація інтересів громадян, що проживають на його території. Виділяють такі елементи соціального аналізу [20]:

- 1) визначення території, яка буде сферою впливу проекту;
- 2) оцінювання та визначення основні характеристики національного культурного середовища, поточний демографічний та соціально-економічний статус території проекту;
- 3) створення соціального середовища та розроблення стратегії для забезпечення місцевої підтримки проекту;
- 4) участь усіх зацікавлених сторін у розробленні проекту та сприяння ефективній комунікації між учасниками проекту;

5) відслідковування розвитку соціологічного поля проекту та вивчення його соціального впливу.

Нині стратегічне управління різних сфер господарської діяльності в Україні, враховуючи як практичний, так і науковий аспект, має як позитивні, так і негативні сторони. Так, позитивним зрушенням є можливість впровадження кращих світових практик для нашої держави, а негативним – відсутність єдиного бачення прогнозування та управлінської діяльності в цьому напрямку, а також диспропорція в етичних і методичних процедурах розробки планів, прогнозів і стратегій як на національному, так і на місцевому рівнях.

Варто зазначити, що децентралізація є лише одним із етапів реформування регіональної політики, оскільки передбачає зміну адміністративно-територіального устрою та розширення повноважень місцевого самоврядування. Водночас, маскуючи вже наявну нерівність між регіонами, адміністративно-територіальна реформа призводить до ряду неузгодженостей і протиріч:

- фактичне, нормативне або декларативне перекладання відповідальності за недоліки управління на місцеву владу. Слабкість місцевих політичних еліт та інституцій, що заважає їм реалізовувати політику, є важливим недоліком реформи децентралізації. На сьогодні центральна влада схильна делегувати відповідальність місцевій владі, не контролюючи її діяльність;

- відсутність узгодженості між децентралізацією та окремими галузевими реформами в Україні. Після реорганізації районів кожен муніципалітет мав створити власний регіональний орган для надання соціальних послуг або отримати ці послуги від сусідніх муніципалітетів. Однак через те, що частина громади не змогли створити такі центри, лише частина з них була успішною у такій співпраці. Крім того, новостворені відділення соціального захисту продовжують працювати в тих районах, де кількість працівників зменшилась, але обсяги роботи зросли;

- протиріччя між прагненням залучити капітал і задовольнити потреби всіх жителів. Однією з головних цілей децентралізації є фінансова автономія новостворених громад. Проте всі муніципалітети мають різний рівень

економічного розвитку. У дискусіях і дослідженнях щодо децентралізації в Україні акцент робиться на місцевому економічному розвитку та залученні капіталу. У науковому середовищі немає однозначної відповіді щодо позитивного впливу децентралізації на економічний розвиток: все залежить від загального економічного розвитку країни. Поки що політики не пропонують рішень щодо того, як залучити інвесторів та накопичити капітал, щоб забезпечити державні послуги для всіх громадян [236].

Можемо стверджувати, децентралізація зумовила суттєві зміни у діяльності органів місцевого самоврядування та координації дій територіальної влади і створила умови для більш ефективного формування об'єднань громадян, які зможуть взяти на себе відповідальність за власний сталий розвиток. При цьому територіальні громади отримують додаткові повноваження та можливості для їх фінансового забезпечення, а сформовані виконавчі комітети мають практичну владу на місцевому рівні.

Усі вище наведені аспекти адміністративно-територіальної реформи повинні сприяти оптимізації регіонального самоврядування, підвищенню прозорості та демократичності діяльності управління на місцях. Проте військові дії суттєво призупинили впровадження останнього завершального етапу децентралізації в Україні.

2.3. Ресурсне забезпечення регіонального розвитку в аспекті децентралізації

Базовим завданням розвитку регіонів є створення матеріальних і фінансових умов для забезпечення їх соціального розвитку. Саме тому модернізація технологій управління регіональним розвитком має певний вплив на соціальні параметри громад [45, с. 5].

Термін «ресурси» часто трактується з кількох точок зору (рис. 2.5). Економічний аспект розглядає ресурси як сукупність засобів, які

використовуються у виробництві або наданні послуг, і як ключові компоненти економічного потенціалу суспільства на різних стадіях розвитку продуктивних сил у визначеній історично системі виробничих відносин. Специфіка та класифікація цього підходу відображає безпосередній зв'язок із процесом виробництва «ресурси – фактори виробництва». Щоб елемент увійшов до терміну «ресурси», він повинен пройти економічну оцінку, де відслідковується співвідношення потреби суспільного виробництва в тому чи іншому ресурсі [45, с. 17-18].

Питанням збереження, раціонального використання та розширення ресурсної бази місцевої влади постійно приділяють увагу науковці.



Рис. 2.5. Трактування поняття ресурсів з точки зору їх структурно-функціональних властивостей

Джерело: розроблено автором

На думку як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, на сьогодні у забезпеченні життєдіяльності територіальних громад існує значна кількість проблем, ключовими причинами яких є нестабільність економічного та

соціального середовища, неефективність підходів до зберігання, раціонального використання та нарощування ресурсного потенціалу територіальних громад та системи управління територіями. Тому нові завдання, які сьогодні постають перед регіональною та місцевою владою щодо змістовного самозабезпечення та саморозвитку громад, вимагають сучасних підходів до управління їх ресурсним потенціалом. Поняття «ресурсний потенціал» охоплює в собі майнові, природно-ресурсні, фінансові, людські та інші ресурси, які можуть бути використані для забезпечення потреб громад та їх розвитку (рис. 2.6.).

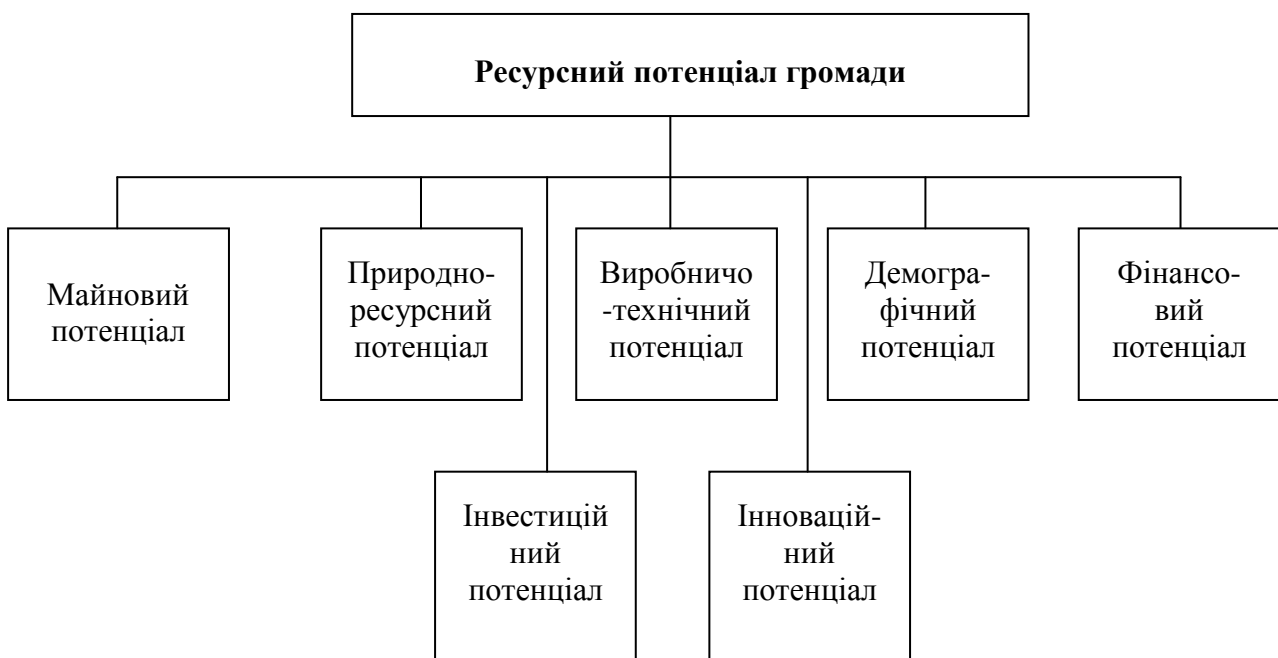


Рис. 2.6. Складові ресурсного потенціалу громади

Джерело: розроблено автором

На думку як науковців, так і практиків державного управління, рівень розвитку інфраструктури має значний вплив на ефективність ресурсного потенціалу регіону. Високий розвиток інфраструктури є основою для подальшої стабілізації економіки та зростання обсягів виробництва завдяки ефективності капітальних вкладень та притоку інвестицій, а також розвитку практично всіх складових ресурсного потенціалу територіальної одиниці [48].

Науковці досліджують інноваційні підходи до збереження, раціоналізації та подальшого розширення ресурсів громади з метою реалізації оптимальної стратегії їх сталого розвитку. Великі можливості для вирішення зазначеної проблеми дослідники на сьогодні вбачають у кластерному підході до галузевого та територіального розвитку.

В економічній літературі термін «кластер» визначається як промисловий комплекс, сформований на основі регіональної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, ключових виробників і споживачів, пов'язаних технологічними зв'язками з певними промисловими об'єднаннями. Кластерний підхід уможливорює міжгалузеву співпрацю на рівні конкретних місцевих громад, причому місцеві органи влади є провідними та активними учасниками такої співпраці. Така взаємодія та обмін інформацією створює можливості для реалізації взаємовигідних соціально-економічних проєктів та співпраці між різними бізнес-структурами, а також дозволяє споживачам отримувати високоякісну продукцію, вироблену з використанням місцевих ресурсів [53].

Створення інноваційно-виробничих кластерів шляхом об'єднання зусиль передових наукових колективів, представників центральних та місцевих органів влади, підприємств та громадських організацій сприятиме підвищенню якості місцевого самоврядування та раціональному використанню потенційних ресурсів місцевої громади.

Досвід розвинених країн показує, що формування кластерів є більш ефективним у реалізації якісних спільних проєктів шляхом посилення взаємної регіональної економічної інтеграції через укладення угод про міжрегіональне співробітництво та обмін взаємовигідними товарами і ресурсами. Це особливо важливо, коли реалізація проєкту потребує об'єднання зусиль значної кількості науково-технічних, виробничих, сервісних та фінансових підприємств.

Як показує досвід місцевого управління в європейських країнах, ефективну організацію територіальної влади можна побудувати лише за умови забезпечення права місцевої влади управляти в межах органів місцевого самоврядування відповідними територіальними одиницями та вирішувати проблеми місцевого

значення. Водночас важливою передумовою ефективного управління на місцевому рівні є система, яка забезпечує якісне ресурсне забезпечення місцевого самоврядування. Кожна територіальна громада повинна мати можливість та спроможність ефективно використовувати ресурси як власного, так і всього регіону та суспільства [45, с.5].

Успіх чи неуспіх розвитку громади значною мірою залежить від того, наскільки ефективно вона використовує наявні ресурси. Ресурсний потенціал, який можна оцінити за допомогою комплексного аналізу кількості та якості ресурсів, є джерелом і засобом відтворення громади та відіграє важливу роль у визначенні функціонування, напрямів і динаміки розвитку громади.

Вивченням проблем, що стосуються ресурсного забезпечення регіонального та локального розвитку, займається багато вчених, експертів і практиків, оскільки це питання є дуже складним і багатогранним. З цієї причини максимальне наближення послуг до населення та підвищення спроможності місцевої влади та її представницьких органів самостійно вирішувати місцеві проблеми є важливою складовою формування умов для збалансованого та динамічного розвитку регіону і усунення основних нерівностей у наданні послуг необхідної кількості та якості для мешканців ТГ.

Реалізація політики децентралізації на наступних етапах потребує добре організованих реформ для забезпечення високої ефективності. Ця реформа є ефективним фактором стабілізації соціально-економічної ситуації, подолання фінансової кризи, подолання конфліктів між рівнями влади та організації відносин між центральною, місцевою та місцевою владою.

Однією з ключових складових успішної реалізації цієї реформи є втілення принципів відповідальності, оптимізації процесу розподілу сфер компетентності та взаємовигідного партнерства у наданні громадянам України послуг. Це сприяє покращенню результативності витрат бюджетних коштів на всіх рівнях управління.

Реалізація бюджетної децентралізації повинна базуватися на основних засадах адміністративно-територіальної реформи в Україні та новій ідеології

державного управління, яка визначає основний зміст діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Згідно з однією з сучасних класифікацій, ресурси, які є основою здійснення влади місцевою владою, поділяються на:

1. Матеріальні ресурси на регіональному рівні й охоплюють різні види активів відповідно до національного законодавства. До них належать державна власність (у власності місцевих органів влади та територіальних підрозділів центральної виконавчої влади) та комунальна власність місцевого самоврядування і її спільна власність з регіонами.

2. Фінансові ресурси та бюджетні відносини є основою ресурсного забезпечення діяльності територіальних громад. Порядок формування та використання цих ресурсів, а також їх взаємодія з іншими бюджетами регулюються Бюджетним кодексом України. Схематично етапи та цілі децентралізації місцевих бюджетів можна розбити на два етапи (рис. 2.7).

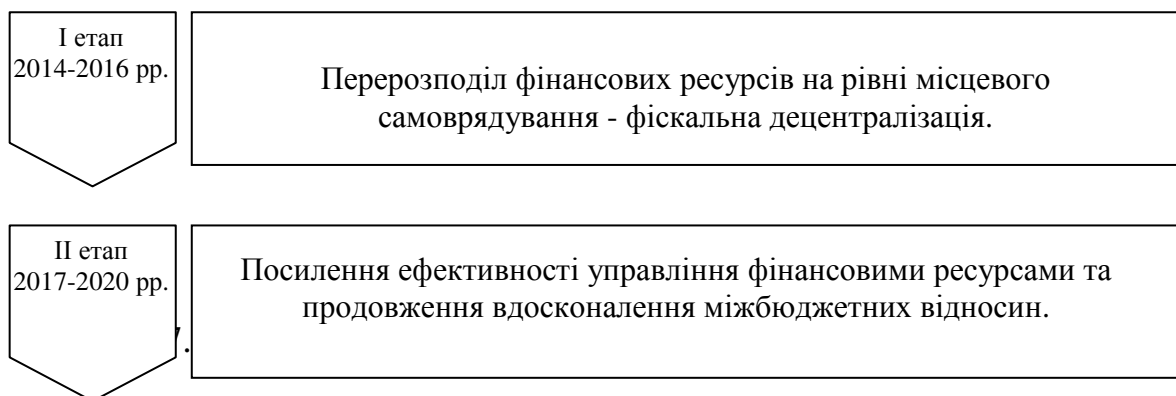


Рис. 2.7. Етапи та цілі децентралізації місцевих бюджетів можна розбити на два етапи.

Джерело: розроблено автором.

I етап фінансової децентралізації дозволяє визначити його результати (рис. 2.8). II етап фінансової децентралізації (2017–2020) можна розділити на основні напрямки реалізації і очікувані результати. Деталізовані дані і графіки розподілу ресурсів та очікувані результати наведені на рисунках 2.9 і 2.10.

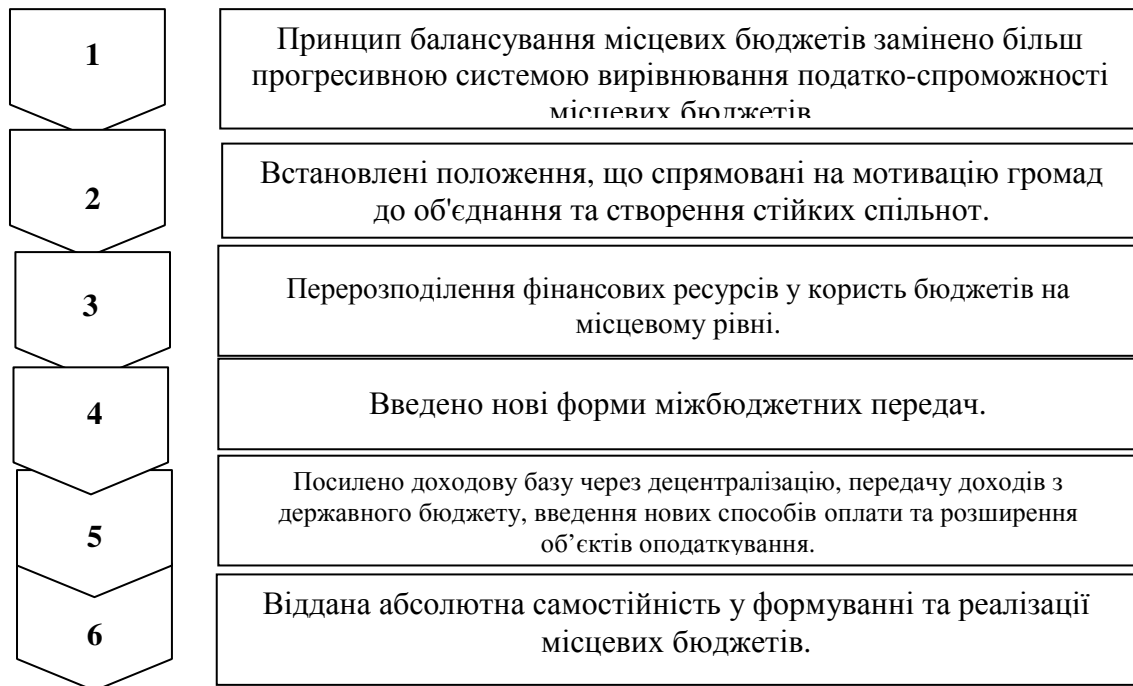


Рис. 2.8. Досягнення I етапу фінансової децентралізації

Джерело: розроблено автором

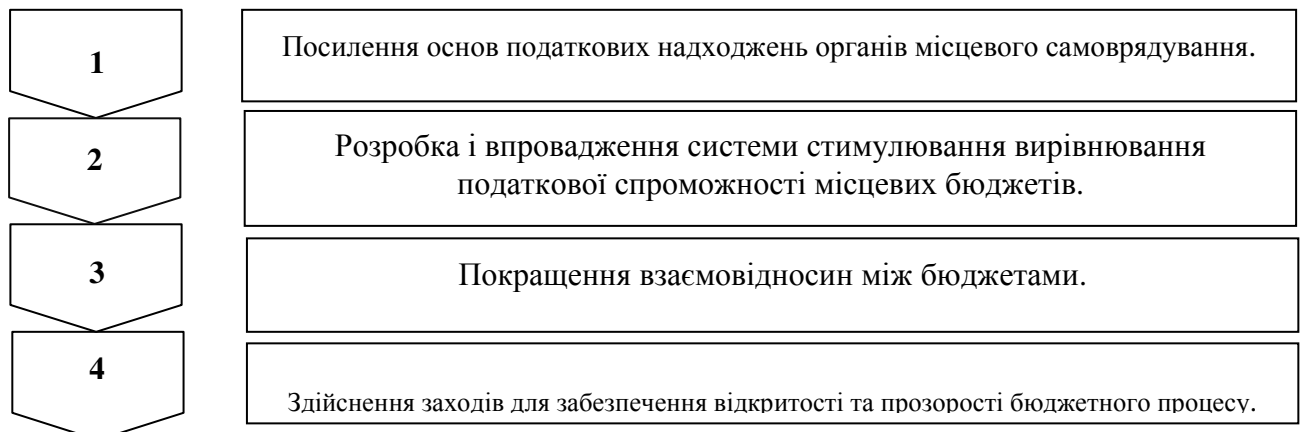


Рис. 2.9. Головні напрямки реалізації II етапу фінансової децентралізації

Джерело: розроблено автором

Поміж факторів, які впливають на успішний розвиток громади, наріжними каменями є її соціальна мобілізація. Це проявляється у громаді, яка об'єднує свої зусилля та активно бере участь у вирішенні власних питань і проблем, виявляє ініціативу у втіленні проєктів і виступає як гарант сталого розвитку [50].

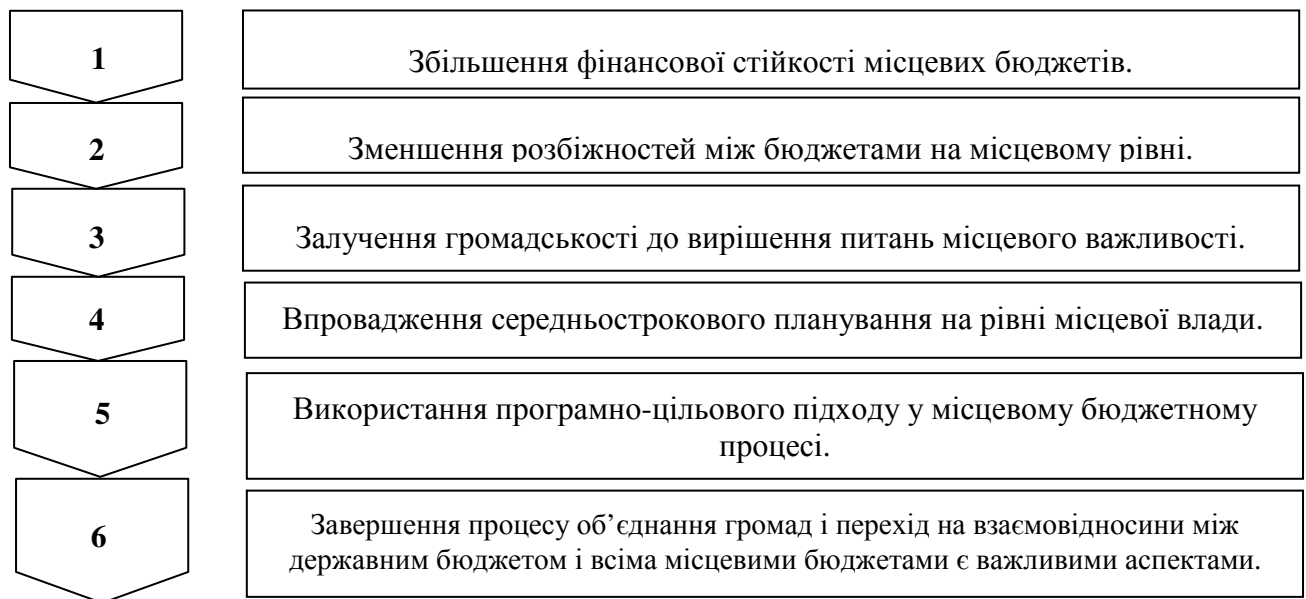


Рис. 2.10. Прогнозований вплив другого етапу фінансової децентралізації

Джерело: розроблено автором

На сьогодні фінансові можливості місцевого самоврядування є значно розширеними, що є важливою передумовою економічної самодостатності та спроможності ТГ. Територіальні громади отримали широкий спектр повноважень та фінансових ресурсів, а також право затверджувати місцеві бюджети [225].

Наведемо статистику агрегованої бюджетної спроможності в областях України у 2023 році. Варто зазначити, що вона коливається від 76,1 % до 90,8%, що є високим показником і свідчить про те, що громади в результаті реформи отримали значний фінансовий ресурс (рис. 2.11).

Нижче подаємо динаміку всіх видів надходжень місцевих коштів за січень-березень 2018-2023 років. Очевидно, що в I кварталі 2018 року лівову частку доходів склали трансферти (71%), а податкові надходження – 26%. У січні-березні 2023 року податкові надходження становлять 67% усіх доходів місцевих бюджетів.

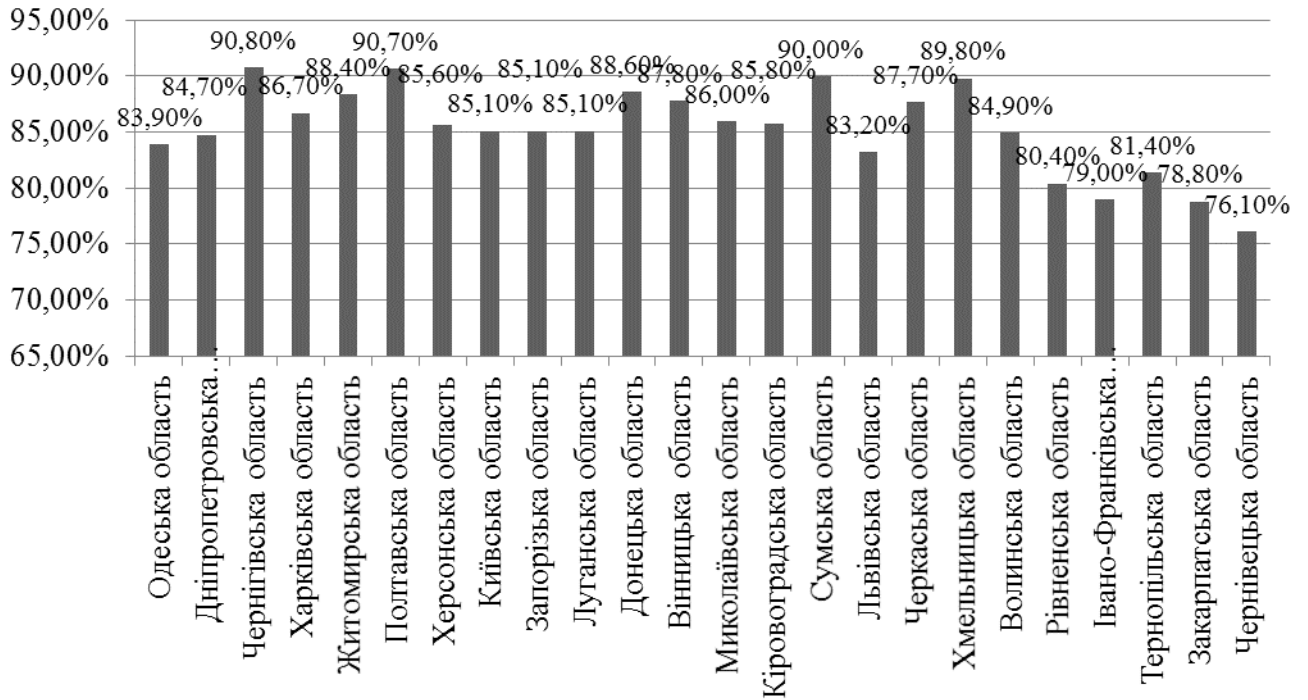


Рис. 2.11. Агрегована бюджетна спроможність за областями у 2023 р.

Джерело: розроблено автором за даними [146].

Також помітним є зростання обсягів трансфертів з 2021 р. Податкові надходження за I квартал 2023 р. зросли вдвічі порівняно з I кварталом 2018 р. (з 52 млрд грн до 102 млрд грн).

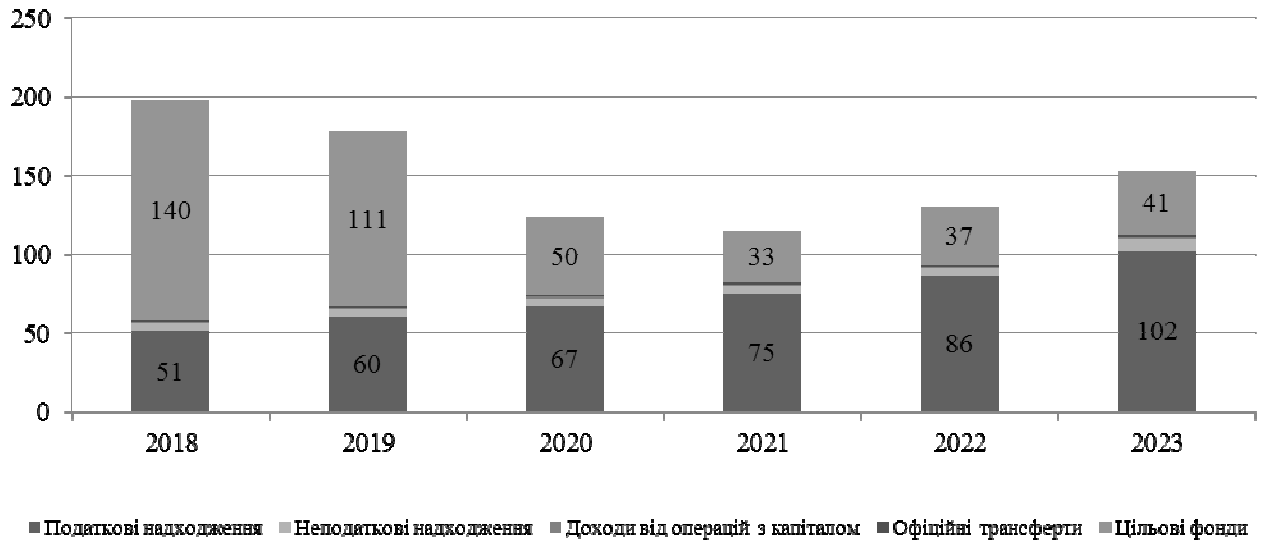


Рис. 2.12. Динаміка всіх видів надходжень місцевих коштів за січень-березень 2018-2023 років, млрд. грн.

Джерело: розроблено автором за даними [2; 3]

Податки на доходи і прибуток (податок на прибуток та податок на доходи фізичних осіб) становлять основну частку власних надходжень бюджетів місцевого самоврядування за січень-березень 2023 року – 65%. З 2018 року ця частка зросла на 9%. За обсягом йдуть місцеві податки та збори – 21%, хоча варто зазначити, що з 2018 року їх частка впала на 4%. Також очевидні коливання надходжень від акцизного податку. З точки зору обсягу, важливу роль відіграє також велике дохідне джерело місцевих бюджетів, яке в основному використовується для покриття витрат, пов'язаних з організацією та наданням послуг бюджетними установами відповідно до їх діяльності [3], рис 2.13. Навіть незважаючи на війну місцеві бюджети збільшують свій внесок у загальний бюджет.

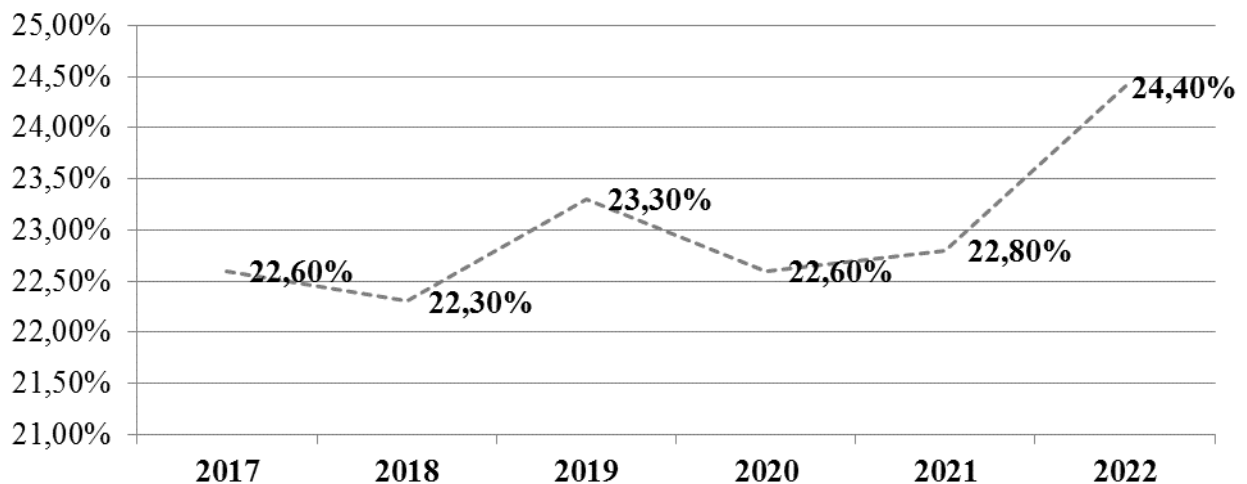


Рис. 2.13. Відсоток зведеного бюджету (без трансфертів).

Джерело: розроблено автором за даними [2; 3]

Перші місяці війни стали справжнім випробуванням для місцевого самоврядування, через пошкодження інфраструктури та цивільних об'єктів а також тимчасової окупації частини територій Сходу та Півдня України. Адміністративно-територіальна реформа показала реальний результат міцності фінансової бази місцевої влади та її здатності швидко адаптуватися до ситуації.

Територіальні громади, на яких не велися та не ведуться бойові дії, змогли прийняти велику кількість ВПО, забезпечити їм відповідну інфраструктуру та належний рівень державних послуг. Крім того, в умовах воєнного часу

надходження до домогосподарств населених пунктів, які не постраждали від російської збройної агресії, дозволяли поповнювати єдиний державний казначейський рахунок. Та навіть зважаючи на значні податкові пільги, територіальним громадам вдалося наповнити свої бюджети на рівні минулого року та знову вирости. Наскільки великий вплив регіональної влади на підтримку фінансової ситуації під час наповнення ЄКР, видно на рис. 2.14.

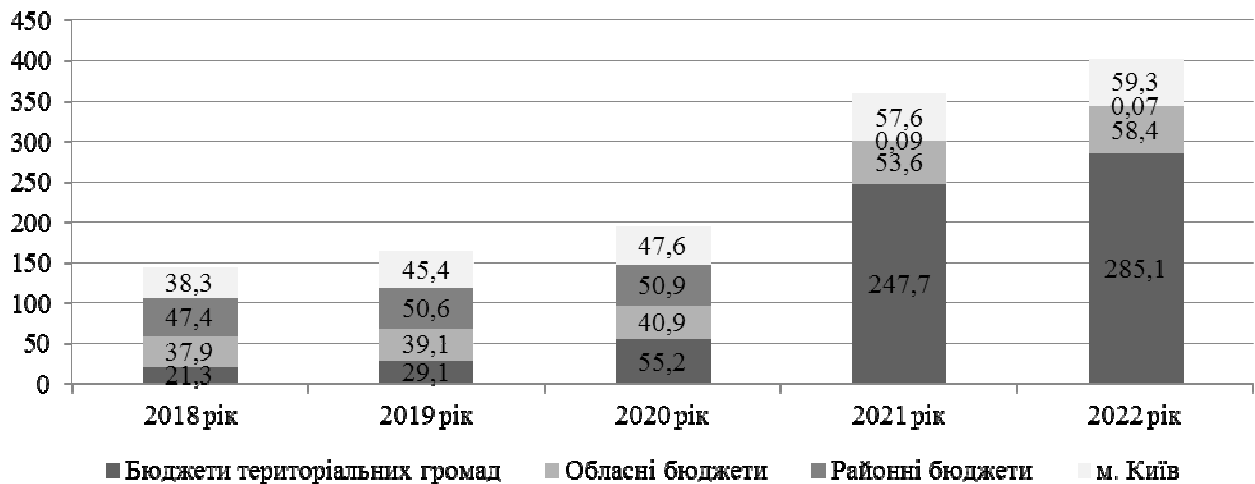


Рис. 2.14. Динаміка доходів за видами бюджетів за січень-грудень 2018-2023 років, млрд. грн.

Джерело: розроблено автором за даними [2; 3]

З іншого боку, муніципалітети відповідають за фінансування значної частини своїх повноважень, як делегованих, так і власних (які ще не визначені в законі про бюджет). У регіональному розрізі доходів за січень-березень 2023 року помітні значні обсяги надходжень до бюджету міста Києва та місцевих бюджетів Дніпропетровської області. Наприклад, обсяг доходів міського бюджету міста Києва в 6 разів перевищує обсяг доходів усіх місцевих бюджетів Чернівецької області та в 5,6 раза перевищує обсяг доходів у Тернопільській області частка місцевих бюджетів у загальних надходженнях незначна. У порівнянні з іншими регіонами, місто Київ має невеликий обсяг грошових переказів. У першому кварталі 2023 року найбільше грошових переказів отримали області, такі як Донецька, Харківська, Дніпропетровська, Львівська та Запорізька, отримавши понад 2,3 мільярда гривень кожна. Херсонська область зафіксувала найвищий відсоток зростання в порівнянні з січнем-березнем 2022 року (+94% або +1,0

мільярда гривень). Важливо зазначити, що податкові надходження в Херсонській області мають низький рівень (рис. 2.15).

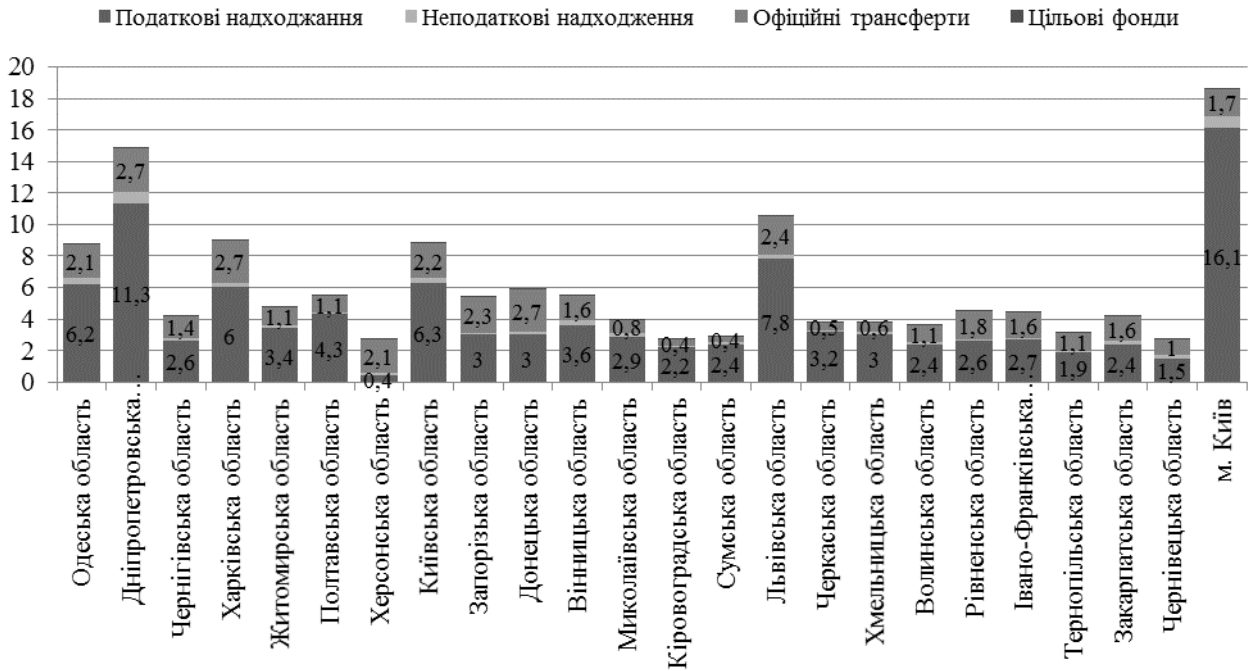


Рис. 2.15. Податкові надходження бюджетів у 2023 р., млрд. грн.

Джерело: розроблено автором за даними [2; 3]

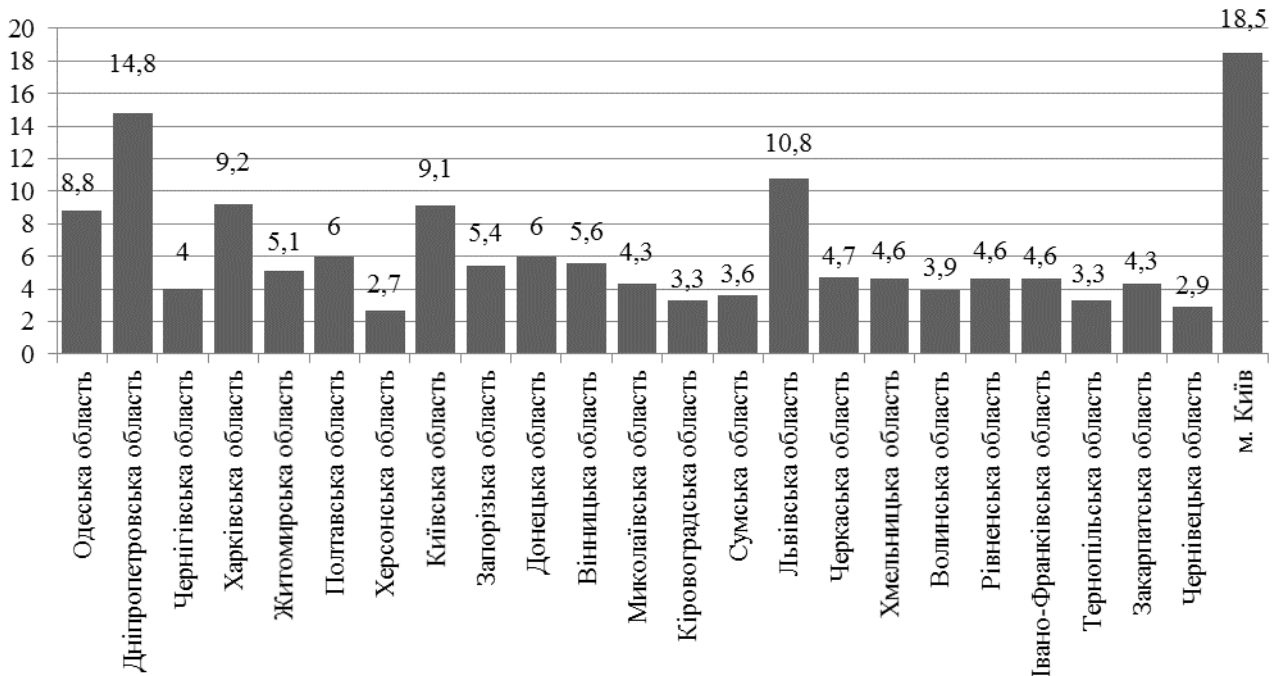


Рис. 2.16. Податкові надходження бюджетів у 2023 р., млрд. грн.

Джерело: розроблено автором за даними [2; 3]

Найбільшими є податкові надходження, які у січні-березні 2023 року порівняно за січень-березень 2022 року зросли на 18,7%. Обсяг переказів зріс на +11,1% і склав 38,9 млрд грн. Неподаткові надходження (комісії та платежі за управління, власні надходження бюджетних установ, доходи від нерухомості тощо) за січень-березень 2023 року становили 8,0 млрд грн (+64,7% до I кварталу 2022 року). Вони становлять трохи більше 5% у загальній структурі доходів міських бюджетів [3].

Рухоме та нерухоме майно, надходження з бюджету громади, інші кошти, земля, природні ресурси перебувають у спільній власності органів місцевого самоврядування сіл, селищ, районів у місті, а також як об'єкти спільної власності перебувають у розпорядженні селищної ради.

Ресурси, що вливаються в місцеву економіку з метою створення нових активів, є інвестиційними джерелами фінансування місцевого економічного розвитку. Особливістю інвестицій як джерел фінансування місцевого та регіонального розвитку є те, що вони спрямовуються безпосередньо на реалізацію конкретного проєкту, а не через місцевий бюджет. Джерела інвестицій можуть бути як приватними, так і повністю чи частково муніципальними.

Основними факторами, що впливають на ефективність розвитку ресурсного потенціалу регіону / території, є:

-технологічний рівень та виробнича активність: використання сучасних технологій та активна виробнича діяльність мають позитивний вплив на розвиток ресурсного потенціалу;

-інвестиційна та інноваційна політика: інвестиції та інновації можуть стимулювати регіональний розвиток та покращити використання ресурсів;

-охорона здоров'я, освіта та наука: важливо мати якісну систему охорони здоров'я та освіти, яка забезпечує здорову та кваліфіковану робочу силу та науковий потенціал для розвитку;

-природні та екологічні фактори: навколишнє середовище та екологічна безпека мають значний вплив на ресурсний потенціал та життєдіяльність території.

Важливим для забезпечення сталого розвитку є принцип обґрунтованого і ефективного використання ресурсного потенціалу адміністративно-територіальної одиниці. Цей принцип передбачає економічно раціональне використання ресурсів, зменшення негативного впливу виробництва на навколишнє середовище, перехід на екологічно безпечніші форми господарювання. Цей принцип є дуже важливим у контексті дедалі менших природних ресурсів і нерівномірного географічного розподілу.

Засада всебічного використання потенційних ресурсів регіону є особливо важливим для успішного подальшого розвитку країни на шляху ринкових реформ. Цей принцип базується на оптимізації виробничих процесів, раціональному використанні праці, фінансів та основних фондів з метою оптимізації використання природних ресурсів та їх відходів. У результаті такого комплексного підходу до управління ресурсами регіон здатен забезпечити функціонування ринкової економіки та ефективно використання ресурсів для свого розвитку.

Ресурсний розвиток регіону на основі комплексного використання ресурсного потенціалу базується на поєднанні наявної бази, ринкової спеціалізації та новітніх вимог провідних виробничих та інфраструктурних галузей, що враховують економічний потенціал області [260]. Так, принципами формування та функціонування ресурсного потенціалу регіону є [22]:

- корисність, тобто суспільна необхідність використання ресурсів;
- рівновага, тобто розгляд ресурсного потенціалу регіону як складної соціально-економічної системи, що об'єднує сукупність ресурсів, забезпечуючи при цьому рентабельність операційної діяльності системи;
- дотримання стратегічних цілей, тобто формування та використання ресурсного потенціалу регіону повинні бути спрямовані на забезпечення найбільш ефективного використання всіх наявних і використання потенціалу для досягнення стійкого економічного зростання в регіоні;

– ефективна використання, тобто реалізація підходу, відповідно до якого ресурсний потенціал регіону розглядається як керована відкрита операційна система, що забезпечує максимізацію віддачі від витрачених ресурсів.

При цьому систему потенціалів регіонального розвитку розглядають науковці за трьома блоками [55]:

– Перший блок містить основний ресурсний потенціал території, тобто природно-ресурсний потенціал, який характеризує можливість розвитку території за рахунок єдиного використання земельних, сировинних, водних, лісових, рекреаційних та інших ресурсів; визначення запасу ресурсів (кількість і якість, умови експлуатації, умови транспортування тощо); економіко-географічний потенціал, що характеризує резерви розвитку території за рахунок ефективного використання транспорту та її географічне положення (визначається можливістю прийому комунікацій; близькість до продовольчої, сировинної та ресурсної бази); кліматичні умови (можливості відпочинку, організованого оздоровлення та санаторно-курортного лікування, різні види туризму); нове будівництво або розширення наявних підприємств (визначається наявністю вільної площі, рівнем розвитку соціальної та виробничої інфраструктури, екологічними умовами тощо), потенціал населення;

– Другий блок передбачає потенціал соціально-економічного розвитку: розвиток території в поєднанні з місцевим потенціалом має сприяти реалізації основних ресурсних можливостей, які містять:

трудоий потенціал, який описує основні можливості розвитку території; освіту та раціональне використання осіб (визначається як освіта, кваліфікація, професійний склад осіб, зайнятість у галузях і галузях економіки, форми власності, професії тощо);

матеріально-технічний потенціал, який описує можливості розвитку регіону шляхом оптимізації використання всіх елементів виробничого комплексу в повному обсязі (визначаються структурою та обсягом виробництва, масштабами та ефективністю використання виробництва, потужності, рівень виробничої потужності, рівня виробничого потенціалу, виробничої потужності, виробничої

потужності), розвиток інфраструктури та науково-технічний інноваційний потенціал, що представляє здатність регіону підвищувати конкурентоспроможність продукції, проєктів і послуг задля раціонального використання результатів науково-технічного прогресу (визначається кількістю та якістю наукових і технічний прогрес), фундаментальні та прикладні наукові знання) тощо);

соціальний та інфраструктурний потенціал, що відображає резерви регіону щодо покращення охорони здоров'я, сім'ї, культури, транспорту, житлово-побутового обслуговування на підставі розширення пропозиції та покращення інформування населення про якість послуг та їх доступність;

бюджетний потенціал, що характеризує здатність регіону збільшити дохідну складову бюджету (визначається за місцевими податками), норми, встановлені законом, а також доходи від приватизації державного майна, оренди тощо). Місцеві позики та лотереї, дивіденди від зовнішньої економічної діяльності, частки області в статутних капіталах підприємств та організацій, дотації, субсидії, трансферти в розмірі оплата тощо);

інвестиційний потенціал, який характеризує здатність регіону залучати кошти вітчизняних та іноземних інвесторів, підприємців та населення та використовувати ці кошти для вирішення територіальних проблем;

імпортно-експортний потенціал, який характеризує здатність регіону залучати кошти від вітчизняних та іноземних інвесторів, підприємців і населення і використовувати ці кошти для вирішення територіальних проблем, використовувати відносно дешеві основні виробничі ресурси (працю, засоби виробництва, технічні знання, матеріали) для утвердження у ринковій позиції, яку вони вже засвоїли, для підвищення ефективності своєї зовнішньоекономічної діяльності;

ресурси, що є основною мотивацією залучення іноземних інвестицій.

– Третій блок – блок потенціалу готовності економічної трансформації регіону, який може також включати, наприклад:

потенціал соціально-психологічної готовності (населення, державного устрою) до здійснення економічної трансформації на території регіону,

потенціал нормативно-правової готовності, що відображає рівень зрілості нормативно-правової бази, необхідної для здійснення певних змін у різних сферах життєдіяльності населення регіону;

науково-підготовчий потенціал методу, що характеризує матеріал наукового методу, необхідний для здійснення очікуваних економічних переходів тощо (інструкції, рекомендації).

Відкрита агресія російської федерації проти України, яка переросла у повномасштабне військове вторгнення, призвела до жахливих руйнувань українських міст і сіл, знищення життєво важливої інфраструктури в багатьох регіонах і громадах, а також до мільйонів внутрішньо переміщених осіб і значних демографічних змін. Діяльність ключових регіональних муніципалітетів у важких умовах конфлікту і підтримка місцевими громадами найбільш постраждалих районів підтверджує доцільність попередньої стратегії у сфері децентралізації та регіонального розвитку [153]. Розглядаючи проблеми розвитку регіонів, що виникли або набули особливо гострого статусу під час війни, варто виокремити:

1. Окупацію українських територій. На середину травня 2022 року певна частина території України була або стала окупованою, в деяких регіонах нашої держави ведуться активні бойові дії, звільнені території частково заміновані. А це значна кількість ТГ, зокрема у таких областях: Дніпропетровська (7 громад), Донецька (66 громад), Запорізька (64 громади), Луганська (37 громад), Миколаївська (23 громади), Харківська (51 громада), Херсонська (49 громад) і Сумська (13 громад) [133].

2. Вимушену міграцію. Мільйони українців залишили свої місця проживання в усіх регіонах після повномасштабного російського вторгнення. Більшість з них виїхали з території країни за кордон. На травень 2022 року понад 11 мільйонів громадян України змушені були залишити свої сталі місця проживання [153]. Тут слід зазначити, що з різних об'єктивних і суб'єктивних

причин достатньо точні статистичні дані щодо кількості, віку та статі вимушених мігрантів не створено. Динаміку кількості ВПО наведено на рис. 2.17.

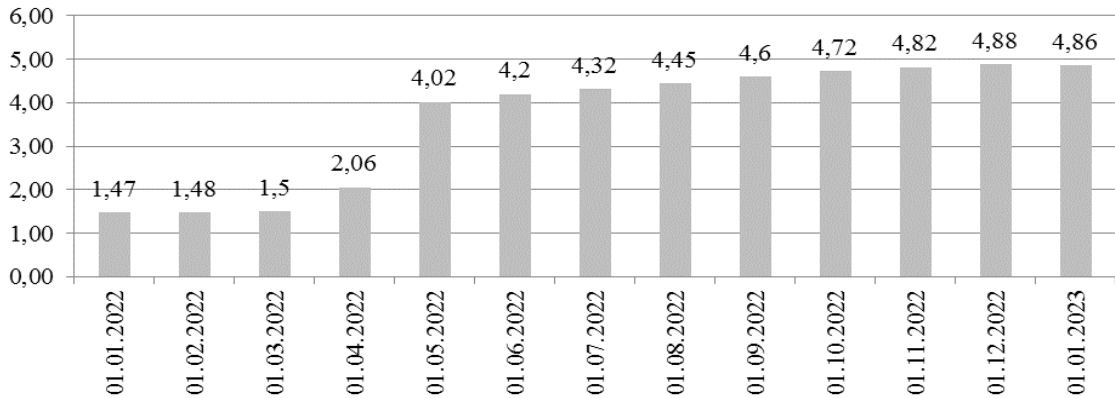


Рис. 2.17. Динаміка кількості ВПО за 2022 рік, млн. осіб

Джерело: Міністерство соціальної політики України

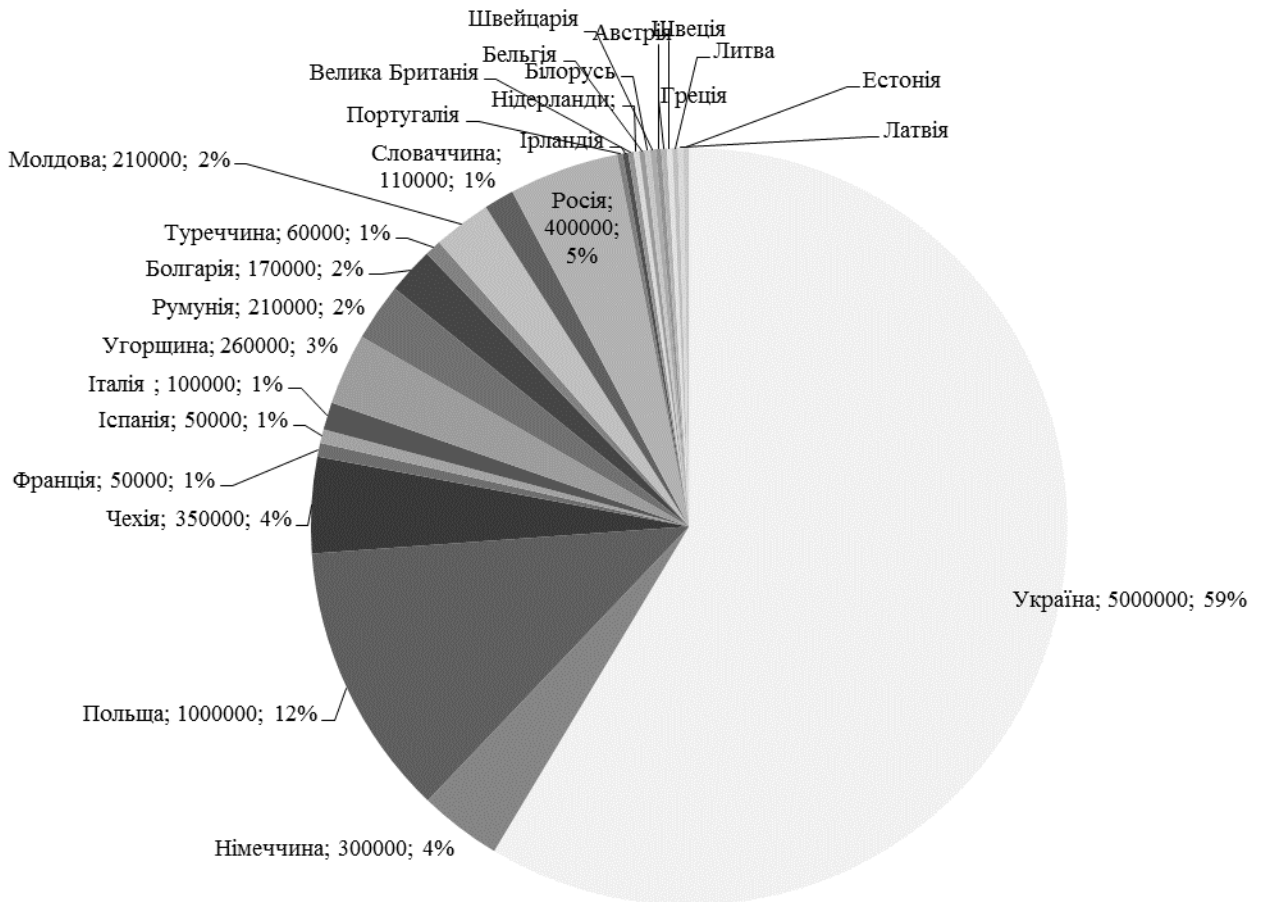


Рис. 2.18. Оцінка кількості біженців з України в країнах Європи

Джерело: складено автором на основі [106]

Згідно з офіційною статистикою, на травень 2022 року на обліку як внутрішньо переміщені особи (ВПО) перебувало близько 2,5 млн осіб. Однак люди, які оселилися в інших регіонах разом із родичами, часто не мають офіційної реєстрації як внутрішньо переміщені особи з надією швидко повернутися.

За офіційною статистикою, найбільша кількість людей виїхала із міст Харків і Київ та Київської області (по більше як 500 000 осіб з кожного), а також з Донецької області (понад 390 000 осіб). Понад 100 000 осіб виїхало із Запорізької, Херсонської, Миколаївської, Луганської та Чернігівської областей.

Як показано на рисунку 2.19, частка офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб у західних областях України перевищує 10% від загальної чисельності населення. Слід зазначити, що розподіл переселенців по регіону також є нерівномірним. Це створює додаткове навантаження на соціальну інфраструктуру, провокує напруженість у громадах.

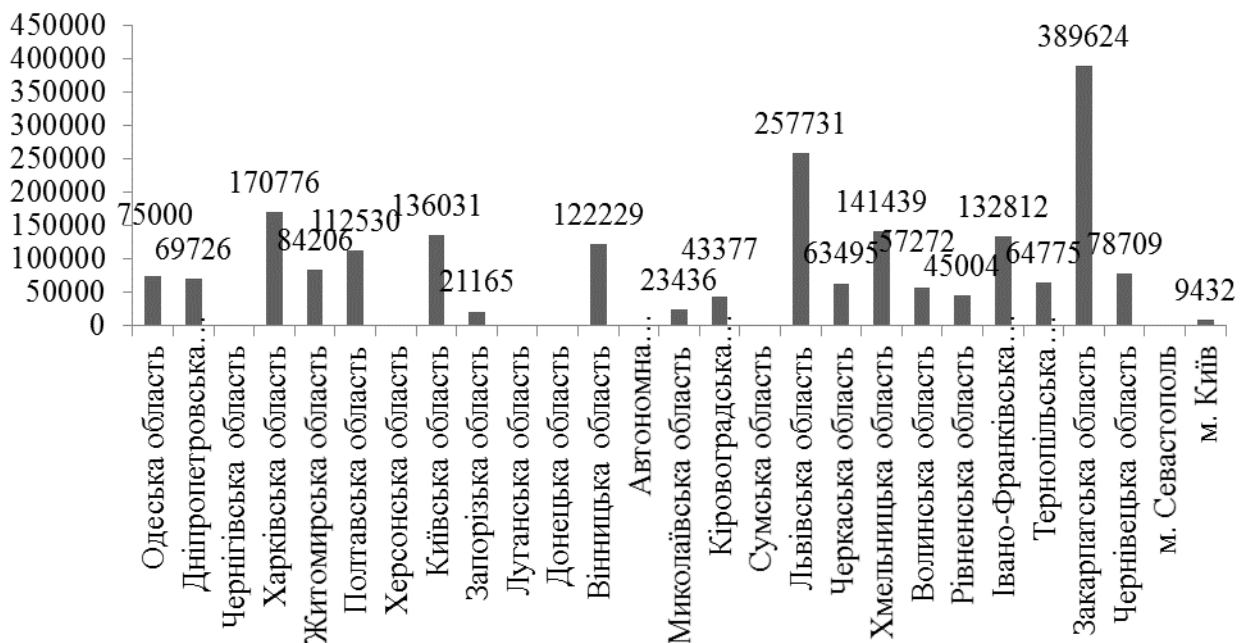


Рис. 2.19. Кількість ВПО за регіонами, станом на кінець квітня 2022 року.

Джерело: сформовано автором на основі [58]

Варто зауважити, що переважно мігрантами є працездатними особами, які могли б створювати додану вартість для своїх територіальних громад.

В одному з досліджень стосовно складу українських біженців у Польщі були знайдені такі дані: середній вік біженців становить 38 років, 61% має вищу освіту. Проте лише 56% планують повернутися в Україну після завершення війни [2].

Ситуація в окремих регіонах дуже складна, оскільки під час вторгнення російської армії були зруйновані тисячі об'єктів інфраструктури. Руйнування на території України триває й досі, тому точно оцінити кількість знищених об'єктів наразі неможливо. Серед них є такі, що мають велике значення для відновлення та розвитку регіонів, такі як аеропорти, мости, житло та об'єкти соціального характеру, важливі для повернення людей (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Кількісні та вартісні показники об'єктів інфраструктури,
що були зруйновані в період військової агресії російської федерації в Україні
станом на кінець 2022 р.

Інфраструктурні об'єкти	Обсяг. шт./км	Загальні витрати, млн. \$
Житлові приміщення, мільйони квадратних метрів	33,7	29665
Дороги, тисячі кілометрів	23,8	29761
Активи підприємств, в одиницях	195	9979
Цивільні аеропорти, в одиницях	11	6817
Залізнична інфраструктура та залізничний рухомий склад	н/д	3572
Медичні установи або заклади охорони здоров'я	231	1803
Мости та пішохідні переходи через ріки або інші водойми, а також автомобільні або залізничні мости	295	1646
Автомобілі легкові, в тисячах одиниць	89,5	1358
Установи середньої і вищої освіти або навчальні заклади	940	1202
Земельний фонд, тисячі гектарів	4,2	873
Порти та морська інфраструктура	2	622
Адміністративні приміщення	82	449

Військові авіабази	11	429
Дошкільні навчальні заклади	543	421
Релігійні об'єкти	97	332
Літак AN-225 "Мрія"	1	300
Торговельні центри	24	315
Складська інфраструктура	151	247
Культурні споруди	144	236
Інше	-	1891

Джерело: сформовано автором на основі [84]

Оцінка зруйнованих територій триває, оскільки наразі немає доступу до деяких територій. Також неухильно зростає кількість зруйнованих об'єктів, оскільки Росія продовжує ракетно обстрілювати навіть міста, віддалені від лінії фронту, а артилерійські та бомбові удари завдають ударів по містах і селах на лінії фронту та північно-східних кордонах України. Прикордонні райони Чернігівської та Сумської областей практично щоденно зазнають ворожих обстрілів, які не дозволяють людям повернутися на батьківщину та відновити зруйноване житло чи інфраструктуру.

Перед початком військових конфліктів Україна виступала як важлива транзитна держава, яка слугувала мостом між Європою та Азією. Через її територію пролягали декілька міжнародних транспортних коридорів, і були в планах ще кілька проєктів для підвищення транзитної інфраструктури. Однак у сучасних умовах цей потенціал незаперечно втрачено на довгий термін. Це призведе до значного зменшення економічних можливостей розвитку більшості українських територій, що прилягають до кордонів з Росією та Білоруссю.

На сьогодні втрата транзитного потенціалу та закриті кордони на сході та півночі змушують переглянути пріоритети у плануванні і відновленні / будівництві доріг і шляхів сполучення, а також розглядати можливість створення нових транспортних коридорів.

Міста та промислові зони України зазнали і зазнають значної шкоди від бойових дій. Наприклад, у Маріуполі були зруйновані великі металургійні підприємства, такі як металургійні заводи імені Ілліча та «Азовсталь», що

належать групі «Метінвест». Також постраждали нафтохімічні заводи в Лисичанську та Кременчуці, а також багато підприємств і заводів у містах Харкові, Києві, Чернігові, Миколаєві, Сумах та інших.

Понад 1,5 тисячі компаній евакуювали своє обладнання та працівників із зони конфлікту до центральної та західної України. Це призвело до деіндустріалізації міст і регіонів, які колись визначали промисловий потенціал України. Цей процес деіндустріалізації має значний вплив на поточне та майбутнє розміщення продуктивних сил України та визначатиме, чи повернуться люди до цих міст та промислових регіонів [205].

Отже, характеризуючи ресурсний потенціал регіонів і територій, можна констатувати, що з точки зору виду ресурсів цю категорію слід передусім розглядати з соціокультурної, економічної, природоохоронної точки зору, а також брати до уваги демографічний та фінансовий фактор. Залежно від рівня агрегованості оцінки варто виокремлювати потенційні можливості території регіонального та територіального характеру. З позиції міри реалізації наявних ресурсів варто виокремити фактичний (реалізований) та перспективний потенціал територій, за вектором оцінки середовища – внутрішній та зовнішній [93].

Після початку війни повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року спостерігається виразна тенденція до повторної централізації (велику кількість компетенцій місцевої влади взяла на себе військова адміністрація), що обґрунтовано військовим станом, що, проте, формує певні перешкоди для реалізації реформ. Згідно з проведеними опитуваннями, в деяких ситуаціях ОМС проявляли більшу стійкість, а їх робота була більш дієвою, ніж у військової адміністрації. Такі факти проявлялися у мегаполісах (Київ), де воєнні дії спровокували виникнення взаємозалежності між сусідніми територіальними громадами як у сфері забезпечення обороноздатності, так і під час проведення заходів з відбудови.

Територіальним громадам, які розміщуються біля мегаполісів, буде дуже важко нормалізувати свій економічний стан без підтримки з боку сусідів. Ця ситуація є передумовою для стрімкого зростання мегаполісних зон (агломерацій) та зміни значення районів і областей. Згідно з проведеним опитуванням, мегаполісні зони є необхідними в умовах воєнного стану, адже забезпечують можливість

ситуативної взаємодії між територіальними громадами, проте вони стикаються з роздробленістю повноважень (зокрема, між Київською областю та самою столицею) та неузгодженим містобудівним плануванням сусідніх громад.

Отже, адміністративно-територіальна реформа, яка проводилась в останні роки, суттєво вплинула на зростання фінансових ресурсів та фінансової спроможності громад та зміцнення їх загального потенціалу. Проте повномасштабне російське вторгнення в Україну спричинило ряд проблем для громад: пошкодження інфраструктури, у тому числі енергетичної, виселення громадян та загальне зменшення кількості населення (переважно працездатного віку), руйнування підприємств, а відповідно, і економічного потенціалу, що дуже суттєво і негативно позначиться на розвитку територіальних громад у майбутньому.

Висновки до розділу 2

1. Проаналізовано нормативно-правове та організаційне забезпечення децентралізації влади та регіонального розвитку в Україні, досліджено ресурсне забезпечення регіонального розвитку в аспекті децентралізації. Встановлено, що нормативно-правова база, що регулює місцевий розвиток вітчизняних регіонів, формувалася у розрізі 1991 – початок 2018 років, тому нормотворчу діяльність у цій сфері можна умовно поділити на чотири етапи: перший етап формування нормативної бази, що регулював питання регіонального розвитку, (1991-1999 рр.) не передбачав розроблення національної стратегії, а регулювання цієї сфери у зазначений період мало періодичний і незавершений характер; другий етап (2000-2004 рр.) має поступову епізодичну розробку основних нормативно-правових актів розвитку внутрішньої політики держави на місцевому рівні; третій етап (2005-2013 рр.) позначається значними позитивними змінами у розробленні національної стратегії регіонального розвитку (порівняно з двома початковими етапами); четвертий етап (2014-2022 рр.) характеризується законодавчим опрацюванням засад національної регіональної стратегії, визначенням порядку

розподілу бюджетних коштів фонду регіонального розвитку; п'ятий етап (від 2022 р. і до сьогодні) визначається призупиненням динаміки реформи через воєнний стан в Україні.

2. Серед ключових нормативно-правових актів, що впливають на процес децентралізації в Україні на загальнодержавному рівні, можна виділити ряд законів. Зокрема, це закони України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про співробітництво територіальних громад», «Про засади державної регіональної політики», а також «Про внесення змін до Закону про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», які визначають важливі аспекти регіональної політики та адміністративного регулювання в Україні. Вони охоплюють аспекти децентралізації, включаючи розширення повноважень місцевих органів управління та поліпшення управління, надання послуг, бюджетний процес, формування та виконання бюджетів громад об'єднаних територій, а також стратегічне планування розвитку системи управління фінансами і регіонального розвитку.

3. Встановлено, що стратегічне управління регіональним розвитком має базуватися на принципах об'єктивності, визначення цілей, досягнення результатів, впровадження ефективних заходів, пріоритетність завдань, відповідність компетенції, інтегральний підхід, безперервності, альтернативності, прозорості, ситуаційності. Основним аспектом розроблення стратегій регіонального розвитку є соціальний аналіз, оскільки кінцевою метою розвитку регіону є реалізація інтересів громадян, що проживають на його території.

4. Виокремлено проблеми розвитку регіонів, що виникли або набули особливо гострого статусу під час повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну:

захоплення українських територій. За даними, на середину травня 2022 року значна частина території України була і є окупованою, і в багатьох регіонах нашої держави ведуться інтенсивні воєнні дії, а території визволених областей частково заміновані чи засмічені вибуховими пристроями;

міграція серед українців набула неабиякого масштабу. Багато людей залишили свої оселі в областях, де тривали або тривають збройні конфлікти. За офіційними даними, на середину травня 2022 року близько 2,5 мільйона осіб перебували на обліку як внутрішньо переміщені особи. Однак важливо зазначити, що багато з тих, хто переїхав разом з родиною в інші регіони, не оформляються як ВПО і надіються на можливість повернутися найближчим часом.

Усі ці проблеми негативно вплинули на адміністративно-територіальну реформу та її завершення на теренах України.

Результати розділу висвітлено в [65], [67], [69], [71].

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ШЛЯХОМ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1. Імплементация в Україні європейського досвіду децентралізації влади

Упродовж багатьох років політична та економічна сфери публічного управління потребували впровадження децентралізації влади. Проте це питання розглядали лише з боку актуалізації економічних та соціальних розбіжностей між регіонами, і лише у 2014 році необхідність проведення децентралізації була економічно доведена. Завдяки цій реформі з'явилась можливість підвищити рівень відповідальності місцевих і регіональних громад за підконтрольні їм території, а також оптимізувати користування місцевими ресурсами, що стане запорукою розвитку інтеграційних процесів в Україні та її вступу до Європейського Союзу.

У державах ЄС під поняттям «врядування» розуміється ряд правил, поведінкових норм та процедур, пов'язаних з методами використання владних повноважень, зокрема стосовно питань забезпечення їх прозорості, обліковості, а також результативності та узгодженості. Головним елементом реформ, які здійснюють органи ЄС для покращення системи управління (входить до числа основоположних завдань, визнаних Європейською Комісією) є підвищення рівня залученості громадян до процедур розроблення стандартів та політики на рівні Європейського Союзу (консультування населення та його участь у формуванні публічної політики) [24].

У деяких державах ЄС згідно з галузевим законодавством формують сталі консультативні комітети, членами яких є громадські організації та асоціації (захист навколишнього середовища, медична опіка та інші), що мають

пріоритетне право голосу під час прийняття урядовими органами рішень, які безпосередньо пов'язані з певними галузями. В окремих секторах такі комітети (поєднують в собі членів державних та громадських установ) мають законодавчо закріплене право координувати та оцінювати ефективність дії політики у певних галузях (наприклад, у сфері соцзахисту) [30].

Відповідно до світової практики можна виокремити декілька підходів до структури самоврядування – на основі взаємозв'язку з владою держави та масштабом повноважень. До числа найвідоміших з них можна віднести місцеву автономію та децентралізацію [5].

Сутність місцевої автономії полягає в тому, що органи місцевого самоврядування отримують майже повну самостійність в адмініструванні виділених їм секторів, втручання з боку держави мінімізується. Для кращого розуміння сутності такої структури самоврядування, як місцева автономія, варто розглянути її на прикладі Іспанії. Королівство Іспанія функціонує, спираючись на Конституцію 1978 року, в якій є окремий розділ «Про територіальний устрій держави». У цьому розділі виділено три глави, які розкривають загальні особливості такої моделі самоврядування, як місцева автономія, а також приділяють увагу поняттям «місцеві адміністрації» та «автономні території». Стаття 137 Конституції Іспанії визначає, що всі територіальні одиниці держави вважаються автономними у вирішенні справ, які відбуваються на їх території [9].

У складі Іспанії є 17 автономних земель, з яких 12 – регіони і 5 – області, 50 провінцій, понад 8 тис. громад, міста Мелілья та Сеута, кордони яких знаходяться в межах Африканського регіону. Особливість місцевої автономії Іспанії полягає в тому, що самоврядними одиницями визнано не тільки території, де розташовуються історичні національності держави (наприклад, Каталонія, Країна Басків та інші), але й усі провінції та громади. Права та обов'язки держави та автономних земель чітко розподіляються за допомогою статей 148-149 Конституції. Так, на інститути державної влади покладається виконання тих завдань, які можуть бути виконані виключно ними і не знаходяться в компетенції місцевих органів. Водночас ті обов'язки, які згідно з Конституцією не входять до

числа виключних зобов'язань органів державної влади, можуть бути передані автономним землям згідно з їх статутом (частина третя статті 149). Також в зазначених статтях Конституції виписана можливість збільшення обов'язків автономних земель за рахунок корегування їх статутів. Закріплення прав та обов'язків автономних земель у Конституції країни, гарантує їм можливість самостійно вирішувати всі справи, які є в межах законодавчо зазначених сфер їх компетенції [9].

У статтях 149-150 іспанської Конституції є чіткий перелік виключних компетенцій держави, а також перелік питань, рішення стосовно яких покладаються на глав автономних земель за умови дотримання ними всіх правил та принципів, встановлених законом. Також передбачається надання державі права сформувати новий органічний закон, згідно з яким частина її обов'язків буде передана автономним регіонам [24].

У зв'язку з наявністю в Іспанії великої кількості автономних земель у Конституцію було додано інформацію про необхідність контролю за органами місцевого самоврядування. Стаття 153 Конституції Королівства Іспанія зазначає, що функціонування автономних регіонів контролюється такими державними органами, як Конституційний суд (виконує перевірку відповідності чинних в регіоні законодавчих актів, конституційним нормам), Уряд (після попередньої перевірки Державної ради якості виконання переданих обов'язків), органи адміністративної юстиції (оцінюють відповідність роботи органів місцевого самоврядування встановленим нормам), Рахункова палата (контролює прибутки та витрати місцевих бюджетів та інші економічні показники регіону) [23].

Звертаючись до Конституції Республіки Італії, сформованої у 1947 р., можна зазначити, що всі її територіальні одиниці визнані самостійними, тому мають свої права та обов'язки. При цьому згідно зі статтею 117 Конституції, вся законодавча влада держави та автономних територій чітко поділена на зони, де наявна виключна компетенція та де повноваження перетинаються. Поділ повноважень між територіальними одиницями та державою базується на засадах субсидіарного підходу, різноманітності та пропорційності. Наприклад, комуни

наділені повноваженнями виконувати всі управлінські завдання, за винятком тих, які розподілені для реалізації між провінціями, столицею, окремими регіонами та державою. Також варто зазначити, що в Конституції передбачена підтримка населення у разі внесення певних ініціатив: всі територіальні одиниці повинні сприяти прояву з боку населення країни тих ініціатив, які побудовані на засадах субсидіарності та спрямовані на задоволення громадянських потреб [38, с. 6].

Таким чином, в межах Італії діє модель місцевої автономії, оскільки всі адміністративні підрозділи є самостійними та мають особистий статус. Паралельно з цим у якості ключового аспекту в описі системи державного управління виступає адміністративна децентралізація. Це є підтвердженням положення статті 5 Конституції про повну реалізацію адміністративної децентралізації у підпорядкованих державі органах.

Франція, на відміну від попередніх держав, віддала перевагу децентралізації. Хоча до 1980 р. ця країна виділялася високим рівнем централізації, проведені перетворення дали можливість децентралізувати владу та сприяли підвищенню демократії у системі публічного управління. Причиною проведення перетворень, спрямованих на децентралізацію, було визнано стрімке зростання руху місцевого розвитку, яке розпочалося в 1970-ті та ще більше активізувалося після введення децентралізації у 1982 р. До 1986 р. французи сформували близько 40 законодавчих актів, пов'язаних з децентралізацією [15].

Основною метою проведення децентралізації було бажання оновити систему державного управління, забезпечивши можливість більш ефективно обробляти щоденні запити громадян та сприяти впровадженню місцевих проєктів, вигідних для економіки країни. В 1982 р. було розроблено закон під назвою «Про права і свободи комун, департаментів і регіонів», який розподіляв повноваження різних рівнів урядування в економічному секторі. Саме у галузі економіки спостерігалися найзначніші зміни, адже проведена адміністративно-територіальна реформа дала поштовх економічній активності. Відповідно формується висновок про те, що проведення децентралізації повністю обґрунтовується економічними перспективами. Отже, система державного управління почала змінюватися ще до

1981 р., як тільки сформувалися та розповсюдилися відповідні очікування громадян, а завдяки децентралізації цей процес лише набув законності. При цьому необхідно зазначити, що позитивний результат від проведення децентралізації у Франції був отриманий виключно завдяки узгодженості між політиками та населенням. Завдяки представленій реформі, всі обов'язки були поділені між місцевими та центральними інституціями влади та закріплювалася можливість перенесення певних обов'язків з одного органу до іншого. Місцеві органи влади стали більш самостійними та відповідальними, що сприяло більш ефективному вирішенню потреб громадян.

Реформа децентралізації у Франції продовжується до сьогодні, і останні зміни пов'язані з її проведенням, внесені до Конституції країни шляхом впровадження нового закону від 28 березня 2003 р. Згідно з цим законодавчим актом, у ролі основного суб'єкта місцевих органів влади виступають територіальні колективи, які складаються з муніципалітетів, областей, регіонів, автономних земель та заморських територій. Такі колективи володіють повноваженнями ухвалювати рішення в межах сфер компетенцій, присвоєних їм на вищому рівні. За дотримання всіх законодавчих правил, зазначених у Конституції Франції, територіальні колективи отримують можливість координувати дії виборних рад та мають абсолютну владу в межах своєї юрисдикції. Французьке законодавство повністю контролює роботу органів місцевої влади, які працюють на всіх рівнях територіального управління. Всі законодавчі акти, які регулюють діяльність органів місцевого самоврядування, були згруповані у Адміністративному кодексі [1; 219].

Позитивними аспектами французької структури місцевого самоврядування є такі: самоврядні органи беруть на себе виконання універсальних функцій; об'єднує пряме держуправління на місці та локальне самоврядування; має у своєму складі представницькі (проміжні та однопалатні низові) та виконавчі органи, створені президентом міста; обов'язки голови міста полягають у реалізації як виконавчих функцій, так і певних завдань держадміністрації. Саме ці аспекти дозволили Франції за кілька років трансформуватися із

високоцентралізованої країни на таку, яка має розвинену систему муніципального управління та характеризується майже повною самостійністю своїх адміністративних підрозділів [31].

Наявна на території Польщі система державного управління базується на територіальному поділі країни з трьома типами адміністративних підрозділів: гміни, повіти та воєводства. Основним сегментом територіального розподілу держави є гміна. Владними структурами цієї територіальної одиниці є рада (представляє, контролює та координує всі сфери діяльності гміни) та інші адміністративні органи. Рада здійснює свою діяльність на засадах колективності, регулярності перевиборів та сесійного режиму роботи. Влада закріплюється за радою на 4 роки та починає відраховуватися з дня проведення виборів. Кількість членів ради пов'язане з чисельністю людей, які проживають в кордонах територіальної одиниці, як правило, ця кількість варіюється від 15 до 45 членів [218].

Уся виконавча влада гміни належить виконавчій раді як колективному органу. У складі цього органу є голова (часто називають вйтом, бурмистром або президентом міста) та інші учасники. Створює виконавчу раду (складається з 3-7 членів) рада територіальної одиниці. Обрання голови міста відбувається шляхом голосування членів ради і посаду обіймає той кандидат, який отримує більшу кількість голосів. Обрання інших членів виконавчої ради здійснюється аналогічно, але серед кандидатів, запропонованих новообраним вйтом.

Перехідним ступенем адміністративного устрою Польщі визнано повіт. У межах цієї територіальної одиниці місцевою владою є Рада та управління повітом, які виконують представницькі та управлінські функції. Головою Ради та виконавчим керівником є староста. У містах-повітах його функції поділяють між собою виконавча рада та бурмистр.

Останній та найбільший тип адміністративного підрозділу Польщі – воєводство, саме на ньому базується регіональна автономія країни. Воєводство може мати декілька десятків повітів (до 38) і гмін (до 325). В середньому в межах польських воєводств проживає 2417 осіб (мінімальний показник – 1092 особи,

максимальний – 5 млн. осіб). Правове регулювання цієї адміністративної одиниці відбувається за допомогою закону про воєводську автономію, затвердженому 05.06.1998 р. Органами місцевого самоврядування цієї адміністративної одиниці є сеймик (виконує контролюючі та представницькі функції) та управління воєводством (бере на себе всі виконавчі функції) [21].

Згідно з інформацією, отриманою від міжнародного співтовариства, сьогодні найбільш успішне реформування системи державного управління спостерігається на території Польщі. Адже Польща стала єдиною державою Європи, внутрішній валовий продукт якої зріс на 1,7% під час світової економічної кризи 2008-2009 рр. Таку ситуацію експерти з Польщі обґрунтовували наявністю гармонійної владної структури «центр-регіон-місцева громада». Голови різних населених пунктів підпорядковуються виключно місцевому населенню. В межах країни основою місцевого самоврядування виступає територіальна громада, яка і володіє більшою частиною повноважень та ресурсів місцевості. Всі жителі таких адміністративно-територіальних одиниць намагаються проявляти ініціативність та активність, оскільки розуміють, що саме їх діяльність сприяє розвитку громади. Особлива активність проявляється під час виборчого процесу депутатів, які стануть членами місцевих рад. Тільки обрання дієвих осіб буде сприяти успіху. Саме тому у територіальних громадах знижений рівень корумпованості, адже населення віддає перевагу не грошам, а перспективним ідеям [82].

Як бачимо, особливості функціонування місцевого самоврядування різняться залежно від країни, проте всесвітні організації, діяльність яких пов'язана з місцевими автономіями, об'єднуються для формування єдиного підходу до здійснення влади на місцях та у регіонах. Розроблення такого підходу дозволить сформувати загальноєвропейські норми функціонування органів місцевої влади.

Саме децентралізації вдалося в короткі строки зайняти провідне місце в економічному розвитку передових світових держав. Попри те, що всі ці держави використовують власні методики забезпечення прозорості та досяжності

механізму держуправління, децентралізацію було визнано найбільш дієвим інструментом планування, для якого є характерним забезпечення позитивного впливу на макроекономіку країни. Незважаючи на необхідність підвищення рівня прозорості механізмів прийняття рішень, поглиблення консультаційних процедур, здійснення консультацій з громадськими організаціями та іншими представницькими органами громадянського суспільства щодо роботи парламенту та інших демократичних інституцій, держави ЄС зацікавлені у спільній роботі в галузі удосконалення структури місцевого самоврядування, адже це покращить відносини між владою та населенням і буде сприяти більш ефективній дії реформи децентралізації.

До числа основних причин делегування багатьох обов'язків до самоврядних органів, входять такі: збільшення рівня результативності та звітності місцевої влади; активний розвиток адміністративних одиниць; закріплення принципів демократії та захист прав осіб, які мешкають в межах територіальних громад.

Підбір та реалізація певних концепцій в кожній з держав були обґрунтовані цілим рядом умов. Усі країни формували ряд колективних завдань, до яких увійшли: спроби ефективного об'єднання місцевого самоврядування з його незалежністю, самостійністю та державним контролем на місцевому рівні; покращення роботи місцевих владних інституцій і впровадження захисту загальних та національних інтересів адміністрацій різних територіальних одиниць [11, с. 106]; збільшення результативності, ефективності та відповідальності органів управління; децентралізація влади та інші. Попри відмінності між державами Європейського Союзу, в кожній з них реформування відбувалося покроково та передбачало зміни в адміністративно-територіальному апараті, фінансовій та організаційній сферах [57].

Необхідно зазначити, що удосконалення дієвості функціонування муніципальних органів проводиться для того, щоб держава більш ефективно виконувала свої обов'язки. Якщо жителі територіальних громад будуть відчувати повну довіру до представників владних структур, то вони з більшим ентузіазмом

почнуть вирішувати проблемні завдання, які виникають в межах їх населеного пункту. Децентралізація хоч і обмежує повноваження центральної влади, проте підвищує загальну легітимність країни. Як результат, децентралізація – це процедура, введення якої забезпечить позитивний вплив як на представників місцевої влади, так і загалом на жителів країни.

Аналізуючи практику передових світових та європейських держав сучасності, можна стверджувати, що децентралізація влади – це найголовніший етап місцевого та державного управління. Це обґрунтовується тим, що місцеві органи самоврядування виконують основну частину завдань, спрямованих на розвиток адміністративної одиниці. Проте на цьому етапі місцеві органи влади часто зіштовхуються з такою проблемою, як недостатність повноважень. На фоні цього в останні роки спостерігається підвищення уваги ЄС до децентралізації в Україні. Наприклад, у 2013 р. Конгрес Рад Європи запропонував ряд змін, які б сприяли розвитку демократії як в окремих адміністративних одиницях країни, так і в цілих регіонах.

Введення постмоніторингового діалогу з Конгресом Рад Європи для контролю за якістю виконання його пропозицій, особливості державної стратегії у сфері місцевого самоврядування, робота місцевих органів влади, а також сучасні методи оновлення представницьких органів влади, створення в межах України навчальних центрів щодо надання державним службовцям знань з ефективного проведення реформи децентралізації дозволили сформулювати певні висновки [50]:

1. Реалізація наданих ЄС рекомендацій є першим кроком України до формування демократії на місцевому та регіональному рівнях.

2. Подальший розвиток українського адміністративного апарату залежить від ефективності проведення реформ. До головних факторів, які поки що затримують розвиток локального самоврядування, можна віднести низький рівень кваліфікації службовців та втрату актуальності деяких законів, наприклад, Закону України «Про статус депутатів місцевих рад».

3. Концепція «сервісної держави» має стати базою розроблення стратегії введення в Україні європейських парадигм місцевого та регіонального управління.

4. До напрямків впровадження інтеграційних процесів в Україні входить освоєння та застосування Європейської Хартії місцевого самоврядування та Європейської Стратегії інновацій.

На основі досвіду держав ЄС з децентралізації для нашої держави основними шляхами в цій сфері можуть стати:

- необхідність оновлення територіальної структури;
- створення у радах районів спеціальних виконавчих органів (комітетів), які будуть сприяти їх самоврядуванню;
- перегляд компетенцій обласних держадміністрацій щодо: реалізації не тільки контролюючих, але й функцій нагляду щодо дотримання муніципальними органами всіх законодавчо закріплених норм; контролю за функціонуванням територіальних представництв самоврядних органів.

Орієнтуючись на позитивні результати держав Європи, рекомендовано провести децентралізацію за такими принципами [14]:

1. Публічність. Характерне регулярне спілкування з населенням щодо повноважень держустанов, органів місцевої влади та їх рішень;
2. Участь. Місцеве населення адміністративної одиниці трансформується із пасивного політичного суб'єкта в основну ланку, яка має вплив на всьому шляху прийняття певного адміністративного рішення;
3. Підконтрольність. Головний інструмент впливу населення на представників влади характеризується наявністю адміністративно-політичної відповідальності;
4. Ефективність. Розроблення та утвердження прийомів державної політики повинні виконуватися на основі чітких соціальних проблем та з орієнтацією на територіальні особливості.

5. Злагожденість. Характеризується необхідністю наявності не тільки політичного лідерства, але й високого рівня узгодженості між різними засобами, механізмами та стратегіями дії на одну реальність.

Реалізація цих рекомендацій можлива абсолютно на всіх рівнях системи державного управління. Це обґрунтовується тим, що владу можна як сконцентрувати в центрі, так і розподілити між органами державної влади різних рівнів.

Варто зазначити, що в оновленні центральної та місцевої влади, потрібно керуватися такими вимогами [21]:

1. Регулююча функція управління: потрібно не керувати, а контролювати.
2. Публічне управління, яке зорієнтоване на задоволення потреб громадян.
3. Публічне управління, що зорієнтоване на конкуренції в системі влади.
4. Стратегічне, планове управління з чітким моніторингом та контролем.
5. Публічне управління спрямоване на забезпечення дієвості та продуктивності.
6. Громадсько-орієнтоване публічне управління: головними вважаються проблеми представників громади.
7. Фінансово обґрунтоване управління: оптимальне користування та збільшення фінансових та інших ресурсів.
8. Стратегічне публічне управління: здатність працювати з орієнтацією на майбутнє.
9. Публічне управління децентралізованого типу: відсутня жорстка ієрархічна структура.

Орієнтуючись на реалізовані в межах держав Європейського Союзу адміністративно-територіальні реформи, в Україні необхідно:

- забезпечити доступність управління та його зв'язок з громадянами;
- продовжувати стимулювати зростання фінансових ресурсів територіальних громад;

- дозавершити зміну адміністративного апарату (після завершення війни) та структуру повноважень органів влади;

- стимулювати забезпечення якості послуг та ефективності їх надання для населення.

Після повного завершення адміністративно-територіальної реформи важливими стають такі параметри:

- забезпечення функціонування інституцій місцевої влади в межах всієї держави;

- дотримання принципу деконцентрації, згідно з яким частина обов'язків виконавчих владних органів передається місцевій владі;

- передача місцевому самоврядуванню господарських та організаційних прав, які раніше належали інституціям місцевої влади;

- перегляд обов'язків, які були делеговані місцевим держадміністраціям як органам контролю та нагляду в системі виконавчої влади.

Враховуючи основні принципи розподілу влади в Україні, можна сформулювати висновок про необхідність розділу повноважень держадміністрацій після завершення війни в Україні. Також досить важливим моментом є потреба забезпечити ефективний розподіл повноважень між підрозділами адміністрації, що дозволить делегувати надмірні повноваження особам, які безпосередньо контактують з громадянами. Пропонуємо механізми співпраці влади та громадян, опираючись на європейський досвід (рис. 3.1.).

Важливим партнером органів влади в контексті нового управління стає громада, органи самоорганізації населення, бізнес, міжнародні організації та структури. У зв'язку з цим наведемо матрицю взаємодії між цими партнерами задля ефективного розвитку територіальних громад (табл. 3.1.).

Саме на вказані вище європейські принципи децентралізації повинна орієнтуватися українська система управління під час реформування і задовольняти такі основні вимоги:

- активний взаємний зв'язок влади та громади території, передача громадянам певних функцій в межах територіальної одиниці;



Рис. 3.1. Співпраця між владою, громадою, приватним бізнесом та іншими утвореннями для стимулювання ефективної системи публічного управління територіями

Джерело: розроблено автором

- зростання ефективності управління на рівні територіальних громад, компетентності службовців, які управляють, забезпечення і стимулювання постійного їх навчання та підготовки;
- стимулювання громадян до громадської активної участі у розвитку території, зміна мислення та підходів в управлінні;
- заохочення громадського моніторингу та активне взяття до уваги пропозицій громади;

Таблиця 3.1

Нові підходи до взаємодії органів влади територіальних громад та партнерських організацій після війни

№	Населення територій	Вплив та співдія з органами влади	Бізнес, інші організації	Вплив та співдія з органами влади	Партнерські території та громади, фонди	Вплив та співдія з органами влади
1	Особа, яка проживає на території і потребує якісних публічних послуг	Надання якісних та максимально швидких публічних послуг, реакція влади на запити і звернення громадян зі співпрацею для подальшого вирішення наявних проблем. Повна відкритість влади.	Бізнес, що працює в громаді та сплачує податки	Публічно-приватне партнерство, консультативна допомога, залучення до дорадництва і підприємництва, гранти від влади	Сусідні громади	Розробка спільних проектів та грантів, аналіз досвіду управління. Фінансова підтримка
2	Активний член ГО та органів самоорганізації населення	Громадські слухання; аналіз та впровадження громадських ініціатив; консультації; круглі столи; опитування громадської думки; організація громади; соціальний моніторинг; створення коаліцій та ін.	Потенційні інвестори з громади та поза її межами	Впровадження каталогу інвестиційних об'єктів і їх презентація інвесторам, активний пошук інвестувань (виставки, брендинг території), повний супровід владою інвестора	Сусідні громади з-за кордону (для прикордонних територій), громади з-за кордону	Реалізація спільних трансрегіональних проектів, вивчення зарубіжного досвіду, отримання грантової та іншої закордонної підтримки
3	Власник майна	Забезпечення безпечного та доступного територіального простору, створення сприятливої інфраструктури. Співдія з власниками майна та громадянами (благоустрій тощо)	Учасники публічно-приватного партнерства	Формування привабливих пропозицій для партнерства, пошук спільно з бізнесом взаємовигідних форм ППП, підтримка влади на етапі реалізації проекту	Зарубіжні ГО та фонди економічного та управлінського спрямування	Співпраця на рівні органів влади, співпраця із залученням ГО територій
4	Користувач послуг освіти, охорони здоров'я	Наявність інфраструктури та задоволення потреб громадян у якісних послугах	Бізнес-асоціації та консорціуми	Консультації щодо вирішення проблемних питань, експертна участь організацій в діяльності влади, спільні заходи	Благодійні фонди	Участь задля отримання благодійної допомоги для окремих категорій осіб громади, організацій тощо або транзитна участь передачі допомоги іншим громадам
5	Спільна діяльність через ГО та ОСН	Тісна взаємодія з активними членами суспільства (спільні проекти, залучення ОГС до реалізації стратегії громади, громадський моніторинг) Активне стимулювання владою створення нових ГО та ОСН	Бізнес-партнери	Урахування потреб та ефективність делегування повноважень приватним компаніям (напр. підбір персоналу, брендинг території тощо).	ЗМІ	Максимальна популяризація позитивних змін громади у місцевих, регіональних, національних, міжнародних ЗМІ, відкритість та публічність діяльності. Залучення ЗМІ як учасників різних проектів для підвищення бренду громади

Джерело: розроблено автором

- забезпечення не номінальної, а реальної прозорості та відкритості влади територій, висвітлення всієї ключової інформації на сайтах тощо;
- тісна співпраця влади та громади, залучення громади та громадських об'єднань до реалізації місцевих проєктів та стратегій розвитку, співучасть;
- орієнтація розвитку громади на розвиток та на пошук альтернатив такого розвитку, формування та реалізації стратегії розвитку;
- активна кооперація громади із сусідніми територіями, а також територіями сусідів з-за кордону;
- стратегічне прогнозування та планування ресурсів громади;
- формування бренду та розвиток ключових переваг територій;
- стимулювання до розвитку громади представників бізнесу, налагодження публічно-приватного партнерства;
- активізація процедур залучення до процесу управління представників місцевих територіальних громад та приватного сектору. У межах децентралізації на одному рівні важливості в системі місцевого самоврядування є громадський аудит, мета якого полягає у сприянні місцевим органам влади дотримуватися принципів демократичності та законодавчих норм.

Вважаємо, що саме громадський аудит належить до одного з найскладніших елементів місцевого самоврядування, оскільки він передбачає певні аспекти, основний з яких полягає в участі місцевого населення в процедурі вирішення завдань, пов'язаних з функціонуванням територіальної одиниці. Так, згідно з досвідом країн Європи, спочатку громадяни надають місцевій владі певні повноваження, а далі аналогічним чином чинить і держава. Проте це не означає, що повноваження місцевої влади прописуються саме населенням. Наприклад, в межах Польщі, яка раніше разом з нашою державою будувала соціалізм, населення надає органам місцевої виконавчої влади повноваження щодо розподілу фінансів, при цьому всі витрати повинні бути чітко обґрунтованими. Наступний аспект полягає в тому, що завдяки громадському аудиту місцеве населення має можливість раз на рік проконтролювати роботу органів місцевої

влади. До третього аспекту входить необхідність аргументування потреби здійснення нагляду та заклику до відповідальності. В Європі у разі порушення представником влади законодавчих норм автоматично реалізується процедура його відкликання, саме тому європейські чиновники у своїй діяльності орієнтуються на принципи прозорості та відкритості, що наразі не до кінця спостерігається в Україні [4].

Отже, можна сформулювати висновок про необхідність оновлення адміністративного апарату України, а також підходів публічного управління на рівні територій, зокрема більшої кооперації між органами влади та ключовими стейкхолдерами, що зацікавлені у розвитку території.

3.2. Удосконалення нормативно-правового та організаційного забезпечення децентралізації та регіонального розвитку в Україні

Розробка законодавчої бази для впровадження в Україні децентралізації тривала досить довгий період часу. Проте до 2014 р. вдалося провести лише підготовчі заходи щодо інституційно-правового фундаменту оновлення конституційних основ функціонування органів місцевої влади. В останні роки за рахунок розвитку в Україні євроінтеграційних процесів, динаміка цього процесу значно прискорила. Однак з початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну практично призупинено завершення адміністративно-територіальної реформи. Вважаємо, що необхідно продовжувати реалізацію реформи після завершення війни.

Для остаточного впровадження адміністративно-територіальної реформи найважливішим є взаємне узгодження всіх законів та законопроектів, що пов'язані з місцевим самоврядуванням та прийняття необхідного пакету законодавства, в тому числі, що стосується активізації і розвитку громадської активності на територіях, зокрема:

I. Зміна законодавства щодо розподілу повноважень між державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування

II. Зміна бюджетного та податкового законодавства щодо врегулювання питання ПДФО.

III. Внесення змін у законодавство щодо співробітництва територіальних громад, зокрема Закону України «Про співробітництво територіальних громад» [188], де максимально розширити різні форми співпраці між різними територіями.

IV. Внесення змін до Конституції України та до Законів «Про місцеві державні адміністрації» і «Про місцеве самоврядування» для можливості створювати розвинені місцеві об'єднання, розподіляти компетенції між місцевими установами управлінської і виконавчої влади, та знаходження ефективних механізмів трансформації місцевого самоврядування;

VI. Удосконалення Закону України «Про адміністративно-територіальний устрій України»;

VII. Внесення змін до виборчої системи;

VII. Внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення», яким значно розширити перелік ОСН, визначити їх неприбутковість та удосконалити, спростити порядок формування і реєстрації.

VIII. Внесення змін до Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», який наразі опрацьовується у Верховній Раді України. Цей законопроект спрямований на забезпечення комплексного редагування вже наявного закону, що дозволить створити компетентну та дієву службу в ОМС. Паралельно з цим ці оновлення сприятимуть зростанню престижу роботи в органах місцевого самоврядування та стимулюватимуть працівників до активної участі в розвитку територіальних громад.

IX. Прийняття Муніципального кодексу України або Адміністративно-територіального кодексу України як узагальнювальної правової бази для поліпшення організаційних та правових механізмів функціонування органів місцевої влади, зміцнення організаційної потужності інститутів територіального самоврядування;

X. Впровадження в українську законодавчу базу положень з Європейської хартії місцевого самоврядування;

XI. Імплементация в межах України новацій ЄС щодо належного управління на місцевому рівні.

Узгодження всіх законодавчих актів забезпечить надання територіальним громадам повноважень стосовно керування власними ресурсами та удосконалить процедуру отримання послуг на місцях [205]. Внаслідок розподілу прав та обов'язків між різними управлінськими рівнями відповідно до засад субсидіарності жителі територіальних громад отримують можливість впливати на місцеву владу та брати безпосередню участь в процедурі прийняття рішень місцевого масштабу. Також затвердження низки законопроектів необхідне для остаточного закріплення адміністративно-територіального устрою та віднесення територіальної громади до числа адміністративних одиниць [47].

У зв'язку з веденням бойових дій на території України необхідно також скоригувати Стратегію регіонального розвитку до 2027 року, де передбачити зміни під час війни, а також євроінтеграційні зміни в Україні.

Стратегія децентралізації в Україні у післявоєнний період має окреслити мету: створення умов для формування ефективної та відповідальної влади на місцевому рівні, здатної забезпечити комфортне та безпечне середовище існування населення незалежно від території розміщення, шляхом передачі повноважень та ресурсів від органів державної влади органам місцевого самоврядування, а також створення територіальної громади як окремого базового суб'єкта місцевого самоврядування, а також реалізацію засад демократизації управління (рис. 3.2.).

Стратегія повинна бути зорієнтована на: усунення невідповідностей та розбіжностей у нормативно-правовому забезпеченні адміністративно-територіальної реформи та закріплення нововведень у Конституції України; покращення взаємодії між населенням і владою щодо питань реформування, врегулювання земельно-майнових питань; здійснення чіткого розподілу повноважень між районними державними адміністраціями, районними радами та

територіальними громадами; усунення суперечностей на різних рівнях влади; створення умов для посилення спроможності територіальних громад з урахуванням перманентних змін їх розвитку у післявоєнний період.

Завдання Стратегії – чітке розмежування сфери діяльності, функцій та відповідальності між різними рівнями влади; наділення регіонів ресурсною базою; забезпечення фінансової самостійності.

Можемо визначити такі ключові напрямки продовження адміністративно-територіальної реформи:

I. Організаційний.

II. Нормативно-правовий, тобто впорядкування системи законодавства для завершення реформи I. Організаційний напрям.

Основні шляхи оновлення місцевого самоврядування включають в себе:

– організацію прозорого функціонування місцевих владних установ та постійної взаємодії з мешканцями адміністративно-територіальної одиниці. Це є головними завданнями, для реалізації яких використовуються різноманітні інструменти та методи, спрямовані на публічність інформації, бо відкритість визнається основним принципом діяльності органів місцевого самоврядування;

– покращення системи забезпечення основних людських прав та свобод на місцевому рівні. Місцеве самоврядування, як окрема складова народовладдя, є максимально близьким до народу, тому на цьому рівні повинні чітко й у найкоротші строки вирішуватися ті чи інші питання громадян з наданням їм послуг, які повністю відповідають всім нормам країн ЄС;

– впровадження рішучих заходів щодо трансформації адміністративного апарату згідно з конституційними положеннями та положеннями Європейської хартії місцевого самоврядування. Для того, щоб забезпечити розвиток системи держуправління територіальним розвитком, необхідно сформулювати покроковий план та забезпечити узгодженість дій, спрямованих на пришвидшення оновлення адміністративно-територіального устрою на локальному та регіональному рівнях.



Рис. 3.2. Стратегія децентралізації України у післявоєнний період

- гарантування місцевим органам управління чітко встановленої державної допомоги для забезпечення їх діяльності як стійкої та надійної основи демократії, що є базовим елементом економічно-соціального розвитку держави;
- створення комплексної структури місцевого самоврядування відповідно до вимог та норм Ради Європи;
- реалізація в межах України положень Європейської Стратегії інновацій та ефективного вдосконалення управління на місцевому рівні;
- залучення допомоги іноземних фінансових та донорських компаній, зарубіжних програм та проєктів, спрямованих на покращення кваліфікації всіх працівників місцевих владних установ, зокрема місцевих депутатів, та імплементація чинної в Європі моделі місцевого та регіонального управління.

Зазначимо головні орієнтири організаційно-правової реформи, яка є передумовою впровадження децентралізації. Вони зводяться до:

- удосконалення структури місцевого самоврядування;
- реорганізації (поділ компетенцій між регіональними органами влади);
- поділу повноважень;
- орієнтації на досвід Європи у впровадженні адміністративно-територіальної реформи.

Серед пріоритетних завдань подальшої реалізації реформи необхідно: чітко розподілити права та обов'язки між місцевим самоврядуванням та органами місцевої виконавчої влади; відкоригувати систему вирішення питань, пов'язаних з адміністративно-територіальним поділом; вписати принципи децентралізації до Конституції України; встановити контроль за правомірністю роботи місцевих органів влади; сприяти участі населення в прийнятті рішень місцевими владними установами.

На рівні законодавства не було створено ефективної та автономної системи контролю за відповідністю рішень органів місцевої влади всім законодавчим та конституційним принципам. Саме тому доцільно розглянути можливість

створення в межах України інституту префектів. Ці дії дозволять підвищити рівень дотримання законності прийнятих рішень на рівні місцевого самоврядування.

II. Нормативно-правовий.

Для того щоб завершити адміністративно-територіальну реформу, вкрай важливо прийняти цілу низку нормативно-правових актів, зокрема ухвалити закони та принципи роботи органів влади. Фактично, щоб узгодити деякі питання, необхідно законодавчо закріпити:

– внесення змін до Конституції України щодо питань децентралізації повноважень, а також принципів та алгоритмів вирішення проблем державного адміністративно-територіального устрою, забезпечення правової основи для прийняття переліку необхідних нормативно-правових актів. Реалізація реформи регіонального управління та територіального поділу влади створить умови для функціонування ефективних територіальних громад та сприятиме поширенню місцевого самоврядування і зменшить рівень протиріч у відносинах між службами місцевого самоврядування та виконавчою владою за рахунок розподілу меж їх впливу, що дозволить уникнути передачі відповідальності від місцевих та обласних рад до органів виконавчої влади;

– надання місцевому самоврядуванню реальних повноважень на фундаментальному рівні, заснованому на принципі субсидіарності. Це передбачає надання ефективних та максимально наближених до громадян публічних послуг, встановлює за результатами громадського обговорення перелік повноважень органів місцевого самоврядування районного та обласного рівня та надає районним та обласним радам самостійні виконавчі органи, встановлює повноваження органів місцевого самоврядування як всеосяжні та виключні. Необхідно запровадити ефективні механізми адміністративного нагляду органів державної влади щодо органів місцевого самоврядування, які не суперечитимуть принципам Європейської хартії місцевого самоврядування та не перешкоджатимуть діяльності органів місцевого самоврядування у спірних питаннях, забезпечує принцип існування на території не більше одного органу

самоврядування одного рівня та повсюдність компетенції місцевого самоврядування на територіальному рівні, вносить зміни до територіальних меж муніципальних утворень виключно з урахуванням попереднього з'ясування думки зацікавлених місцевих жителів, визначає перелік повноважень органів місцевого самоврядування районного та обласного рівня щодо створення за результатами громадського обговорення районними та обласними радами власних виконавчих органів;

– розширення меж відповідальності органів регіонального самоврядування за землеустрій та підвищення рівня нагляду за землеустроєм та охороною земель, що дозволяє розподілити відповідальність органів державної влади та служб місцевого самоврядування за землеустрій та нагляд за землею, виділення та охорони земель з урахуванням посилення впливу об'єднаних місцевих органів влади. Це гарантує чіткі позиції влади: управління землею, надання дозволів на формування нормативно-правової бази землеустрою і земельних ресурсів, які не будуть надані до прийняття таких змін. Законодавство передбачає алгоритм проведення земельних торгів, які ще не завершаться, передачу національних земель, що перебувають у спільній власності, або реституцію, передачу земельних прав з муніципального управління однієї територіальної громади до муніципального управління іншої місцевої ланки тощо;

– порядок служби в інституціях регіонального самоврядування. Зміни в державній службі вимагають прийняття нової редакції Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», заснованої на новітніх засадах державної служби;

– затвердження змін до Бюджетного кодексу щодо добровільного залучення місцевих органів влади до належного розподілу ресурсів, а саме: виділення кошторисних коштів відповідно до їх повноважень на муніципальні послуги, перелік яких встановлюється законом; запровадження горизонтальної структури рівних можливостей для вирівнювання регіональних оцінок доходів, дозволяючи розвиненим асоціаціям не вираховувати всі понаднормові заробітки,

припиняючи повну пропозицію менш розвинених асоціацій і мотивуючи їх прогресувати;

– порядок організації роботи муніципальної варту, яка є правовою основою вдосконалення державного управління у сфері охорони правопорядку, забезпечує на її основі реформування прав і свобод громадян і населення, а також створює координаційно-правові засоби виконання рішень служб регіонального самоврядування, які приймаються у сфері охорони правопорядку, законності, захисту прав, свобод і законних інтересів громадян і населення. Службам регіонального самоврядування надається право створювати за рахунок територіальних одиниць місцевої міліції для охорони порядку та виконання адміністративних завдань у межах своїх повноважень. Прийняття закону про муніципальну варту дозволить органам регіонального самоврядування сформувати власні правоохоронні органи та передати муніципальній поліції відповідні права та обов'язки міліції громадської безпеки з урахуванням недопущення розподілу завдань з фінансуванням місцевих кошторисів;

– порядок організації роботи префектів. Територіальна служба органів влади на регіональному рівні пропонує можливість забезпечити професійну та політичну об'єктивність делегування повноважень виконавчої влади в регіонах завдяки відкритим конкурсним алгоритмам відбору керівників та керівних осіб цих установ;

– служби самоорганізації громадян, а саме забезпечення вдосконалення алгоритму створення служб самоорганізації громадян, незалежно від позиції служб місцевого самоврядування, оскільки вони звільняються від відповідальності за надання дозволу на створення служб самоорганізації громадян та приймають рішення лише щодо надання повноважень, що належать до компетенції власних правоохоронних органів;

– законодавче регулювання місцевих референдумів, а саме уніфікацію визначення предмета референдумів, їх характеру, порядку ініціювання, проведення та визначення результатів, створення можливості голосування на районному рівні у сфері відповідальності своїх органів місцевого самоврядування.

У країнах Європейського Союзу основною спрямованістю децентралізації є реалізація принципів Хартії доброго місцевого самоврядування (була створена у 1996 р. на території Стамбулу), що дозволяє збільшити ефективність функціонування територіальних громад.

Для покращення механізмів локального управління в Україні необхідно:

- ввести в дію законодавчий акт про прийняття населенням участі в прийнятті рішень представниками публічної влади та місцевого самоврядування, у якому б прописувалися умови участі громадян у прийнятті різних рішень місцевого значення та обов'язки співпраці з громадськістю на всіх етапах, включно з їх залученням до процесу вирішення питань;

- забезпечити більш глибоке ознайомлення населення з щоденними викликами та проблемами, повідомляти про правовий контекст співпраці органів влади з населенням.

III. Фінансовий.

Для укріплення фінансово-матеріального забезпечення розвитку місцевого самоврядування необхідно вжити таких заходів:

- оптимізувати порядок прийняття рішень стосовно фінансування ініціатив місцевого рівня з коштів Державного фонду регіонального розвитку, покращити механізми нагляду за відбором проєктів в межах конкурсної програми та гарантувати їм стале фінансування впродовж всього строку дії;

- оновити законодавчі акти, які стосуються питання впровадження механізму переказу до місцевих бюджетів певного відсотка податку на дохід компаній, які функціонують в межах території громади;

- за рахунок впровадження законодавчого акта щодо збільшення прав ОМС стосовно володіння, проведення нагляду та охорони земель, вирішити питання передачі у громадську власність тих земельних ділянок, які знаходяться у власності держави та розміщуються за кордонами певної адміністративної одиниці;

- покращити роботу Кадастрової карти, яка наразі є єдиною в Україні системою автоматизованого типу, пов'язаною з Державним земельним кадастром;

здійснити облік землі, яка знаходиться у власності територіальних громад, згідно з інформацією земельного кадастру;

– запровадити систематичну підтримку роботи, спрямованої на вдосконалення чинної нормативної та розпорядчої бази, яка регулює відносини у сфері землі, особливо її вартість, різницю між вартістю та орендними платежами, особливості продажу та оренди, з орієнтацією на засади ринкових взаємовідносин;

– виконати облік та сформувати публічні списки об'єктів, які є у власності територіальних громад, збільшити особисту відповідальність членів ОМС за неефективне користування громадською власністю, збільшити нагляд за процедурами передачі в експлуатацію та відчуження громадських активів.

III. Кадрово-структурний.

На сьогодні пріоритетними напрямками оновлення структури місцевого управління є:

1. Гарантування дотримання принципу субсидіарності за рахунок повного завершення децентралізації в Україні.

2. Зміцнення і зростання самостійного забезпечення доходами органів місцевої влади як інструмента підтримки самоврядування, для прикладу, через забезпечення більшої автономності у введенні податкових ставок в межах адміністративної одиниці.

3. Трансформація механізмів державного нагляду за діяльністю місцевих та регіональних владних установ.

4. Відмова від попередніх перевірок та введення в дію механізму оцінки виконаних програм.

5. Реалізація реального моніторингу чи громадського моніторингу за діяльністю органів влади з пропозиціями покращення ситуації.

6. Аудит якості публічних послуг та комунальних послуг, що надаються у населених пунктах різного рівня, для їх подальшого покращення.

Щоб діяльність територіальних громад була структурованою, системною та злагодженою, пропонуємо взяти за основу варіант типової структури управління територіальної громади (рис. 3.3).

Відповідно до структури обов'язковими напрямками, на які потрібно обов'язково додатково акцентувати в територіальних громадах після війни, є: напрям розвитку і стратегічного планування, особливо в економічній сфері та сучасних технологіях; напрям міжнародного, міжтериторіального та різних видів співробітництва і кооперації, гуманітарного співробітництва; напрям відбудови, інвестицій в територію; можливості та стратегії покращення демографічної ситуації територій і вирішення демографічних проблем; напрям партнерства органів влади з громадянами ГО, ОСН і бізнесом (дорадництво, моніторинг, кооперація, співдія, публічно-приватне партнерство); можливості передачі частини повноважень громадським об'єднанням та іншим недержавним структурам; напрям цифровізації, електронізації, електронного врядування, смарт-сіті; покращення екологічної ситуації, сталого розвитку, можливості покращення екологічної ситуації на звільнених територіях; розвиток соціально спрямованого та екологічного підприємництва; якісного надання адміністративних послуг громадянам. Щоб покращити склад кадрів для реалізації адміністративно-територіальної реформи та забезпечити ефективну роботу представників місцевої управлінської та виконавчої влади, потрібно:

- забезпечити проведення прозорого конкурсного відбору працівників до місцевих органів управлінської та виконавчої влади, чітко сформувавши вимоги до наявних професійних навичок;

- проаналізувати та оцінити якість функціонування місцевих держадміністрацій та їх працівників для розробки ефективних наглядових заходів та збільшення дієвості системи держуправління відповідно до положень Закону України «Про державну службу»;

- створити освітні курси для підвищення кваліфікаційних навичок працівників місцевих органів управлінської та виконавчої влади, в тому числі і депутатів, з метою якісної реалізації нових обов'язків, з залученням до цього

процесу відповідних державних установ, громадських об'єднань та інституцій місцевого самоврядування;

– затвердити відредагований Закон України «Про органи самоорганізації населення», закріпивши процедуру реалізації загальних зборів мешканців окремих адміністративних одиниць, публічних консультацій, місцевих проектів, функціонування громадських рад тощо.

– Продовжувати реформування потрібно у кілька етапів.

– I. Початковий етап (після завершення воєнного стану). Розпочати реалізовувати плати щодо відновлення пошкодженої інфраструктури та об'єктів, створити стимули для повернення громадян на першопочаткові території; введення різних заохочень для розвитку бізнесу, стимулювання інвестицій та сплати податків, в тому числі надаючи грантове фінансування чинним та новим підприємствам.

– II. Другий етап. Завершити останній етап реформи з прийняттям відповідних змін до законодавства та впорядкувати повноваження та відповідальність територій і місцевих органів влади. Військова адміністрація не має працювати як модель майбутньої «префектури», яка виконуватиме державний контроль за правомірністю роботи ОМС, незважаючи на надану організації назву.

У контексті всіх факторів, зазначених у Плані відбудови, в місцевому самоврядуванні досить суттєвою є проблематика кадрового потенціалу, а саме: набір персоналу, зарплата, стимулювання, професійна репутація, етичні норми. Однак трансформації служби в ОМС повинні стати частиною більш широких зусиль національного рівня стосовно формування державної служби, яка входить до складу реформи держуправління; це зумовлено тим, що багато труднощів та ймовірних рішень, які стоять перед цим процесом, аналогічні до тих, які наявні на центральному рівні. Принаймні, набір персоналу, кар'єрне просування та система оплати праці, як правило, регулюються загальними державними стандартами, тоді як конкретні вимоги та коефіцієнти можуть варіюватися, а принципи запобігання конфлікту інтересів та неузгодженості входять до одного комплексу законодавчих актів і методів перевірки.

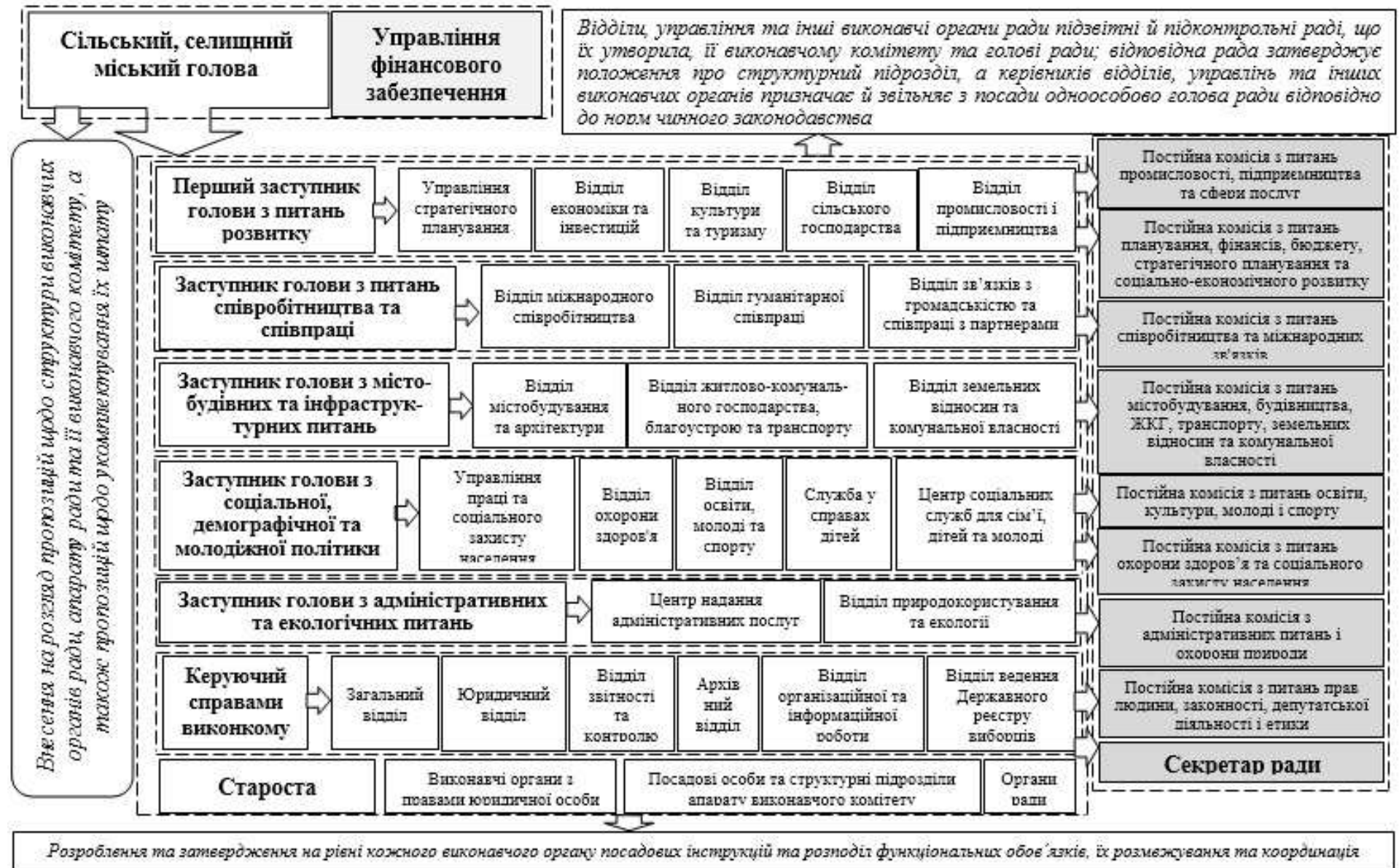


Рис. 3.3. Типова структура: органи, структурні підрозділи та розподіл обов'язків між головою та його заступниками в територіальній громаді Джерело: розроблено автором

Щоб гарантувати проведення вільних та прозорих виборів до ОМС, потрібно приділяти увагу не тільки чинній виборчій системі, що буде функціонувати і після закінчення війни, але й враховувати наявні законодавчі передумови. Потрібен детальний аналіз правової та практичної основи стосовно виборів, який можна отримати за рахунок привернення усіх зацікавлених суб'єктів, в тому числі Центральної виборчої комісії; метою такого аналізу є встановлення необхідних законодавчих та практичних умов для організації виборчого процесу в післявоєнному контексті. Аналіз може охоплювати, проте не обмежуватися такими аспектами, як: законодавчі основи та передумови для проведення виборів, оновлення та фіксація даних про електорат, здійснення активної та пасивної форми виборчого права, шляхи формування однакових умов ефективного адміністрування виборчого процесу в безпечному оточенні. Це надасть можливість виокремити першочергові кроки, які повинна зробити державна влада для гарантування реалізації подальших виборчих процесів згідно з європейськими нормами та практиками, в тому числі згідно з Кодексом належної практики у виборчих справах та іншими положеннями Ради Європи, а також рекомендаціями міжнародних спостерігачів за виборчими процесами в Україні, таких як ПАРЄ, ОБСЄ, Конгрес місцевих регіональних влад.

III. Третій етап. Активна повоєнна відбудова (План відбудови).

У межах політики розвитку регіонів низка держав Європи вже протягом 20-30 років провадить дослідження, пов'язані з управлінням регіонами як у широкому масштабі, так і на пілотній основі. Проаналізувавши європейський досвід, є можливість сформулювати висновок, що навіть у контексті загальнопоширеної децентралізації наявні різноманітні варіанти: для деяких держав може бути характерною децентралізація на регіональний або місцевий рівень, проте не одночасно на обидва рівні. Потрібен якісний, конкретний та взаємовигідний вертикальний поділ компетенцій між новоствореними територіальними громадами та вибраними в областях органами влади; де другі є основою регіонів України відповідно до моделі Європейського Союзу.

На територіях, обраних для післявоєнної реконструкції, темпи роботи повинні бути синхронізовані з потребою забезпечення оптимального міського просторового планування, з урахуванням екологічних питань, участі населення в процедурі планування та фінансування. Необхідно впровадити довгострокову стратегію, згідно з якою буде стимулюватися забезпечення термоізоляції різної інфраструктури, знижуватимуться витрати енергії та гарантуватиметься поступова відмова від викопного палива, це доцільно навіть у тому разі, якщо реалізація стратегії буде залежати від наявної ресурсної бази та займе багато років. Такий підхід характеризується наявністю переваги та можливістю узгодження зі стратегіями Європейського Союзу, що сприятиме отриманню грошової допомоги від ЄС.

На всьому шляху впровадження Плану відбудови необхідно забезпечувати активну участь населення, дотримуватися статевої рівності та залучати соціально незахищених осіб. Під час впровадження статевої перспективи у процеси правотворчості та відбудови необхідно орієнтуватися на міжнародні стратегії, зокрема, Стратегії гендерної рівності Ради Європи (охоплює проміжок часу з 2018 р. до 2023 р.) та ЄС (охоплює проміжок часу з 2020 р. до 2025 р.), а також Цілі сталого розвитку ООН. Крім того, варто використовувати поради Урядової уповноваженої з питань гендерної політики, які містять дані про позитивні аспекти та алгоритм застосування статевого підходу, а також участь жінок у створенні та впровадженні програм відбудови.

Загалом усі законопроекти, які узгоджені Планом відбудови, мають досить велике значення, так само як і робота з розроблення національної політики, що стоїть за цими ініціативами, а також адміністративні прийоми для їх практичної реалізації. Для успішного втілення наведених структурних трансформацій потрібна певна ресурсна база та здатність до впровадження. Доцільним буде запросити команду фахівців з питань місцевого самоврядування для кінцевої редакції Плану відбудови [208].

IV Четвертий етап. Інновації, діджиталізація, кооперація, сталий розвиток громад, поширення різних типів та форм партнерства.

Звісно, що удосконалення реалізації адміністративно-територіальної реформи варто розпочинати після завершення воєнних дій на території України. Основними напрямками майбутнього розвитку територій можуть бути: відновлення інфраструктури, покращення демографічної ситуації, цифровізація публчних послуг, розвиток широкого партнерства у реалізації завдань органів влади на місцях, використання інновацій та досягнення принципів сталого розвитку у майбутньому. Запропоновано реалізацію цього процесу поступово, у чотири взаємопов'язані між собою етапи. Необхідною умовою завершення адміністративно-територіальної реформи є внесення низки законодавчих змін, серед яких зміна та уточнення повноважень і відповідальності місцевих органів влади, збільшення фінансового ресурсу, можливості зростання кадрового потенціалу працівників територіальних громад, законодавства щод взаємодії органів влади та ключових стейкхолдерів.

3.3. Пропозиції для використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах України

Адміністративно-територіальна реформа дозволила істотно послабити тиск та важелі державного впливу на органи місцевого самоврядування, а також створила надійне підґрунття і потребу для створення й розвитку органів самоорганізації населення, які в умовах нестабільності, невизначеності та посилення небезпек воєнного характеру можуть стати ефективним інструментом забезпечення процесу вирішення проблем місцевого значення та задоволення потреб й інтересів населення певної територіальної громади. Проте, як встановлено у попередніх дослідженнях, в Україні загострюються проблеми ефективності функціонування таких органів, адже їх статус та діяльність повною мірою не врегульовані чинним законодавством, а можливості наявного потенціалу не реалізовані через негативний вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

Нові виклики та завдання, які постають в умовах сучасності, передбачають пошук ефективних шляхів виходу із кризових ситуацій та формування якісно нових моделей розвитку територіальних громад на засадах демократії та з максимальною участю громадськості у вирішенні місцевих проблемних питань. Завершеність адміністративно-територіальної реформи важко назвати впорядкованим та беззаперечним, адже досі існують стратегічні перспективи цього процесу, а на перший план дедалі частіше висувається потреба розвитку громадянського суспільства, ресурсний потенціал якого набуває вагомого значення в контексті розвитку країни та забезпечення високих стандартів рівня якості життя населення. При цьому саме ресурсний потенціал є тою рушійною силою позитивних зрушень, що допомагає досягнути бажаних результатів. У цьому контексті вагомого значення набуває ефективність управління ресурсним потенціалом, що включає параметри оптимальності ресурсного забезпечення органів самоорганізації населення, оскільки вони потребують оцінювання процесів пошуку, мобілізації, планування, розподілу, перерозподілу, використання, моніторингу та контролю за наявними ресурсами й потенціалом, а також аналізу раціональності здійснення зазначених процесів.

Стає очевидним, що використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах потребує виваженого підходу щодо управління усіма наявними ресурсами конкретної громади, починаючи із природних та закінчуючи економічними. Зважаючи на окреслене, вважаємо цілком обґрунтованою та доцільною пропозицію запровадження на рівні органів самоорганізації населення в територіальних громадах управлінсько-логістичного підходу до використання їх потенціалу, особливості реалізації якого відобразимо на рис. 3.4.

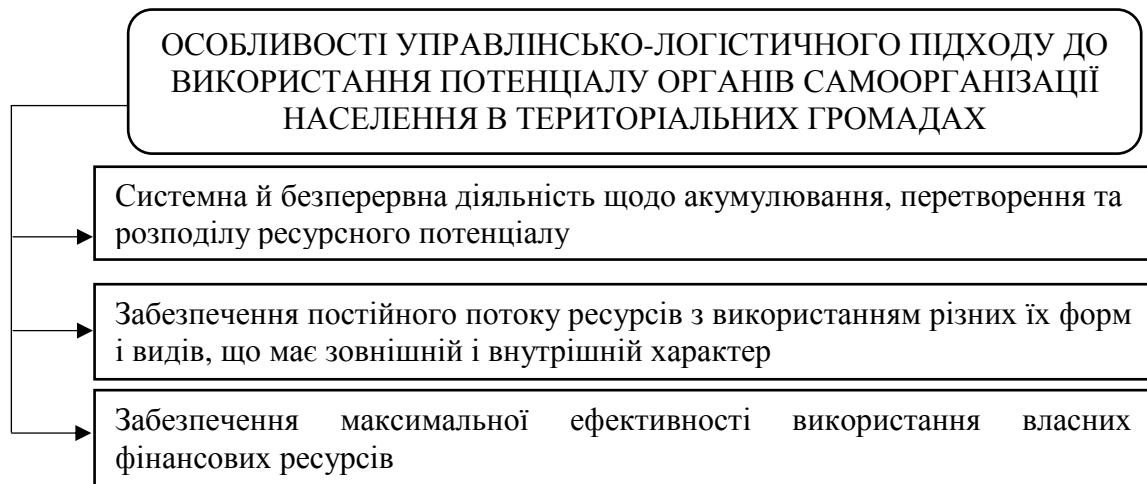


Рис. 3.4. Особливості управлінсько-логістичного підходу до використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах для підвищення ефективності децентралізації

Джерело: сформовано автором на основі [10]

Особливостями такого підходу до використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах є пошук ресурсів та ефективність їх використання в умовах змінності та невизначеності соціально-економічного розвитку територіальних громад. Саме наявність ресурсного потенціалу є передумовою успішної реалізації програм розвитку територіальної громади, тому потенціал органів самоорганізації населення спроможний доповнити не лише природну спроможність території, а й забезпечити територіальну громаду якісними кадровими ресурсами та розвинутою інфраструктурою. Однак необхідно зважати на той факт, що ресурсний потенціал органів самоорганізації населення не є сталою величиною та має здатність до структурних змін, тому інформація про його стан та динаміку повинна постійно актуалізовуватися, що пропонуємо здійснювати за допомогою формування спеціальних баз даних в розрізі видів ресурсного потенціалу.

Адміністративно-територіальна реформа для сталого розвитку органів самоорганізації населення в територіальних громадах та максимально ефективного використання їх потенціалу є вкрай важливою, оскільки дозволяє підвищити спроможність як територіальних громад, так і органів самоорганізації

населення у них шляхом добровільного об'єднання населення та забезпечення ефективної співпраці з органами місцевого самоврядування.

У цьому контексті вкрай важливим залишається забезпечення ефективної реалізації прав населення на участь у прийнятті рішень, що стосуються тих територій, на яких воно проживає, що, зауважимо, на законодавчому рівні регламентовано як вітчизняними нормативно-правовими й законодавчими актами, так і в міжнародних правових нормах. Водночас активне залучення громадськості до вирішення проблем місцевого значення дає кращий ефект за рахунок їх обізнаності у проблемах та потребах, що свідчить про те, що органи самоорганізації населення в територіальних громадах є найефективнішим методом пошуку й використання додаткових ресурсів громади. При цьому вони здатні здійснювати функцію контролю за виконанням управлінських рішень, чим забезпечують:

- 1) гарантування виконання вимог щодо законодавчого регламентування залучення громадськості до участі в управлінні територіями на місцях;
- 2) підтримку та легітимізацію напрямів розподілу коштів місцевих бюджетів;
- 3) продукування нових підходів до вирішення проблем місцевого значення, що мають індивідуальний характер та є найбільш оптимальними для умов розвитку й існування конкретної територіальної громади.

Однак наукові погляди на окреслену проблематику свідчать про відсутність в Україні науково-практичного підходу до управління потенціалом органів самоорганізації населення в територіальних громадах, невизначеність пріоритетності його структурування, неузгодженість функцій моніторингу та здійснення контролю за оптимальністю й ефективністю використання. Зазначені тенденції свідчать про істотні проблеми інституційної стійкості територіальних громад загалом та органів самоорганізації населення, що функціонують у них, зокрема, та потребують підвищення рівня їх спроможності.

Слушним у цьому контексті є зауваження А. Байбородіна [7], який стверджує, що ефективно використання потенціалу органів самоорганізації

населення в територіальних громадах потребує певних заходів щодо його оцінювання та управління, а саме:

- 1) візуалізації наявності природного та економічного потенціалу;
- 2) формування пріоритетів розвитку потенціалу;
- 3) створення пріоритетної структури пошуку джерел та залучення ресурсів в короткостроковому періоді та в стратегічній перспективі;
- 4) формування програм та стратегій розвитку територіальних громад із урахуванням наявного та стратегічного потенціалу.

Крім того, на сьогодні необхідним виявляється створення єдиної системи управління потенціалом органів самоорганізації населення в територіальних громадах, в якій центральне місце належить чіткому визначенню зон відповідальності, мобільності повноважень та взаємодії між інституціями, громадськістю, партнерами. Для цього необхідним виявляється створення державою сприятливих умов для забезпечення діяльності органів самоорганізації населення в контексті реалізації реформи місцевого самоврядування та державної політики розвитку громадянського суспільства.

Однак військова агресія російської федерації щодо України та анексія значних українських територій створюють значні перешкоди ефективному використанню потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах, які опинилися в площині значних деструктивних змін, а також посилення небезпек. За таких обставин істотно активізувалися процеси взаємодії між органами місцевого самоврядування, керівництвом територіальних громад та органами самоорганізації населення, які спільними зусиллями реалізують заходи протидії викликам воєнного характеру, сформувавши при цьому дієвий механізм економічної підтримки не лише Збройних сил України, а й тих верств населення, що вимушено переміщені із територій, що перебувають під окупацією та потерпають від активних бойових дій. Зазначимо, що реалізації окреслених заходів істотно сприяють процеси децентралізації та непорушності принципу субсидіарності, за допомогою яких забезпечується прийняття відповідних управлінських рішень місцевого значення. Очевидно, що в умовах війни та

наявності нестандартних ситуацій перевага органів самоорганізації населення в територіальних громадах над централізованим їх управлінням є вагомою та доведеною.

Що стосується перспектив використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах, то тут варто виділити домінуючу роль людського капіталу та його ефективного використання. В. Борщевський, Є. Матвєєв, І. Куропась та О. Микита у [18] стверджують, що самоорганізація населення в умовах війни в Україні показала свій вагомий потенціал, навіть в кризових умовах гострої фази війни та не лише у відносно безпечних регіонах, а й в тих територіальних громадах, що мають регіональну приналежність до зони ведення активних бойових дій. Тому науковці наполягають на необхідності посилення процесів розвитку органів самоорганізації населення й наголошують на потребі формування ефективних механізмів забезпечення використання їх потенціалу в стратегічній перспективі.

На наш погляд, прийняття рішення про ефективність використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах не можна проводити без оцінювання сильних та слабких сторін їх діяльності, а також можливостей і загроз, що проявляються в процесі функціонування. Вважаємо за доцільне пропонувати такі оцінювання проводити із використанням технології SWOT-аналізу, що дозволить виявити не лише сильні й слабкі сторони, а й резерви й приховані можливості (табл. 3.2).

Наші пропозиції полягають в тому, що потрібно виявити усі потенційні можливості використання органів самоорганізації населення в територіальних громадах за такими напрямками: географічного та геополітичного розташування; трудового потенціалу та демографічно-соціальної сфери; природного потенціалу та екологічних ресурсів; економічного потенціалу та інфраструктури.

Поглиблюючи дослідження з окресленого напрямку, вважаємо за доцільне з'ясувати особливості використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах України, для чого пропонуємо виокремлювати певні рівні досягнення бажаного.

Таблиця 3.2

Матриця SWOT–аналізу потенціалу територій та органів самоорганізації населення в територіальних громадах
до та під час війни в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони	Можливості	Загрози
Економічний потенціал			
багатогалузевість економіки; значний рівень диверсифікації виробництва; посилення інвестиційної привабливості регіонів та територій; позитивний досвід залучення інвестиційних ресурсів; схильність населення до ведення підприємницької діяльності; зростаючі тренди виробничого потенціалу	низький рівень конкурентоспроможності економіки та підприємницьких структур; низька купівельна спроможність населення; залежність виробництва від давальницької сировини; нерозвиненість агропромислової кооперації; низька частка розміщених великих підприємств агропромислового комплексу; низький рівень технологічного забезпечення сільського господарства; незадовільний стан енергетичних мереж внаслідок масштабних руйнувань в ході війни; масштабні руйнування підприємств внаслідок ведення активних бойових дій	перехід на інноваційно-інвестиційну модель розвитку; запровадження унікальних виробництв; створення сприятливих умов для переміщення підприємств на відносно безпечні території; модернізація технологій виробництва; формування ефективної інвестиційної стратегії; запровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій	посилення процесів тінзації економічної діяльності та зростання економічної злочинності; нестабільність та недосконалість чинного вітчизняного законодавства; ввезення контрабандної продукції; відсутність ефективних механізмів стратегічного планування; низький рівень захисту підприємницьких структур; діяльність транснаціональних компаній в значній кількості регіонів країни; обмеження доступу до морських портів
Інфраструктура			
розвинута мережа залізничного й автомобільного сполучення	низький рівень розвитку транспортної інфраструктури; недостатність власних паливно-енергетичних ресурсів; низький рівень розвитку ринкової інфраструктури; недосконалість соціальної та виробничої інфраструктури	зростання інвестиційних пропозицій щодо розвитку повоєнного туризму; зацікавленість потенційних іноземних інвесторів у спорудженні об'єктів малої гідро- та вітрової енергетики; приналежність до регіону, що межує із країнами Європейського Союзу; розбудова логістичної інфраструктури; розвиток аеропортів міжнародного статусу	порушення логістичних ланцюгів внаслідок окупації та обмеження доступу до значних територій та морських портів; низький рівень якості діяльності комунальних служб; недосконалість комунальної сфери у сільській місцевості
Географічне, геополітичне розташування та торгівля			
вигідне та вдале геостратегічне розташування територій; сприятливі кліматичні умови; наявність родючих ґрунтів та корисних копалин; наявність різноманітних шляхів сполучення; розвинута логістична система; унікальність рекреаційного потенціалу; наявність значного ресурсного потенціалу для експорту зернових культур та продукції агропромислового комплексу	віддаленість окремих територій від міжнародних шляхів сполучення; слабкий рівень розвинутості агропромислового комплексу; низький рівень інвестиційної привабливості територій; відсутність позитивного іміджу та дієвих механізмів його формування; недосконалість механізмів запобігання й протидії зовнішнім викликам, ризикам, загрозам і небезпекам	використання транзитних шляхів; створення власного бренду; забезпечення міжнародної взаємодії та трансграничного й міжрегіонального співробітництва; освоєння нових рекреаційних територій	надмірна присутність зарубіжних бізнесових структур та загроза експансії зарубіжних компаній, яка шкодить інтересам населення; обмеженість доступу до портової інфраструктури; відсутність ефективних механізмів галузевої й секторальної структурної перебудови; зниження сталого розвитку економіки, надмірний рівень її вразливості до викликів світових шоків та кризових явищ; надмірний рівень навантаження на західні регіони та максимальна напруженість роботи міжнародних прикордонних пунктів пропуску; зменшення експорту внаслідок задекларованих обмежень торгівлі із країнами ЄС
Трудовий потенціал та соціально-демографічна сфера			
однорідність національного	складна демографічна ситуація, стрімке зниження	забезпечення демографічної стабільності	Низький рівень державних соціальних стандартів;

<p>складу, відсутність значної кількості національних меншин та їх неоднорідна розміщеність; значний рівень соціально-психологічної безпеки; зниження рівня безробіття та позитивна динаміка щодо зайнятості; високий рівень людського розвитку; значний рівень мобільності та швидкої адаптації населення; історично сформовані тісні взаємозв'язки населення з прикордонними країнами</p>	<p>показників народжуваності та зростання смертності; розбалансування ринку праці та наявність значних диспропорцій на ринку праці; наявність вагомої частки пенсіонерів у складі територіальної громади; зниження руху кадрового потенціалу; територіальні диспропорції в кількості та якості трудових ресурсів; інтенсифікація непродуктивної самозайнятості та тіньового працевлаштування;</p>	<p>та підвищення стандартів якості життя; підвищення якості трудового потенціалу шляхом створення кваліфікованих робочих місць; зростання природнього приросту населення; залучення громадськості до участі у міжнародних проєктах; стимулювання розвитку соціальної інфраструктури; розвиток людського потенціалу, підвищення його комп'ютерної грамотності та громадської активності; підвищення рівня якості освіти; використання ділових якостей мігрантів при вирішенні питань організації бізнесу</p>	<p>зростання обсягів міжнародної трудової міграції та наявність значної кількості незайнятих трудових ресурсів в межах країни; відтік висококваліфікованих кадрів за межі країни; посилення тенденцій депопуляції територіальної громади; зростання показників смертності за рахунок фізичної втрати військовослужбовців на полі бою; реформатування та скорочення кількості установ соціальної сфери; зростання витрат на соціальну сферу; зниження рівня соціальної захищеності населення; маргіналізація населення</p>
Науково-технічний потенціал			
<p>наявність підприємств високотехнологічної продукції; розвинена інституційна система навчання персоналу з використанням сучасних інноваційних методів</p>	<p>висока залежність сфери від іноземного фінансування й інвестування; низький рівень розвитку матеріально-технічної бази фундаментальних наукових досліджень в окремих депресивних регіонах та на тих територіях, де ведуться активні бойові дії; низький рівень прикладних наукових досліджень; недосконалість структури науково-технічних й наукових робіт</p>	<p>розвиток нових наукоємних видів інноваційної економічної діяльності; розвиток міжнародного співробітництва щодо науково-дослідних секторів наукових установ та зарубіжних фондів; одержання додаткових можливостей фінансування актуальних прикладних наукових досліджень; одержання пільг на інноваційну діяльність</p>	<p>зростання конкуренції інноваційної та високотехнологічної продукції зі сторони зарубіжних високо розвинутих країн; неспроможність держави належним чином здійснювати підтримку наукової та інноваційної діяльності; недостатній рівень законодавчого й нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності; міграція за межі країни фахівців</p>
Інституційний потенціал			
<p>лібералізація діяльності суб'єктів господарювання; розгалужена фінансово-кредитна система; високий рівень ділової активності підприємств</p>	<p>недостатній рівень розвитку фінансових структур на місцевому рівні; високий рівень централізації; низька ефективність системи корпоративного управління</p>	<p>створення та забезпечення ефективного функціонування фондового ринку; формування та розвиток ефективної інфраструктури підтримання малого підприємництва, що здійснює діяльність на регіональному й місцевому рівнях</p>	<p>нестабільність та часті зміни податкового законодавства; нестабільність податкової системи; зростання політичних ризиків</p>
Природний потенціал та екологічні ресурси			
<p>наявність родючих ґрунтів; розміщення значної кількості джерел бальнеологічних мінеральних вод; наявність значних запасів корисних копалин</p>	<p>відсутність діяльності із поліпшення стану земельних ресурсів; зростання показників розораності ґрунтів; низький рівень використання корисних копалин; зниження частки лісостості через масштабні вирубки лісів; незбалансоване внесення добрив у ґрунти; тенденції до збільшення природніх катаклізмів; зростання кількості непродуктивних угідь</p>	<p>підвищення ефективності використання потенціалу корисних копалин; модернізація існуючих систем та будівництво інноваційних водоочисних споруд; запровадження механізмів сортування сміття та будівництво полігону твердих побутових відходів</p>	<p>погіршення екологічної ситуації внаслідок забруднення земель та водних ресурсів військовими предметами й засобами в ході військових дій; стихійні лиха техногенного та природного характеру; зміна кліматичних умов; проблема утилізації побутових відходів; порушення норм і правил використання корисних копалин, часті зловживання приватних структур щодо їх видобутку й використання всупереч інтересів громад; зношеність меліоративних систем; забрудненість радіонуклідами через розміщення значної кількості АЕС</p>

Джерело: сформовано автором

Зокрема, припускаємо, що використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах України реалізовується такими п'ятьма рівнями, а саме:

- 1) надання інформації;
- 2) інформаційний зв'язок органів самоорганізації населення із органами місцевого самоврядування;
- 3) діалог з органами місцевого самоврядування;
- 4) партнерство з органами місцевого самоврядування;
- 5) громадське управління.

Кожен із наступних рівнів передбачає досягнення бажаних результатів на попередньому рівні, а кінцевий результат побудований на прагненні забезпечити досконале громадське управління процесами і явищами, що відбуваються на рівні територіальної громади на засадах досягнення місцевої демократії та захисту прав й інтересів населення, що тут проживає. Однак варто зазначити, що практичний бік встановлення повного контролю органів самоорганізації населення за реалізацією органами місцевого самоврядування програм розвитку територіальних громад є проблематичною, а під впливом вагомих викликів і небезпек сучасності не може бути повною мірою реалізованою. Очевидно, що надання можливостей населенню через органи їх самоорганізації вирішувати проблемні питання, використовуючи органи державної влади як інструмент самоврядування, є перспективним напрямком підвищення ролі та участі населення в суспільному житті на місцевому рівні.

Існування значних проблем щодо функціонування органів самоорганізації населення в територіальних громадах доведено як на науковому, так і на практичному рівні, що потребує пошуку ефективних методів їх вирішення в найближчій перспективі. Якщо певні напрацювання щодо формування пропозицій уже проведені, напрями підвищення ефективності діяльності й інституалізації вже систематизовано, то не вирішеною проблемою залишається створення методичного інструментарію вирішення проблемних питань за участю органів самоорганізації населення в територіальних громадах.

Проведені ґрунтовні дослідження із зазначеного напрямку дозволяють виокремити вагомість такого інструменту забезпечення організаційної основи розвитку, реалізації й використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах як краудсорсингу, який вважається одним із найбільш дієвих механізмів пошуку й вирішення проблем місцевого значення.

Якщо проаналізувати основні підходи до трактування сутності краудсорсингу, то його варто розуміти як передачу окремих функцій визначеним особам з метою вирішення суспільно важливих й значущих завдань, залучивши при цьому новаторські ініціативи громадськості та використавши сучасні інформаційні технології [87]. Із зазначеного випливає, що основна сутність краудсорсингу полягає у вирішенні наявної проблеми в межах територіальної громади, яка відома як органам самоорганізації населення у ній, так і органам місцевого самоврядування. Зазначені органи спільно здійснюють спроби пошуку альтернативних варіантів вирішення конкретної проблеми, для чого задіюють власні зусилля та звертаються до населення по допомогу у вирішенні цієї проблеми. Своєю чергою населення формує певні пропозиції з точки зору найбільш сприятливих для розвитку територіальної громади умов та передає їх органам самоорганізації населення. В подальшому громадськість бере участь у голосуванні за найбільш оптимальний обраний варіант вирішення проблеми, внаслідок чого досягається можливість найбільш ефективно реалізувати наявний потенціал з метою забезпечення вирішення проблеми в інтересах населення.

Краудсорсинг має низку вагомих переваг, які вважаємо за доцільне систематизувати (рис. 3.5).

Серед найбільш вагомих переваг краудсорсингу, які дозволяють підвищити ефективність використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах, виділяється його здатності охоплювати значну кількість зацікавлених осіб, що проживають на конкретній території та можуть брати участь у вирішенні проблем місцевого значення із максимально ефективним окресленням своїх потреб та інтересів. Крім того, краудсорсинг допускає не лише вибір зацікавлених осіб до пошуку шляхів вирішення поставлених проблем, а й їх

залучення до практичних дій щодо досягнення бажаних результатів, внаслідок чого одержується значна кількість спродукованих варіантів досягнення поставлених цілей та можливість колегіального обрання єдино можливого варіанта вирішення проблем, що, на думку населення, є найбільш прийнятним у конкретний момент за наявності певної сукупності ресурсного потенціалу. Більше того, краудсорсинг чітко встановлює терміни, в межах яких має бути вирішена проблема місцевого значення або реалізований проєкт.

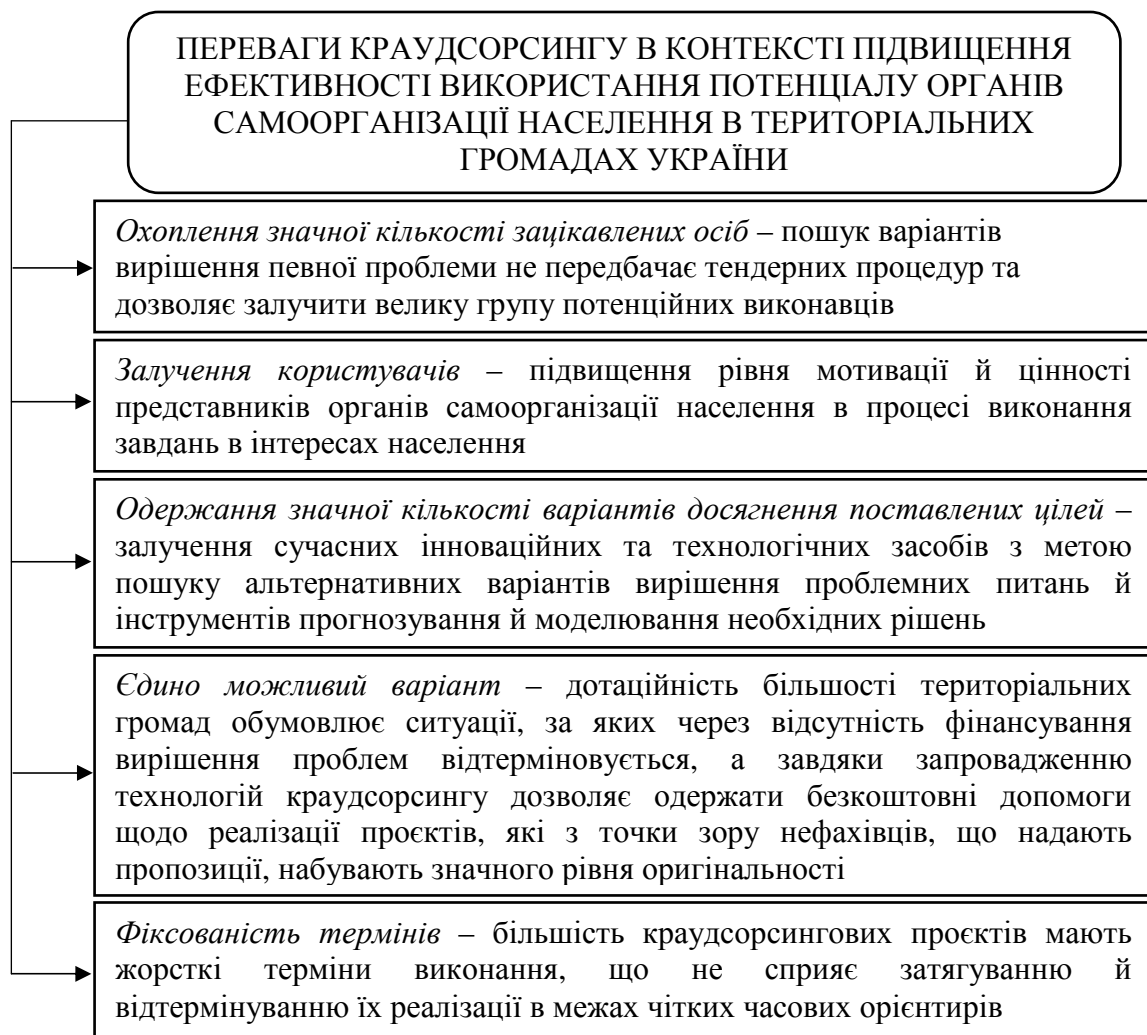


Рис. 3.5. Основні переваги краудсорсингу в контексті підвищення ефективності використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах України

Джерело: сформовано автором на основі: [87]

Поряд із позитивними сторонами краудсорсингу виділяється низка його недоліків, проблем та загроз, зокрема:

1) публічне та відкрите обговорення проблемних питань, а також оприлюднення варіантів їх вирішення часто призводить до того, що цікаві ідеї перехоплюються конкурентами і значно швидше представляються органам самоорганізації населення як метод вирішення проблем іншої територіальної громади, внаслідок чого одержання більших обсягів фінансування із місцевого бюджету відбувається на користь конкурентів;

2) недосконалість наявного інструментарію генерування даних, внаслідок чого надмірна кількість висунутих ідей опрацьовується в стохастичному режимі, а рішення про погодження приймаються із значним ступенем суб'єктивності;

3) кваліфікована обробка значної кількості інноваційних ідей потребує значних ресурсів, а початковий етап його організації полягає в першочерговості пошуку джерел фінансування.

Стає очевидним, що запропоновані заходи підвищення ефективності використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах дозволять досягнути бажаних результативних показників та забезпечать зміцнення їх інституційної стійкості. Проте окремо варто звернути увагу на той факт, що забезпечення високих показників істотно залежить від рівня соціальної мобілізації населення, концепція якої передбачає активне залучення всіх верств населення конкретної територіальної громади до вирішення пріоритетних проблем соціально-економічного й екологічного характеру на місцевому рівні із використанням власних ресурсів.

Таким чином, проведені дослідження щодо виявлення й формування пропозицій для використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах України дають підстави стверджувати, що органи самоорганізації населення в територіальних громадах мають вагомий потенціал та за умови його ефективного використання можуть стати рушійною силою позитивних змін, що відбуваються в інтересах населення.

У результаті здійснених досліджень з'ясовано, що в територіальних громадах України немає механізмів й інструментів ефективного управління потенціалом органів самоорганізації населення, внаслідок чого сформовано пропозицію щодо запровадження управлінсько-логістичного підходу до використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах. Доведено необхідність врахування негативного впливу дестабілізуючих чинників воєнного характеру під час визначення методів підвищення ефективності використання потенціалу органів самоорганізації населення в територіальних громадах в умовах стійкої нестабільності та змінності зовнішнього й внутрішнього середовища. Розглянуто можливості запровадження краудсорсингу як окремого інструменту й технології передачі окремих функцій визначеним особам з метою вирішення суспільно важливих й значущих завдань місцевого значення за участі громадськості та з використанням сучасних інформаційних технологій.

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що досвід країн Європи з децентралізації скеровує до внесення змін у цій сфері в Україні, а саме: необхідність оновлення територіальної структури; створення у радах районів спеціальних виконавчих органів (комітетів), які будуть сприяти їх самоврядуванню; перегляд компетенцій обласних державних адміністрацій щодо реалізації не тільки контролюючих, але й функцій нагляду за дотриманням з боку муніципальних органів усіх законодавчо закріплених норм, контролю за функціонуванням територіальних представництв самоврядних органів.
2. На основі проведеного аналізу позитивних результатів держав Європи рекомендовано провести децентралізацію за такими принципами в Україні: публічність, участь, підконтрольність, ефективність, злагодженість. Встановлено, що реалізація цих рекомендацій можлива абсолютно на всіх рівнях системи державного управління, що обґрунтовується тим, що владу можна як сконцентрувати в центрі, так і розподілити між органами державної влади різних рівнів.
3. Встановлено, що робота державної адміністрації України повинна ґрунтуватися на таких принципах: формування дієвої організації та робота всіх представників виконавчої влади; формування компетентної, неприбуткової, прозорої та доступної державної служби (інституції виконавчої влади та місцевого самоврядування); утворення ефективної мережі місцевого управління; підвищення важливості громадянської позиції у взаємодії з представниками місцевої держадміністрації; законне визначення обліковості місцевої влади перед громадськістю.
4. На основі аналізу реалізованих в межах держав Європейського Союзу адміністративних реформ в Україні необхідно: знизити обсяги фінансів, матеріальних ресурсів та повноважень центральних органів влади та делегувати їх місцевій владі; удосконалити адміністративний апарат за рахунок підвищення якості послуг, які надає держава; провести демократизацію системи державного

управління та зробити її транспарентною і доступною; виконати реорганізацію адміністративного апарату, покращити рівень узгодженості та співпраці між усіма рівнями управління.

5. З'ясовано, що трансформації структури територіальної організації влади повинні базуватися на: забезпеченні функціонування інституцій місцевої влади в межах всієї держави; дотриманні принципу деконцентрації, згідно з яким частина обов'язків виконавчих владних органів передається місцевій владі; передачі місцевому самоврядуванню господарських та організаційних прав, які раніше належали інституціям місцевої влади; переоцінці обов'язків, які були делеговані місцевим держадміністраціям як органам контролю та нагляду в системі виконавчої влади.

6. Визначено пріоритетні напрями оновлення структури місцевого управління в Україні: гарантування дотримання принципу субсидіарності за рахунок впровадження децентралізації; зміцнення самостійного забезпечення доходами органів місцевої влади як інструменту підтримки самоврядування, наприклад, через забезпечення більшої автономності у введенні податкових ставок в межах адміністративної одиниці; трансформація механізмів державного нагляду за діяльністю місцевих та регіональних владних установ; відмова від попередніх перевірок та введення в дію механізму оцінки виконаних програм; відступ від моніторингу легковажності, байдужості і корумпованості, впровадження засад самостійного контролю, швидкої реакції на звернення громадян, транспарентності влади та інших аспектів; аудит якості комунальних послуг, що надаються у населених пунктах різного рівня, для їх подальшого покращення.

7. Встановлено, що органи самоорганізації населення в територіальних громадах мають вагомий потенціал та за умови його ефективного використання можуть стати рушійною силою позитивних змін, що відбуваються в інтересах населення. В результаті здійснених досліджень з'ясовано, що в територіальних громадах України немає механізмів й інструментів ефективного управління потенціалом органів самоорганізації населення.

Результати розділу висвітлено в [62], [66], [68], [71].

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні теоретико-методичних основ децентралізації та регіонального розвитку та напрацювання пропозицій і рекомендацій щодо перспектив удосконалення реалізації регіонального розвитку шляхом здійснення децентралізації.

Одержані автором результати роботи, їх науково-практичне значення сприяють підтвердженню актуальності дисертаційного дослідження, досягненню мети та завдань дослідження, що дає змогу сформулювати такі висновки і пропозиції:

1. Здійснено аналіз наукових напрацювань проблем децентралізації влади й регіонального розвитку та способів їх модернізації у майбутньому. Під «децентралізацією влади» запропоновано розуміти передачу владних повноважень, прав, обов'язків та відповідальності органів влади з центрального на місцевий рівень, наділення достатньою кількістю ресурсів (фінансових, кадрових, організаційних) для реалізації прав та обов'язків, що загалом створює поле для розвитку територій, їх спроможності та надання якісних послуг населенню. Виділено чотири типи адміністративної децентралізації: деконцентрація, делегування, деволюція, дивестування. Передумовами успішної децентралізації можна визначити: потребу і готовність участі організацій громадянського суспільства в управлінні на різних рівнях державного та місцевого управління; наявність локальних техніко-економічних можливостей; потребу і спроможність їх подальшого розвитку; потребу демократизації державного управління; вимоги диференціації державного управління відповідно до потреб на місцевому рівні; якщо мобілізація ресурсів місцевої влади є вирішальним фактором успіху, врегулювання наслідків несприятливих подій або ситуацій.

2. Проведено структурно-функціональний аналіз децентралізації як способу забезпечення регіонального розвитку, на основі чого встановлено, що

відповідальність місцевих державних адміністрацій ідентична відповідальності місцевої влади. З'ясовано що недостатньо використовується світовий досвід у розробці законодавчих актів, які регулюють діяльність державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в частині чіткого розподілу суб'єктів управління, оскільки є певні протиріччя у повноваженнях влади. Основними суб'єктами, що реалізують політику розвитку регіонів та територій, можна визначити: Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України з повноваженнями у міністерствах та обласні державні (сьогодні військові) адміністрації. Виділено основні інструменти планування регіонального розвитку в Україні: прискорення економічного зростання регіонів та посилення їх конкурентоспроможності; реалізація комплексного територіального підходу до забезпечення державної регіональної політики; зміцнення загальної структури стратегічного планування регіонального розвитку в Україні; підтримка узгодженої реалізації Державної регіональної політики України на всіх рівнях; посилення ефективності ДСРР України; посилення впливу стратегій розвитку територій обласного рівня в Україні; перегляд та удосконалення процесу прийняття управлінських рішень, що стосуються покращення регіонального розвитку, побудованих на основі фактичних даних значення показників України

3. Досліджено нормативно-правове забезпечення децентралізації влади та регіонального розвитку в Україні. Серед основних актів законодавства щодо децентралізації виділено: «Про генеральну схему планування території України», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про співробітництво територіальних громад», «Про засади державної регіональної політики», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про місцеві державні адміністрації», «Про транскордонне співробітництво», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про державні цільові програми», Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки; Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади; «Про взаємодію органів місцевого

самоврядування», зміни до Бюджетного кодексу України, зміни до Податкового кодексу України та інші. Останній етап адміністративно-територіальної реформи не було завершено через війну в Україні.

4. Проаналізовано організаційне та ресурсне забезпечення регіонального розвитку в аспекті децентралізації, на основі чого встановлено, що перспективи регіонального розвитку громади визначені насамперед наявними природними, матеріальними, фінансовими, трудовими та іншими ресурсами, а також ефективністю їх використання. Впливає на ресурсний розвиток і наявність потенціалу територіальних громад та активне його зростання. З'ясовано, що усі типи ресурсів загалом утворюють ресурсну базу території і є основою для господарсько-економічного розвитку територіальних громад. Визначено, що ключовою передумовою реалізації потенціалу громади, а отже, запорукою її сталого розвитку, є соціальна мобілізація, яка дозволяє скоординувати дії громадян, об'єднати їх навколо вирішення власних потреб та розвитку територій, на яких вони проживають. Адміністративно-територіальна реформа, яка проводилась в останні роки, суттєво вплинула на зростання фінансових ресурсів та фінансової спроможності громад та зміцнення їх загального потенціалу. Проте повномасштабне російське вторгнення в Україну, що розпочалося у лютому 2022 року, спричинило ряд проблем для громад: пошкодження інфраструктури, у тому числі енергетичної, виселення громадян та загальне зменшення кількості населення (переважно працездатного віку), руйнування підприємств, а відповідно й економічного потенціалу, що дуже суттєво і негативно позначиться на розвитку територіальних громад у майбутньому.

5. Окреслено шляхи імплементації європейського досвіду децентралізації влади в Україні через забезпечення доступності управління та його зв'язку із громадянами; продовження стимулювання зростання фінансових ресурсів територіальних громад; дозавершення зміни адміністративного апарату (після завершення війни) та структури повноважень органів влади; стимулювання забезпечення якості послуг та ефективності їх надання для населення. Запропоновано механізми співпраці влади та громадян на основі європейського

досвіду. Розроблено матрицю нових підходів до взаємодії органів влади територіальних громад та партнерських організацій після війни, що опирається на: активний взаємний зв'язок влади та громади території, передача громадянам певних функцій в межах територіальної одиниці; зростання ефективності управління на рівні територіальних громад, компетентності службовців, які управляють, забезпечення і стимулювання постійного їх навчання та підготовки; стимулювання громадян до громадської активної участі у розвитку території, зміна мислення та підходів в управлінні; заохочення громадського моніторингу та активне взяття до уваги пропозицій громади; забезпечення не номінальної а реальної прозорості та відкритості влади територій, висвітлення всієї ключової інформації на сайтах тощо; тісна співпраця влади та громади, залучення громади та громадських об'єднань до реалізації місцевих проєктів та стратегій розвитку, співучасть тощо.

6. Запропоновано шляхи удосконалення нормативно-правового забезпечення децентралізації та регіонального розвитку в Україні, зокрема: зміни законодавства щодо зміни прав та обов'язків між органами влади різних рівнів; зміни бюджетного та податкового законодавства щодо врегулювання питання ПДФО; зміни до виборчого законодавства та законодавства «Про органи самоорганізації населення»; прийняття Муніципального кодексу України або Адміністративно-територіального кодексу України як узагальненої правової бази для поліпшення організаційних та правових механізмів функціонування органів місцевої влади, зміцнення організаційної потужності інститутів територіального самоврядування; імплементація в межах України новацій ЄС стосовно належного управління на місцевому рівні. Визначено пріоритетні напрями оновлення структури місцевого управління в Україні: гарантування дотримання принципу субсидіарності за рахунок впровадження децентралізації; зміцнення самостійного забезпечення доходами органів місцевої влади як інструменту підтримки самоврядування, наприклад, через забезпечення більшої автономності у введенні податкових ставок в межах адміністративної одиниці; трансформація механізмів державного нагляду за діяльністю місцевих та регіональних владних установ;

відмова від попередніх перевірок та введення в дію механізму оцінки виконаних програм; швидкої реакції на звернення громадян, транспарентності влади та інших аспектів; аудит якості комунальних послуг, що надаються у населених пунктах різного рівня, для їх подальшого покращення.

7. Розроблено основні положення Стратегії та визначено пріоритетні напрямки децентралізації в Україні у післявоєнний період. Стратегія повинна бути зорієнтована на: створення умов для формування ефективної та відповідальної влади на місцевому рівні, здатної забезпечити комфортне та безпечне середовище існування населення незалежно від території розміщення шляхом передачі повноважень та ресурсів від органів державної влади органам місцевого самоврядування, а також створення територіальної громади як окремого базового суб'єкта місцевого самоврядування, а також реалізацію засад демократизації управління.

Розроблено типову структуру управління в територіальній громаді на основі сформованих напрацювань з пріоритетами у післявоєнний період, з-поміж яких є: напрям розвитку і стратегічного планування, особливо в економічній сфері та сучасних технологій; напрям міжнародного, міжтериторіального та різних видів співробітництва і кооперації, гуманітарного співробітництва; напрям відбудови, інвестицій в територію; можливості та стратегії покращення демографічної ситуації територій і вирішення демографічних проблем; напрям партнерства органів влади з громадянами ГО, ОСН і бізнесом (дорадництво, моніторинг, кооперація, співдія, публічно-приватне партнерство); можливості передачі частини повноважень громадським об'єднанням та іншим недержавним структурам; напрям цифровізації, електронізації, електронного врядування, смарт-сіті; покращення екологічної ситуації, сталого розвитку, можливості покращення екологічної ситуації на звільнених територіях; розвиток соціально спрямованого та екологічного підприємництва; якісного надання адміністративних послуг громадянам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративний кодекс Франції. *Закони промісьцеве самоврядування* / пер. з фр. Київ : ПСП, 1995
2. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. *Децентралізація : веб-сайт*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16105?page=2> (дата звернення: 08.08.2023).
3. Аналіз виконання місцевих бюджетів за I квартал 2023 року. *Децентралізація : веб-сайт*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16638> (дата звернення: 08.08.2023).
4. Антонова Л. В., Антонов А. В., Левченко Н. М. Децентралізація освіти як дієвий сервісний інструмент впливу на розвиток регіонів. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2019. № 2. URL. <http://www.dy.nauka.com.ua>.
5. Бабінова О. Сучасний європейський досвід місцевого та регіонального управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012. № 3 (14). С. 248–257. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_03\(14\)/12boomru.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_03(14)/12boomru.pdf) (дата звернення: 11.07.2023)
6. Базилевич В. Досягнення цілей сталого розвитку під час відбудови України. *Містобудування та територіальне планування*. 2023. № 83. С. 29–37. URL: <http://mtp.knuba.edu.ua/article/view/284858> (дата звернення: 19.08.2023).
7. Байбородін А. В. Ресурсний потенціал територіальної громади: оцінка, можливості та перспективи в Україні. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 28. С. 131–134. URL: DOI<https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2022.28.26>, с. 131 (дата звернення: 19.08.2023).
8. Бальцій Ю. Ю. Децентралізація публічної влади: питання визначення та шляхи вдосконалення. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*: зб. тез VI Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича

Юзькова (Хмельницький, 31 березня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 25–26. URL: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/pravovi_zasady_organizaciyi_ta_zdiysnennya_publichnoyi_vlady_2023.pdf (дата звернення: 19.08.2023).

9. Балян А. В. Пріоритетні напрями регіональної політики Європейського Союзу. *Вісник аграрної науки*. 2005. № 3. С. 59–61.

10. Берданова О. Матеріали до курсу № 5 «Ресурсне забезпечення регіонального та місцевого розвитку». Всеукраїнська мережа фахівців та практиків з регіонального та місцевого розвитку. Базове навчання кандидатів на участь у мережі. Київ, 2014. с. 3. URL: https://regionet.org.ua/files/05.RLD_Resource_Berdanova_Materials_UA.pdf (дата звернення: 19.08.2023).

11. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». Київ : ТОВ «Софія-А». 2012. 88 с.

12. Білик Р. Р. Механізми та інструменти забезпечення економічної безпеки регіонів України в процесі децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2015. № 9. С. 67–72.

13. Білик А. В., Бакалінська А. О., Мартінович П. Г. Вектори перспективного розвитку регіонів України в повоєнний період. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2022. № 6. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-6-05-01> (дата звернення: 19.08.2023).

14. Бодрова І. І. Європейський досвід удосконалення адміністративно-територіального устрою. *Європейський досвід удосконалення місцевого самоврядування / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд. та місц. самоврядування*. Харків : Оберіг, 2012. С. 5–36. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1782> (дата звернення: 10.08.2023).

15. Борденюк В. Децентралізація державної влади і місцеве самоврядування: поняття, суть та форми (види). *Право України*. 2005. № 1. С. 21–25.

16. Борисенко Ю. Досягнення та виклики реформування місцевого самоврядування в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2022. № 10 (3). С. 42–50. URL: <https://doi.org/10.15421/152218> (дата звернення: 19.08.2023).
17. Бородієнко О., Малихіна Я., Сприндис С., Каменська І., Бокшиц О. Університети як осередки регіонального соціально-економічного розвитку: прогресивні ідеї європейського досвіду. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 3 (50). С. 447–456. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.3.50.2023.4026> (дата звернення: 19.08.2023).
18. Борщевський В., Матвєєв Є., Куропась І., Микита О. Війна. Громади. Децентралізація. Як налагодити ефективне управління громадами в сучасних геополітичних реаліях. Київ : НІСД, 2023. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/viina-hromady-detsentralizatsiia-iak-nalahodyty-efektyvne-upravlinnia-hromadamy-v-suchasnykh-heopolitychnykh-realiiakh/>. (дата звернення: 08.08.2023).
19. Бурик З. М. Реформування системи публічного управління в Україні. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2021. № 4. URL: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2021-4-7551> (дата звернення: 08.08.2023).
20. Бусигіна І. Сучасне й майбутнє «Європи регіонів» (проблеми європейського регіоналізму). *Незалежний культурологічний часопис І*. 2001. № 23. С. 25–34. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/busygina.htm> (дата звернення: 08.08.2023).
21. Бутко І. Децентралізація по-французьки. *Людина і влада*. 1999. № 45. С. 78–83.
22. Валентюк І., Сухенко В., Сич Н. Інституційне забезпечення розвитку територій України. *Вісник Національної академії державного управління*. 2009. Вип. 4. С. 119–130.
23. Василенко В. Н. Архитектура регионального экономического пространства : монография / НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований. Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд». 2006. 311 с.

24. Вдовічен А. А., Кругляно А. В. Диспропорційність розвитку регіонів: європейський досвід та його застосування в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 1. С. 220–231.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь, Перун, 2001. 1440 с.

26. Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування у межах нової системи територіальної організації влади в Україні / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2011. 54 с.

27. Висновок до проекту концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. *Centre of Expertise for Local Government Reform. Страсбург, 1 жовтня 2013 р. CELGR/LEX 5/2013*. 8 с. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/39890.pdf> (дата звернення: 25.07.2023).

28. Відбудовуємо Україну через зміцнення регіонального та муніципального управління. *OECDiLibrary*. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/7a956aeb-uk/index.html?itemId=/content/component/7a956aeb-uk> (дата звернення: 29.07.2023).

29. Возняк Г. В. Регіональний розвиток: сутність і методологічна основа. *Регіональна економіка*. 2015. № 3. С. 34–43.

30. Вон Р. Франція: досвід децентралізації. *Місьцеве та регіональне самоврядування в Україні*. 1995. № 3/4 (12/13). С. 48–50.

31. Гаврік Р. О. Європейський досвід впровадження децентралізації та зміни підходів до формування місцевих органів публічної влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 312–315. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/71.pdf (дата звернення: 19.08.2023).

32. Глазов О. Нормативно-правове забезпечення співробітництва територіальних громад України: глобальний вимір. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 2. С. 184–190. URL: <https://ins.vntu.edu.ua/index.php/ins/article/view/48/68> (дата звернення: 29.07.2023).

33. Гоголь Т. В., Мельничук Л. М. Трансформація територіальних громад в умовах децентралізації в Україні. *Право та державне управління*. 2022. № 1.

С. 216–225. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2022/32.pdf (дата звернення: 19.08.2023).

34. Гончаренко І. В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики : монографія / НАН України, Інститут регіональних досліджень. Львів, 2009. 370 с.

35. Горло Н. В. Реалізація реформи децентралізації влади в Україні в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. С. 171–175. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/40_2023/29.pdf (дата звернення: 19.08.2023).

36. Гречана С. І. Соціально-економічна ефективність розвитку громад і регіонів: по-будова системи показників в умовах повоєнного відновлення. *Економіка та право*. 2022. № 4 (67). С. 43–56. URL: <http://economiclaw.kiev.ua/index.php/economiclaw/article/view/1099> (дата звернення: 19.08.2023).

37. Грицайко А., Приймак В., Голубник О. Економіка та управління національним господарством. Напрями підвищення ефективності формування та розвитку соціокультурного потенціалу в системі економічного зростання України. *Економіка і регіон*. 2023. № 2 (89). С. 6–15. URL: <http://journals.nupr.edu.ua/eir/article/view/2928/2328> (дата звернення: 19.08.2023).

38. Грицяк І. А. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація. Київ : Вид-во УАДУ, 1997. 487 с.

39. Деніга В. Зміна компетенції органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 1. URL: <https://chasopys-ppr.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/382/338> (дата звернення: 19.08.2023).

40. Денисов К. В. Децентралізація влади в Україні: адміністративні та бюджетні аспекти, національна безпека. *Бізнес Інформ*. 2015. № 12. С. 60–64.

41. Державна регіональна політика: децентралізація нерівностей? *CEDOS* : веб-сайт. URL: <https://cedos.org.ua/researches/derzhavna-regionalna-polityka-decentralizacziya-nerivnostej/> (дата звернення: 19.08.2023).

42. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5.08.2020 № 695. URL: https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2020/10/22/POSTANOVA_KMU_695_DSRR_2027.pdf (дата звернення: 29.07.2023).

43. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація : монографія / кол. авт. ; відпов. ред. Н. Р. Нижник. Київ : Вид-во УАДУ при Президентові України, 1997. С. 93.

44. Державне управління і менеджмент : навч. посіб. у таблицях і схемах / Г. С. Одінцева, Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов та ін. ; за заг. ред. проф. Г. С. Одінцової. Харків : ХарПІ УАДУ, 2002. 492 с.

45. Державне управління та державна служба : словник-довідник / уклад. О. Ю. Оболенський. Київ : КНЕУ, 2005. 480 с.

46. Державне управління та державна служба в країнах ЄС в контексті європейської інтеграції України : навч.-метод. матеріали / О. М. Руденко ; упоряд. І. В. Поліщук. Київ : НАДУ, 2013. 68 с.

47. Децентралізація 2023: яких законодавчих змін потребує місцеве самоврядування – головні тези Форуму. *Децентралізація* : веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16179> (дата звернення: 08.08.2023).

48. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / Бориславська О. та ін. *Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO»*. Київ : ТОВ «Софія». 2012. 128 с. URL: https://issuu.com/lesikprint/docs/decentral_power_web (дата звернення: 12.08.2023).

49. Децентралізація сфери державного управління України. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/5a7cbc05abd3a86b91ad5355e3962c47.pdf> (дата звернення: 29.07.2023).

50. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування : навчальний посібник для посадовців місцевих та регіональних органів влади та фахівців з розвитку місцевого самоврядування. Київ : ПРООН/ МПВСР. 2007. 269 с.

51. Децентралізація; короткий словник політологічних термінів. URL: <http://politics.ellib.org.ua/encyclopedia-term-311.html> (дата звернення 16.07.2023).

52. Деякі питання державного фонду регіонального розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України № 196 від 18.04.2015 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195-2015-%D0%BF> (дата звернення 20.07.2023).

53. Деякі питання реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 р. № 688-р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249350402> (дата звернення 20.07.2023).

54. Деякі питання реалізації у 2018-2020 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету міністрів України № 733 від 12.09.2018р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2018-%D0%BF> (дата звернення 20.07.2023)

55. Джаман М. О. Теорія економіки регіонів : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 384 с.

56. Динник І. П. Розвиток Української держави у контексті реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 264–271.

57. Диха М. В. Принципові підходи до визначення стратегії соціально-економічного розвитку держави. *Економіка України*. 2013. № 2. С. 29–37.

58. Для ВПО потрібно 600 000 квартир. В ОП пояснили, де Україна буде їх брати. *Цензор. Net* : веб-сайт. 28.04.22. URL: <https://censor.net/ua/n3337401> (дата звернення: 08.08.2023).

59. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади : міжнародний документ від 16.11.2009 URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_946 (дата звернення: 08.08.2023).

60. Дорош У. М. Децентралізація влади в Україні: регіоналізація та позаправові аспекти місцевого самоврядування. *Державна політика щодо*

місцевого самоврядування: стан проблеми та перспективи : зб. матер. 8-ї Всеукр. наук.-практ. конф. (20 жовтня 2017 р., Херсон) / за наук. ред. проф. Ю. М. Бардачова, І. П. Лопушинського, Р. М. Плюща. Херсон : ХНТУ, 2017. С. 40–43.

61. Дорош У. М. Адміністративно-територіальна реформа та її вплив на сталий розвиток. *Інвестиції практика та досвід*. 2023. № 18. DOI: 10.32702/2306-6814.2023.18.210.

62. Дорош У. М. Децентралізація в системі публічного управління: досвід європейських держав. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 10 (24). С. 92–101. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10\(24\)-92-101](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10(24)-92-101)

63. Дорош У. М. Значення та розвиток органів самоорганізації населення для децентралізації влади. *Публічне управління та адміністрування*. 2023. № 3 (38). С. 77–81.

64. Дорош У. М. Особливості забезпечення регіонального розвитку в умовах децентралізації : *Science and Society* : матеріалами X Міжнар. наук. конф., Гамільтон (Канада), Лютий, 2019. 2019. С. 1053–1060.

65. Дорош У. Потенціал державного управління розвитком територій в контексті децентралізації. *Methodical and practical methods of creating inventions* : 6th International scientific and practical conference (October 24–27, 2023) Sofia, Bulgaria. International Science Group, 2023. С. 47–50.

66. Дорош У. М. Удосконалення організаційного забезпечення децентралізації та регіонального розвитку в Україні. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. за міжнародною участю (15 березня 2019 р., Львів). 2019. С. 60–64.

67. Дорош У. М. До визначення поняття децентралізації влади. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 3 (52), ч. 1. С. 131–137.

68. Дорош У. М. Зарубіжний досвід децентралізації влади та можливості його імплементації в Україні. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. № 10. С. 16–19.

69. Дорош У. М. Зарубіжний досвід децентралізації влади. *Державно-управлінські студії*. 2018. № 5 (7). URL: <http://studio.ipk.edu.ua/zarubizhnyy-dosvid-detsentralizatsiyi-vlady/>. (дата звернення: 15.08.2023).

70. Дорош У. М. Можливості імплементації європейського досвіду децентралізації влади в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Т. 30 (69), № 1. С. 108–111.

71. Дорош У. М. Структурно-функціональний аналіз проблеми способів забезпечення регіонального розвитку. *Економіка та держава*. 2018. № 7. С. 28-31.

72. Досвід реформування адміністративно-територіального устрою в країнах Європейського союзу. URL: https://pidruchniki.com/91596/pravo/dosvid_reformuvannya_administrativno-teritorialnogo_ustroyu_krayinah_yevropeyskogo_soyuzu (дата звернення: 15.08.2023).

73. Дракохруст Т. В. Модернізація інституційної бази регіональної структурної політики. *Економіка та держава*. 2015. № 3. С. 23–26.

74. Дьомін М., Яценко В., Бєрова П. Щодо питання про сучасний стан містобудівної та регіональної діяльності в Україні. *Містобудування та територіальне планування*. 2023. № 83. С. 3–15. URL: <http://mtp.knuba.edu.ua/article/view/284836/278895> (дата звернення: 19.08.2023).

75. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/PDF/Ukrainian/122-Ukrainian.pdf (дата звернення: 19.08.2023)

76. Європейський досвід адміністративно-територіального реформування: політичний аспект : аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/844/>. (дата звернення: 19.08.2023)

77. Європейський досвід державного управління : курс лекцій / уклад.: О. Ю. Оржель та ін. ; за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна, А. О. Чемериса, С. В. Загороднюка, О. Л. Приходько, Л. О. Воронько. Київ : Вид-во НАДУ. 2007. 76 с.

78. Європейський досвід удосконалення адміністративно-територіального устрою. URL:

http://association.kharkov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=673:2012-10-25-07-18-02&catid=39:2011-06-28-13-09-12&Itemid=152&month=9&year=2012 (дата звернення: 19.08.2023)

79. Європейський досвід удосконалення місцевого самоврядування / Нац. акад. прав. наук України, Наук.-дослід. ін-т держ. буд. та місц. самоврядування ; редкол. Ю. П. Битяк [та ін.]. Харків : Оберіг, 2012. 64 с.

80. Журавський В. С. Реформа місцевого самоврядування в Україні: плюси та мінуси. URL: <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=12&d=676> (дата звернення: 19.08.2023).

81. Заблоцький Б. Ф. Регіональна економіка : навч. посіб. Львів : Новий світ-2000, 2007. 548 с.

82. Зарубіжний досвід державного управління: доцільність і можливості застосування в Україні : наук. розробка / авт. кол.: І. А. Грицяк, Л. А. Шереметьєва, К. К. Баранцева та ін. Київ : НАДУ, 2012. 56 с.

83. Зміни до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 08.08.2023).

84. Зруйнована війною інфраструктура України: прямі збитки сягають \$92 млрд. URL: <https://ua.news/ua/money/razrushennaya-vojnoj-ynfrastruktura-ukraynu-priamoj-ushherb-dostygaet-92-mlrd> (дата звернення: 08.08.2023).

85. Індекс децентралізації. *Офіційний сайт Євросоюзу* : веб-сайт. URL: https://portal-cor-europa-eu.translate.google.com/divisionpowers/Pages/Decentralization-Index.aspx?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc# (дата звернення: 08.08.2023).

86. Камінська Н. В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз : навч. посіб. Київ : КНТ, 2010. 229 с.

87. Карий О. І., Панас Я. В. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування : навчальний посібник для посадових

осіб місцевого самоврядування. Київ : Асоціація міст України, 2015. С. 14. URL: <https://auc.org.ua/sites/default/files/library/6misiniweb.pdf>. (дата звернення: 11.08.2023).

88. Кириленко О., Малиняк Б., Письменний В., Русін В. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади. *Асоціація міст України* Київ, 2015. 396 с. URL: <https://auc.org.ua/sites/default/files/library/2finlweb.pdf> (дата звернення: 08.08.2023).

89. Кінцак А. В. Нормативно-правове забезпечення розвитку державної регіональної політики України *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 13/14. С. 100–105.

90. Клиновий Д. В., Пепа Т. В. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка України : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 728 с.

91. Козич О. М. Теоретичні аспекти децентралізації в системі державного управління: закордонний досвід. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 3. С. 93–98.

92. Колишко Р.А. Децентралізація публічної влади: історія та сучасні тенденції розвитку. *Вісник КНУ. Серія міжнародні відносини*. 2003. Вип. 27. С. 198–204.

93. Конституційна держава та права людини й основоположні основи: Україна та європейський досвід : монографія / авт. колект. за ред. проф. Савчина М.В. Ужгород : Мистецька лінія, 2008. 218 с.

94. Конституція Польської Республіки / передм. В. О. Шаповала. Київ : Вид. Москаленко О. М., 2018. 84 с.

95. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014р. № 333-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 01.08.2023).

96. Концепція реформування публічної адміністрації в Україні. URL: http://www.pravo.org.ua/files/stat/Concept_public_administration.pdf (дата звернення: 08.08.2023).

97. Копил Б. К. Досвід реформування місцевого самоврядування в країнах Європейського Союзу. *Теорія та практика державного управління*. 2010. Вип. 4. С. 154–160.

98. Корнева Т. В. Роль децентралізації у вдосконаленні системи управління публічними фінансами під час воєнного стану. *Кращі практики децентралізації: досвід країн ЄС для України* : матеріали наук.-практ. круглого столу (Суми, 27 травня 2022 р.). Суми : Сумський державний університет, 2022. 95 с. URL: <https://kfcpr.law.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/%D0%94%D0%95%D0%A6%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF-1.pdf> (дата звернення: 19.08.2023).

99. Корнієнко М. Місцеве самоврядування та «урядова вертикаль». *Місцеве самоврядування*. 1997. № 3/4 (5). С. 37–43.

100. Костюк І. В. Поняття стратегії економічного розвитку країни: соціальний вимір. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.10. С. 212–218.

101. Кравців В. С., Сторонянська І. З. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку : монографія. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20200001.pdf> (дата звернення: 29.07.2023).

102. Кравчук М. Ю. Європейські стандарти децентралізації влади. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/6111/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F-%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8_Microsoft.pdf (дата звернення: 29.07.2023).

103. Крегул Ю., Батрименко В. Реформування місцевого самоврядування в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 17–27.

104. Куц Ю. О., Решевець О. В. Територіальна громада: управління розвитком : монографія / за заг. ред. Ю. О. Куца. Харків : Константа, 2013. 540 с.

105. Кучук А. М. Децентралізація: загальнотеоретичний аспект. *Кращі практики децентралізації: досвід країн ЄС для України* : матеріали 77 Наук.-

практ. круглого столу (Суми, 27 травня 2022 р.). Суми : Сумський державний університет, 2022. 95 с. URL: <https://kfcplaw.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/%D0%94%D0%95%D0%A6%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF-1.pdf> (дата звернення: 19.08.2023).

106. Ланда В. Все не так, як каже ООН. Forbes оцінив реальну кількість українських біженців і в яких країнах вони зараз. *Інфографіка*. URL: <https://forbes.ua/inside/vse-ne-tak-yak-kazhe-oon-forbes-otsiniv-realnu-kilkist-ukrainskikh-bizhentsiv-i-v-yakikh-krainakh-voni-zaraz-28042022-5719> (дата звернення: 08.08.2023).

107. Лахижа М. І. Модернізація публічної адміністрації: теоретичні та практичні аспекти. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. 289 с.

108. Лелеченко А. П. Децентралізація в системі державного управління в Україні: теоретико-методологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2006. 16 с.

109. Лепіш Н. Я., Павлович-Сенета Я. П. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.38> (дата звернення: 08.08.2023).

110. Линьов К. О. Централізація, децентралізація та нелінійність у державному управлінні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2001. 20 с.

111. Лозовська Л. І. Механізми взаємодії місцевого самоврядування країн Європейського Союзу з наднаціональними структурами. URL: www.rusnauka.com/I26_NII_2009IGosupravlemeI5213_5.doc.html. (дата звернення: 08.06.2023).

112. Лопатченко І. М. Територіальна організація влади в Україні : конспект лекцій. Харків : ФОП Леонов Д. С., 2020. 102 с. URL: <http://nnvc.nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-publichnoho-administruvannia-u-sferi-tsyvilnoho-zakhystu/Lekcii/lk12.pdf>, с. 92–94 (дата звернення: 08.06.2023).

113. Луньова Т. С. Втрати української економіки через війну РФ в Україні та напрями відродження бізнесу. Міжнародні економічні відносини. *Сталий розвиток України в умовах глобалізації та Європейської економічної інтеграції: проблеми, перспективи, ефективність. ФЕНІКС-2022* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (31 травня 2022 року, Харків). 2022. С. 51–52. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/d26ab396-9521-40ef-ac62-252b5c8fb53c/content>

114. Мажара Г. А., Грекул А. О. Економіко-математичне моделювання оцінки інвестиційного потенціалу України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 52. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2520/2438> (дата звернення: 19.08.2023).

115. Малиновський В. Концептуальні засади трансформації територіальної організації влади в умовах децентралізації. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. № 2 (13). URL: https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2023-03/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96_%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%B8.pdf (дата звернення: 19.08.2023).

116. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління / 2-ге вид., доповн. і виправл. Київ : Центр сприяння інституц. розвитку держ. служби, 2005. 254 с.

117. Мартинович Н. О. Від результату до ефективності: соціально-економічний контекст розбудови територій пріоритетного розвитку. *Бізнес Інформ*. 2022. № 4. С. 65–74. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2022-4_0-pages-65_74.pdf (дата звернення: 19.08.2023).

118. Матвійшин Є. Г. Вплив функціонування агломерацій на діяльність суб'єктів господарювання. *Ефективність державного управління*. 2020. Вип. 2 (63). С. 234–248. <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/81> (дата звернення: 19.08.2023).

119. Матвієнко А. С. Політико-правові засади децентралізації влади в контексті адміністративної реформи в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук. Київ, 2010. 23 с.

120. Мельник Я. В. Іноземні моделі та досвід децентралізації публічного управління. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2020. Т. 31 (70), № 3. С. 157. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/29.pdf (дата звернення: 29.07.2023).

121. Мельничук Л. М. Принцип децентралізації влади як ключовий вектор модернізаційних перетворень у системі державного управління соціальним розвитком регіонів. *Аспекти публічного управління.* 2015. № 7/8 (21/22). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/233892339.pdf> (дата звернення: 29.07.2023).

122. Метеленко Н. Г. Виробничий потенціал як фактор забезпечення розвитку внутрішнього господарського механізму промислових підприємств *Ефективна економіка.* 2010. № 7. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=261> (дата звернення: 29.07.2023).

123. Механізми взаємодії місцевого самоврядування країн Європейського Союзу з наднаціональними структурами. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=47663> (дата звернення: 29.07.2023).

124. Миколайчук М. М., Куспляк І. С., Лантратов М. С. Особливості забезпечення сталого розвитку регіонів України у післявоєнний період. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2023. № 2. URL: https://www.researchgate.net/publication/369920819_Osoblivosti_zabezpecenna_stalogo_rozvitku_regioniv_Ukraini_u_pislavoennij_period_Derzavne_upravlinna_udoskonale_nna_ta_rozvitok_2023_No_2 (дата звернення: 19.08.2023).

125. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / редкол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов та ін. ; за заг ред. Ю. В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2014. 128 с.

126. Модель адміністративно-територіальної реформи в Україні. URL: <http://ist.osp-ua.info/index.php?m=modeltext>(дата звернення: 19.08.2023).
127. Моргос П. Процес децентралізації: деякі основні концепції розподілу повноважень між державним, регіональним та місцевим рівнями влади. *Економічний часопис XXI*. 2006. № 5-10.
128. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження. Львів : Світ, 2001. 416 с.
129. Музиченко Г. В. Концептуалізація державної політики країн пострадянського простору в умовах глобалізаційних змін : монографія. Одеса : Друкарський дім, 2012. 394 с.
130. Науменко Р. А., Рильська В. В. Перспективи використання європейського досвіду при впровадженні сучасної моделі децентралізації влади в Україні *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 9. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=902> (дата звернення: 19.08.2023).
131. Об'єднання громад. *Децентралізація : веб-сайт*. URL:<http://decentralization.gov.ua/region>(дата звернення: 19.08.2023).
132. Олаг Н. В. Децентралізація публічної влади. *Теорія і практика актуальних наукових досліджень* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 27–28 жовтня 2017 р. Херсон : Гельветика, 2017. С. 121–124.
133. Оновлено перелік громад в зонах бойових дій, тимчасово окупованих та тих, що в оточенні, станом на 30 травня. *Асоціація міст України* : веб-сайт. URL: <https://auc.org.ua/novyna/onovleno-perelik-gromad-v-zonah-boyovyh-diy-tymchasovo-okupovanyh-ta-tyh-shcho-v-otochenni> (дата звернення: 08.08.2023).
134. Організації та об'єднання органів місцевого самоврядування ЄС. URL: https://studopedia.su/5_16106_teorii-y-modeli-mistsevogo-samovryaduvannya.html (дата звернення: 08.08.2023).
135. Осланд О., Філіппова О., Дейнеко О., Запорожченко Р. Децентралізація, соціальна згуртованість та етнокультурна різноманітність у прикордонних регіонах України. *Ideologyandpoliticsjournal*. 2022. № 3 (22). С.

118–140. URL: <https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2023/04/6.-Aasland-et-al.pdf> (дата звернення: 19.08.2023).

136. Основи політики регіонального та муніципального розвитку України URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/7a956aeb-uk/index.html?itemId=/content/component/7a956aeb-uk#section-d1e12724-81b2fb086a> (дата звернення: 10.08.2023).

137. Основи стійкого розвитку : навч. посіб. / за заг. ред. д. е. н., проф. Л. Г. Мельника. Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. 654 с.

138. Основи стратегічного планування регіонального розвитку в Україні. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/7a956aeb-uk/index.html?itemId=/content/component/7a956aeb-uk#section-d1e12724-81b2fb086a> (дата звернення: 10.08.2023).

139. Очікувані ризики у процесі децентралізації влади в Україні : аналітична записка URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1021/> (дата звернення: 20.08.2023).

140. Павлович-Сенета Я. П., Лепіш Н. Я. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 209–214. <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267567/263393> (дата звернення: 29.07.2023).

141. Панцир С. Децентралізація в Україні. Рада Європи. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168058c0e8> (дата звернення: 08.08.2023).

142. Пасічник М. Еволюція та характерні ознаки децентралізації публічного управління URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wpcontent/uploads/2013/11/2010-4-24.pd>. (дата звернення: 08.08.2023).

143. Питання використання у 2015 році коштів державного фонду регіонального розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України № 195 від

18.04.2015р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195-2015-%D0%BF> (дата звернення: 13.08.2023).

144. Питання підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 80 від 24.04.2015 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195-2015-%D0%BF> (дата звернення: 13.08.2023).

145. Пігуль Н. Г., Люта О. В. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 684–688.

146. Піддубний І. Децентралізація в Україні: чи можуть громади підвищити доходи бюджетів? *Вокс Україна* : веб-сайт. 2023. 02 січня. URL: <https://voxukraine.org/detsentralizatsiya-v-ukrayini-chy-mozhut-gromady-pidvyshhyty-dohody-byudzhetiv> (дата звернення: 08.08.2023).

147. План законодавчого забезпечення реформ в Україні : Закон України від 04.06.2015 р. № 509-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-viii#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

148. План заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019–2021 роки, затверджений розпорядженням КМУ від 23 січня 2019 р. № 77-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-novogo-etapu-reformuvannya-miscevogo-samovryaduvannya-ta-teritorialnoyi-organizaciyi-vladi-v-ukrayini-na-20192021-roki> (дата звернення: 29.07.2023).

149. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / О. Кириленко, Б. Малиняк, В. Письменний, В.Русін *Асоціація міст України*. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 396 с. URL: <https://auc.org.ua/sites/default/files/library/2finlweb.pdf> (дата звернення: 29.07.2023).

150. Попова С. М. Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) :

матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20 листоп. 2020 р.). Харків, 2020. С. 417–419. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a784196a-6dfe-44d3-b834-d13a34fe4dbd/content> (дата звернення: 29.07.2023).

151. Порівняльна характеристика систем місцевого самоврядування Данії та Норвегії. URL: <https://ukrbukva.net/print:page,1,54107-Sravnitel-naaya-harakteristika-sistem-mestnogo-samoupravleniya-Danii-i-Norvegii.html> (дата звернення: 25.07.2023).

152. Потапенко В. Г., Баранник В. О., Бахур Н. В. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / за ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 54 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad-stiykist-gromad-_1_gotove_0.pdf (дата звернення: 19.08.2023).

153. Про відновлення та регіональний розвиток після війни. *Інститут громадянського суспільства*. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/> (дата звернення: 08.08.2023).

154. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування окремих адміністративних зборів до місцевих бюджетів : Закон України від 08.09.2016 р. № 1509-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1509-viii#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

155. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад : Закон України від 26.11. 2015 р. № 837-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837-viii#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

156. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин : Закон України від 28.12.2014 р. № 79-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-viii> (дата звернення: 08.08.2023).

157. Про внесення змін до Бюджетного кодексу : Закон України від 09.07.2022 р. № 2390-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2390-%D1%96%D1%85#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

158. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного приєднання територіальних громад : Закон України від 09.02.2017

р. № 1851-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1851-viii> (дата звернення: 08.08.2023).

159. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів : Закон України від 14.03.2017 р. № 1923-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1923-viii#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

160. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг : Закон України від 10.12.2015 р. № 888-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-viii#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

161. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо статусу старости села, селища : Закон України від 09.02.2017 р. № 1848-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1848-viii> (дата звернення: 08.08.2023).

162. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень із державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 26.11.2015 р. № 835-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/755-15#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

163. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) : Проект Закону України від 1.07.2015 р. № 2217а URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812 (дата звернення: 08.08.2023).

164. Про внесення змін до Конституції України : Проект Закону України від 1.07.2003 р. № 3207-1 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=15410 (дата звернення: 08.08.2023).

165. Про Генеральну схему планування території України : Закон України від 07.02.2002 № 3059-III <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14> (дата звернення: 08.08.2023).

166. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України. Закон України від 23.03.2000 № 1602-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

167. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 03.11.2022 № 2710-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2710-20#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

168. Про державні цільові програми : Закон України від 18.03.2004 № 1621-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

169. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

170. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2411-17> (дата звернення: 08.08.2023).

171. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/156-19> (дата звернення: 08.08.2023).

172. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова КМУ від 5 серпня 2020 р. № 695 URL: https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2020/10/22/POSTANOVA_KMU_695_DSRR_2027.pdf (дата звернення: 11.08.2023).

173. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 385 від 06.08.2014 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF> (дата звернення: 11.08.2023).

174. Про затвердження плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019—2021 роки : розпорядження КМУ від 23.01.2019 р. № 77-р URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-novogo->

etapu-reformuvannya-miscevogo-samovryaduvannya-ta-teritorialnoyi-organizaciyi-vladi-v-ukrayini-na-20192021-roki (дата звернення: 11.08.2023).

175. Про затвердження Положення про Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.04.2014 № 197. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/197-2014-%D0%BF> (дата звернення: 11.08.2023).

176. Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів її реалізації : Постанова Кабінету Міністрів України № 931 від 11.11.2015 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-%D0%BF> (дата звернення: 11.08.2023).

177. Про затвердження Типового положення про агенцію регіонального розвитку : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2016 р. № 258. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248941325>(дата звернення: 11.08.2023).

178. Про Концепцію державної регіональної політики : Указ Президента України від 25.05.2001 № 341/2001. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/341/2001> (дата звернення: 11.08.2023).

179. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>(дата звернення: 11.08.2023).

180. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення: 11.08.2023).

181. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 09.12.2010 № 1085/2010 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010/ed20101209> (дата звернення: 11.08.2023).

182. Про органи самоорганізації населення : Закон України від 11.07.2001 №2625-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text> (дата звернення: 11.08.2023).

183. Про підтримку розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text> (дата звернення: 11.08.2023).

184. Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України : Постанова Верховної Ради України № 2223-IV від 8.12.2004 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2223-15> (дата звернення: 11.08.2023).

185. Про Раду регіонального розвитку : Указ Президента України від 21.04.2015 № 224/2015. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/224/2015> (дата звернення: 11.08.2023).

186. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 №3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення: 11.08.2023).

187. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 02.05.2023 р. № 3077-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20#Text> (дата звернення: 08.08.2023)

188. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1508-18#Text> (дата звернення: 08.08.2023).

189. Про сприяння розвитку регіонів : Закон від 08.09.2005 №2850-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2850-15>(дата звернення: 08.08.2023).

190. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон від08.09.2005 № 2850-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text> (дата звернення: 12.08.2023).

191. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html> (дата звернення: 12.08.2023).

192. Про схвалення Концепції реформи місцевого самоврядування : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 № 900-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/900-2009-%D1%80> (дата звернення: 12.08.2023).

193. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України, Концепція від 01.04.2014 № 333-р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.08.2023).

194. Про транскордонне співробітництво : Закон від 24.06.2004 № 1861-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text> (дата звернення: 12.08.2023).

195. Про утворення Ради з питань регіонального розвитку та місцевого самоврядування : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.04.2009 № 309. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/309-2009-%D0%BF> (дата звернення: 12.08.2023).

196. Проміжний рівень управління в європейських державах: складність проти демократії / за ред. Т. Ларсона, К. Номдена, Ф. Петітвіля. Київ, 2003. С. 8-21.

197. Пухир С. Т. Сучасні підходи у формуванні та реалізації державної політики регіонального розвитку *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 26–33.

198. Пухтинський М., Власенко О. Система управління на регіональному та місцевому рівнях потребує змін. Яких саме? *Теоретичний і громадсько-політичний журнал*. 2006. № 22. С. 24–35.

199. Регіональна ідентичність і регіональний сепаратизм у сучасній Європі. URL: <https://www.csi.org.ua/articles/regionalna-identychnist-i-regional/> (дата звернення: 12.08.2023).

200. Регіональне управління : підручник / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ : НАДУ, 2014. 512 с.

201. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики. URL: http://surdp.eu/uploads/files/Analytical_Report_Main_part_UA.pdf (дата звернення: 12.08.2023).

202. Регулювання міжбюджетних відносин: Україна і європейський досвід : наукова монографія / за ред. В. Г. Бодрова. Київ : Вид-но НАДУ, 2006. 296 с

203. Результати першого етапу децентралізації в Україні. 2014-2019 роки. *Децентралізація* : веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/about> (дата звернення: 29.07.2023).

204. Рекомендації Конгресу Ради Європи щодо стану місцевої та регіональної демократії в Україні як «дорожня карта» для подальшого реформування системи місцевого самоврядування України. *Місьцеве самоврядування та регіональний розвиток в Україні*. 2013. № 4. С. 45–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mcrru_2013_4_21 (дата звернення: 29.07.2023).

205. Рекомендації стосовно формування політики з питань Плану відновлення місцевого самоврядування від наслідків війни. *Центр експертизи доброго врядування*. 2022. URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/CEGG-PAD-on-Ukraine-Recovery-Strategy-in-LSG-area_UKR_FINAL.pdf (дата звернення: 08.08.2023).

206. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг : навч. посіб. / Борщ Г. А. та ін. Київ, 2017. 107 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/204/%D0%A0%D0%B5%D1%81%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BD%D0%B5-%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%9E%D0%A2%D0%93.pdf> (дата звернення: 08.08.2023).

207. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=912> (дата звернення: 08.08.2023)

208. Реформа місцевого самоврядування: які питання на порядку денному і чому вони значимі? Лабораторія законодавчих ініціатив. 2021. URL: <https://parlament.org.ua/2021/12/22/reforma-mistsevogo-samovryaduvannya-yaki-pitannya-na-poryadku-dennomu-i-chomu-voni-znachimi/> (дата звернення: 08.08.2023).

209. Рішення КСУ у справі про адміністративно-територіальний устрій від 13 лип. 2001 р. № 11-рп/2001. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-01> (дата звернення: 08.08.2023).

210. Розроблено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246235854 (дата звернення: 08.08.2023).

211. Романова Л., Бережинський Д. Маркетинг як інструмент розвитку розвитку іміджу територіальних громад. *Київський економічний науковий журнал*. 2023. № 1. С. 69–75. URL: <https://journals.kyumu.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/52> (дата звернення: 19.08.2023).

212. Ружецька І. В. Реформа місцевого самоврядування: досвід зарубіжних країн та вітчизняна практика. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2017. № 2. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2017_2/24.pdf (дата звернення: 19.08.2023).

213. Русін В. Реформування адміністративно-територіального устрою України в контексті зміцнення фінансових основ місцевого самоврядування. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2013. Вип. 4. С. 53–62.

214. Семенов В. Ф. Регіональна економіка : навч. посіб. Київ : МП «Леся», 2008. 595 с.

215. Серьогін С. М., Гончарук Н. Т Теоретичні засади та основні напрямки реформування місцевого самоврядування й децентралізації влади в Україні. *Аспекти публічного права*. 2015. № 4. С. 111–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2015_4_16 (дата звернення: 19.08.2023).

216. Серьогіна Д., Базецька Г., Жовтяк Г. Світовий досвід повоєнного економічного відновлення територій. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2224/2147> (дата звернення: 19.08.2023).

217. Сірик З. О. Особливості вдосконалення міжбюджетних відносин в умовах децентралізації влади. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2020. Вип. 2 (142). С. 46–54.

218. Сірик З. О. Розвиток місцевого самоврядування у процесі реформування адміністративно-територіального устрою України. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 1/2 (1). С. 248–256.

219. Скороход О. П. Досвід місцевого самоврядування Франції та Польщі: здобутки та застереження для України. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 4 (9). 163 с.

220. Стадниченко Т. Основні закономірності, принципи та завдання регіонального управління в сучасних умовах адміністративного реформування *Демократичне врядування*. 2015. Вип. 15. С. 1–7.

221. Стандарти європейського врядування : навч. посіб. / авт. кол. : І. А. Грицяк, О. Ю. Оржель, С. М. Гладкова та ін. ; за заг. ред. І. А. Грицяка. Київ : НАДУ, 2011. 184 с.

222. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості. *Збірник матеріалів «круглого столу»* / за ред. С. О. Білої. Київ : НІСД, 2011. 88 с.

223. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1805-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#n13>(дата звернення: 29.07.2023).

224. Сус Л. Проведення децентралізаційних реформ: уроки для України *Фінансові інструменти регіонального розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., Житомир, 28 жовтня 2016 р. Житомир : ЖНАЕУ, 2016. С. 20–23.

225. Суть реформи органів місцевого самоврядування (децентралізації). *Міжнародний центр перспективних досліджень*. 2015. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/verstka_decentralizaciya.pdf (дата звернення: 08.08.2023).

226. Сфери повноважень регіональних та місцевих рад. URL: http://adhdportal.com/book_2383_chapter_24_9.1_.SFERI_POVNOVAZHEN_REGONALNIKH_TA_MSEVIKH_RAD.html (дата звернення: 15.08.2023).

227. Талах В. І. Методологічні засади дослідження чинників формування, використання та відтворення економічного потенціалу регіону. *Modern trends in scientific thought development*. 2011. С.131–133.

228. Татусяк С. П. Реформа місцевого самоврядування – це спосіб створити збалансовану модель влади. URL: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/sergiy_tatusyak_reforma_mistsevogo_samovryaduvannya___tse_sposib_stvoriti_zbalansovanu_model_vladi_1919539.

229. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Київ : НІСД, 2016. 61 с.

230. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні : наукова доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» ; наук. ред.: В.С. Кравців ; наук. координатор: С. Л. Шульц. Львів, 2015. 204 с.

231. Ткачук А., Дацишин М. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади? (навчальний модуль). Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 152 с. URL: <https://hromady.org/wp-content/uploads/2018/04/Vnutrishni-i-zovnishni-resyrsu1.pdf> (дата звернення: 08.08.2023).

232. Ткачук А., Третяк Ю. Провідновлення та регіональний розвиток після війни. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/> (дата звернення: 08.08.2023).

233. Ткачук А. Ф., Дацишин М. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади? (навчальний модуль). Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 152 с. URL:

<https://hromady.org/wp-content/uploads/2018/04/Vnutrishni-i-zovnishni-resyrsu1.pdf>
(дата звернення: 01.08.2023).

234. Умовна структура виконавчих органів місцевого самоврядування. *Децентралізація* : веб-сайт. URL: <http://decentralization.gov.ua/discussion/item/id/1273> (дата звернення: 01.08.2023).

235. Управління регіональним розвитком. URL: http://posibnyku.vntu.edu.ua/nebava_urr/2_4.html (дата звернення: 04.08.2023).

236. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти : монографія / С. М. Серьогін, Ю. П. Шаров, Є. І. Бородін, Н. Т. Гончарук [та ін.] ; за заг. та наук. ред. С. М. Серьогіна, Ю. П. Шарова. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2016. 276 с.

237. Федрів П., Назаренко Ю. Державна регіональна політика: децентралізація нерівностей? *Cedos* : веб-сайт. URL: <https://cedos.org.ua/researches/derzhavna-regionalna-polityka-deczentralizacziya-perivnostej/> (дата звернення: 29.07.2023).

238. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. С. 68–69.

239. Фінанси об'єднаних територіальних громад : навч. посіб. / Ситник Н. С., Стасишин А. В., Західна О. Р. та ін. ; за заг. ред. Н. С. Ситник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 536 с. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/finansuOTG_.pdf(дата звернення: 29.07.2023).

240. Форми державного устрою: зарубіжний досвід та перспективи України. URL: <http://uchebana5.ru/cont/3794967-p9.html> (дата звернення: 29.07.2023).

241. Харитончук М. В. Зарубіжні концепції і практика децентралізації державного управління : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2000. 17 с.

242. Харченко Ю. Виклики російсько-української війни для стратегії регіонального розвитку. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. № 7. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-7-05-02> (дата звернення: 19.08.2023).

243. Хріпливець Д.Є. Теоретичні засади моделей місцевого самоврядування *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=188>(дата звернення: 19.08.2023).
244. Худик Д. І. Проблеми соціально-культурного розвитку територіальних громад в умовах війни. Формування ефективної системи управління та публічного адміністрування в умовах транзитної економіки : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Харків 21 вересня 2022 р. URL: https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2022/Tezy_2022/Zbirnik_tez_konf__2022.pdf (дата звернення: 19.08.2023).
245. Челак О. П. Регіональна політика як складова державної політики сучасних країн *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 56. С. 211–219.
246. Черногор Я. О. Місцеве самоврядування в ФРН: взаємодія влади і громади. *Актуальні проблеми всесвітньої історії: аксіологічні та культурно-історичні засади державотворення* : зб. наук. пр. Київ : Фенікс. 2013. С. 198–205.
247. Швед А. Б. Технологія реалізації управлінських рішень щодо економічного розвитку регіонів України : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Харків, 21 вересня 2022 р). Харків, 2022. С. 104–106. URL: https://mmgh.kname.edu.ua/images/NAUKA/2022/Zbirnik_tez_konf__2022.pdf (дата звернення: 19.08.2023).
248. Швед А. Б. Складові управління економічним розвитком регіонів. *Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права: теорія і практика* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 30 червня 2021 р.). С. 39–40. URL: http://www.economics.in.ua/2021/07/blog-post_11.html (дата звернення: 19.08.2023).
249. Шкуратов О. І., Хохуляк О.О. Форсування бюджетного потенціалу територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 16. С. 7–12. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1919/1939> (дата звернення: 19.08.2023).

250. Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Аналіз стратегічних підходів і проблемні питання щодо організації прогнозування соціально-економічного розвитку в країнах ЄС та Україні. *Проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 99–107.

251. Allain-Dupré D., Chatry I., Moisisio A. OECD Regional Development Papers Asymmetric decentralisation: trends, challenges and policy implications. *OECD Regional Development Papers*, 2020. 36 p. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/0898887a-en.pdf?expires=1686419200&id=id&accname=guest&checksum=2AF6640EA55E4EF7A6777F923ACE951C> (date of access: 29.07.2023).

252. Allain-Dupré D., Chatry I., Moisisio A. Asymmetric decentralisation: Trends, challenges and policy Implications. *OECD Regional Development Papers*. OECD Publishing : Paris, 2020. No. 10. URL: <https://doi.org/10.1787/0898887a-en>.

253. Decentralisation and Regionalisation in Portugal : What Reform Scenarios? *OECDiLibrary*. OECD Multi-level Governance Studies, 2020 URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/028bf97den/index.html?itemId=/content/component/028bf97d-en> (date of access: 29.07.2023).

254. Decentralization: a global overview. Robertson Work, UNDP. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/DLGUD_PN_English.pdf.

255. Dorosh U. M. The essence of decentralization of power. *Scientific Journal Virtus*. 2019. Vol. 245, October № 37. P. 245–249.

256. Herath T. N. Decentralization of Governance and Economic Development. *Korea Review of International Studies*. 2009. P. 27–49. URL: https://www.researchgate.net/publication/228831434_Decentralization_of_Governance_and_Economic_Development (date of access: 30.07.2023).

257. Liwanag H. J., Wyss K. What conditions enable decentralization to improve the health system? Qualitative analysis of perspectives on decision space after 25 years of devolution in the Philippines. *PLoS ONE*. 2018. Vol. 13(11). e0206809. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0206809> (date of access: 30.07.2023).

258. Mansour A. M. E. The Policy of Decentralization in the Sudan: Control and Participation. In book: *The Theories of Decentralization and Local Government: Implementation, Implications, and Realities: A Global Perspective*. 2014. P. 25–47. URL:

https://www.researchgate.net/publication/315496268_The_Policy_of_Decentralization_in_the_Sudan_Control_and_Participation/figures?lo=1&utm_source=google&utm_medium=organic (date of access: 30.07.2023).

259. OECD. Making Decentralisation Work: A Handbook for Policy-Makers, *OECD Multi-level Governance Studies*. OECD Publishing : Paris, 2019. URL: <https://doi.org/10.1787/g2g9faa7-en>. (date of access: 30.07.2023).

260. Overview of Trends and Developments in Public Administration & Local Governance January 21, 2012. URL : <https://www.undp.org/publications/overview-trends-and-developments-public-administration-local-governance> (date of access: 30.07.2023).

261. Pavlov K., Pavlova O., Romanyuk R. Features of development and prospects of transformation of the electricity industry of the region. *International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*. 2021. № 1. URL : <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-1-6854> (date of access: 30.07.2023).

262. Palermo F., Wilson A., The dynamics of decentralisation in Italy : towards a federal solution?, *European Diversity and Autonomy Papers (EDAP)*, 2013/04. URL: <https://hdl.handle.net/1814/37721> (date of access: 30.07.2023).

263. Regulski J. *Samorząd III Rzeczypospolitej: koncepcja i realizacja*. Warszawa : PWN, 2000. 460 p.

264. The French Constitution of 4 October 1958. URL: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/69919/118231/F49600133/FRA69919%20Eng.pdf> (date of access: 30.07.2023).

265. Tiebout C. M. A pure theory of local expenditures. *Journal of political Economy*. 1956. Vol. 64. P. 416–424.

266. Towards Sustainable Urban Development: A strategic approach. Consultative guidelines for Urban Development Co-operation. URL :

https://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/drivers_urb_change/official_docs/Tow_Sust_Urb_EU_Guidelines.pdf (date of access: 30.07.2023).

267. Yifmaz S. The Impact of Fiscal Decentralization on Macroeconomic Performance. *National Tax Association Proceedings of the Ninety-second annual conference*. Atlanta, Georgia, 1999. P. 251–260.

ДОДАТКИ

Додаток А



СТРИЙСЬКА МІСЬКА РАДА

ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ

вул.Т.Шевченка,71, м.Стрий, 82400, тел./факс (03245)7-12-71

www.stryi-rada.gov.ua, e-mail: stryimvk@loda.gov.ua, Код згідно з ЄДРПОУ 04055943

2/5 - 5742/1 Big 05.12.2020 p.

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Дорош Уляни Миколаївни
на тему: «Децентралізація державного управління як засіб регіонального
розвитку»

Результати дисертаційного дослідження Дорош У. М. на тему: «Децентралізація державного управління як засіб регіонального розвитку» на здобуття ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» були використані в роботі Стрийської міської ради.

Напрацювання дисертантки щодо розробки майбутнього плану розвитку міста Стрий, а саме пропозиції щодо створення умов для формування ефективної та відповідальної влади на місцевому рівні, здатної забезпечити комфортне та безпечне середовище існування населення незалежно від території розміщення, шляхом передачі повноважень та ресурсів від органів державної влади органам місцевого самоврядування, а також створення територіальної громади як окремого базового суб'єкта місцевого самоврядування, а також реалізацію засад демократизації управління.

Перший заступник
міського голови



Микола ДМИТРИШИН



УКРАЇНА
СОКАЛЬСЬКА МІСЬКА РАДА
ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

80001, Львівська обл. м.Сокаль, вул. А.Шептицького, 44 тел.+380937353344

www.miskrada.sokal.lviv.ua e-mail: miskradasokal@ukr.net ЄДРПОУ 26205171

N3/15-6723/1 від 15.12.2020р
Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Дорош Уляни Миколаївни

на тему:

«Децентралізація державного управління як засіб регіонального розвитку»

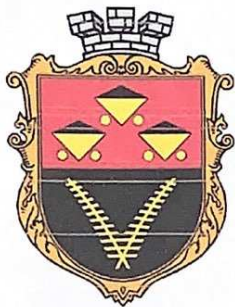
Теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження та результати дисертаційного дослідження Дорош У. М., були використані в роботі Сокальської міської громади Львівської області

Зокрема, міською радою взято до уваги практичні рекомендації щодо впливу та співдії з громадськими та бізнес-об'єднаннями, населенням. Застосовано пропозиції щодо активного взаємного зв'язку влади та громади території, передача громадянам певних функцій в межах територіальної одиниці; зростання ефективності управління, компетентності службовців, які управляють, забезпечення і стимулювання постійного їх навчання та підготовки; стимулювання громадян до громадської активної участі у розвитку території, зміна підходів в управлінні; тісна співпраця влади та громади, залучення громади та громадських об'єднань до реалізації місцевих проектів та стратегій розвитку, співучасть; орієнтація на розвиток та на пошук альтернатив такого розвитку, формування та реалізації стратегії розвитку; активна кооперація із сусідніми територіями, а також територіями сусідів з-за кордону.

Міський голова



Сергій Касян



МІСЬКИЙ ГОЛОВА ЧЕРВОНОГРАДА MAYOR OF CHERVONOHRA D CITY COUNCIL

УКРАЇНА, 80100, Львівська обл., м.Червоноград проспект Шевченка, 19
UKRAINE, 80100, Chervonohrad, Lviv Region, 19, Shevchenka Str.

тел./tel./fax: +38 (03249) 3 23 46, +38 095 538 41 65; +38 067 774 11 11

mail: zandl@ukr.net www.facebook.com/zalivskyy.andriy

№ 3/18-6832/1 від 18.12.2023 р.

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Дорош Уляни Миколаївни
на тему:

«Децентралізація державного управління як засіб регіонального розвитку»

Теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження та результати дисертаційного дослідження Дорош У.М., були використані в роботі Червоноградської міської територіальної громади Львівської області.

Міською радою були використані рекомендації щодо типової структури органів, структурних підрозділів та розподіл обов'язків між головою та його заступниками в територіальній громаді. Зокрема, створено освітні курси для підвищення кваліфікаційних навичок працівників місцевих органів управлінської та виконавчої влади, в тому числі і депутатів, з метою якісної реалізації нових обов'язків, з залученням до цього процесу відповідних державних установ, громадських об'єднань та інституцій місцевого самоврядування. Відповідно до структури обов'язковими напрямками, на які потрібно обов'язково додатково акцентувати в територіальних громадах після війни, є: напрям розвитку і стратегічного планування, особливо в економічній сфері та сучасних технологіях; напрям міжнародного, міжтериторіального та різних видів співробітництва і кооперації, гуманітарного співробітництва; напрям відбудови, інвестицій в територію; можливості та стратегії покращення демографічної ситуації територій і вирішення демографічних проблем; напрям партнерства органів влади з громадянами ГО, ОСН і бізнесом.

Міський голова



Андрій ЗАЛІВСЬКИЙ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*Наукові праці, які відображають основні результати дисертації*

1. Дорош У. М. До визначення поняття децентралізації влади. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 3 (52), ч. 1. С. 131–137.
2. Дорош У. М. Структурно-функціональний аналіз проблеми способів забезпечення регіонального розвитку. *Економіка та держава*. 2018. № 7. С. 28–31.
3. Дорош У. М. Можливості імплементації європейського досвіду децентралізації влади в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Т. 30 (69), № 1. С. 108–111.
4. Дорош У. М. Зарубіжний досвід децентралізації влади та можливості його імплементації в Україні. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. № 10. С. 19–19.
5. Дорош У. М. Децентралізація в системі публічного управління: досвід європейських держав. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 10 (24). С. 92–101. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10\(24\)-92-101](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10(24)-92-101)
6. Дорош У. М. Адміністративно-територіальна реформа та її вплив на сталий розвиток. *Інвестиції практика та досвід*. 2023. № 18. DOI: 10.32702/2306-6814.2023.18.210.
7. Дорош У. М. Значення та розвиток органів самоорганізації населення для децентралізації влади. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2023. № 3 (38). С. 77–81.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Дорош У. М. Децентралізація влади в Україні: регіоналізація та позаправові аспекти місцевого самоврядування. *Державна політика щодо*

місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи : зб. матер. 8-ї Всеукр. наук.-практ. конф. (20 жовтня 2017 р., Херсон) / за наук. ред. проф. Ю. М. Бардачова, І. П. Лопушинського, Р. М. Плюща. Херсон : ХНТУ, 2017. С. 40–43.

2. Дорош У. М. Особливості забезпечення регіонального розвитку в умовах децентралізації : *Science and Society* : матеріалами X Міжнар. наук. конф., Гамільтон (Канада), Лютий, 2019. 2019. С. 1053–1060.

3. Дорош У. М. Удосконалення організаційного забезпечення децентралізації та регіонального розвитку в Україні. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. за міжнародною участю (15 березня 2019 р., Львів). 2019. С. 60–64.

4. Дорош У. Потенціал державного управління розвитком територій в контексті децентралізації. *Methodical and practical methods of creating inventions* : 6th International scientific and practical conference (October 24–27, 2023) Sofia, Bulgaria. International Science Group, 2023. С. 47–50.

Додаток Б

Основні інструменти планування регіонального розвитку в Україні

Характеристика	Державна стратегія регіонального розвитку	Регіональні стратегії розвитку
Зміст	<ul style="list-style-type: none"> - Тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів; - Пріоритети державної регіональної політики; - Стратегічні цілі та напрями регіонального розвитку та міжрегіонального співробітництва; - Оперативні цілі; - Основні завдання та механізми реалізації; - Система моніторингу та оцінки. 	<ul style="list-style-type: none"> - Тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя; - Стратегічні цілі та пріоритети розвитку; - Оперативні цілі; - Основні завдання та механізми реалізації; - Система моніторингу та оцінки.
Підлягає узгодженню	Не застосовується	ДСРР
Джерела фінансування	<ul style="list-style-type: none"> - Кошти Державного бюджету України, зокрема ДФРР; - Кошти місцевих бюджетів; - Благодійні внески; - Кошти міжнародних організацій. 	
Рівень застосування	Національний рівень	Обласний/регіональний рівень
Створення	Обов'язково	Обов'язково
Часові межі	7 років	7 років
Розроблення координують	Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури (Мінрегіон)	Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації
Затвердження	Кабінет міністрів (Кабмін)	Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради
Консультація	Зі суб'єктами регіонального розвитку	Зі суб'єктами регіонального розвитку
Плани заходів	Один на перші 3 роки, другий на останні 4 роки	
Оновлення	Можливе через 3 роки	Не вказано

Джерело: розробка автора на основі [28, 64].

Додаток В

Ключове законодавство, що впливає на повноваження уряду щодо
територіального планування

Закон України	Опис
«Про підтримку розвитку регіонів»	Цей закон, прийнятий у 2005 році, передбачав запровадження «регіональних контрактів» для полегшення інвестиційного фінансування урядом та обласними державними адміністраціями. Проте розроблено та реалізовано лише сім таких угод щодо регіонального розвитку, і жодна з них не була визнана успішною. Також закон дозволив розробити програми подолання «депресивності» окремих територій. Однак така ініціатива не була реалізована.
«Про державні цільові програми»	Цей закон 2004 року передбачає, зокрема, створення загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку та охорони навколишнього середовища. Ці програми можуть охоплювати всю територію країни або значну кількість її регіонів, мають тривалий термін реалізації та виконуються центральними та місцевими органами виконавчої влади.
«Про генеральну схему планування території України»	Загальна система, встановлена цим законом 2002 року, охоплює два послідовні періоди (2002-2011 та 2012-2020). Він визначає пріоритети та концептуальні рішення щодо використання території країни, вдосконалення розвитку виробничої, соціальної та технічної інфраструктури, формування національної екологічної мережі. Йдеться про потреби окремих територій, які мають бути відображені в державних програмах економічного та соціального розвитку.
«Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України»	Цей закон 2000 року передбачає розроблення та впровадження широкого спектру інструментів планування, включаючи низку коротко- та середньострокових прогнозів та документів стратегічного планування на національному, регіональному та міському рівнях.

Джерело: авторська розробка, на основі: Закону «Про підтримку розвитку регіонів» (Верховна Рада, 2005[183]); Закону «Про державні цільові програми» (Верховна Рада, 2020[168]); Закону України «Про генеральну схему планування території України»: (Верховна Рада, 2002[165]); та Закону «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України»: (Верховна Рада, 2000 [166]).

Додаток Г

Основні характеристики вибраних децентралізованих країн

Країна	Рік децентралізації	Рівні уряду	Причини децентралізації	Ступінь витрат децентралізації (%)
Чилі	1980-ті		Ліберальна політика, яка призвела до інституційних інновацій, включаючи децентралізацію та приватизацію	
Парагвай	1992		Рекомендації міжнародних організацій з 1992 року щодо впровадження децентралізації. Приватизація для вирішення проблеми зменшення бюджетних ресурсів	
Мексика	Середина 1980-х	Федеральні округи, штати, муніципальні органи влади. Кожен субуряд має свою конституцію, яка підпорядковується федеральній конституції, спрямованій на підвищення ефективності державних послуг.	Вирішення проблеми зменшення бюджетних ресурсів шляхом зменшення навантажень на державний бюджет.	(1993) 21,7
Аргентина	Середина 1970-х років і далі	Федеральне, провінційне та муніципальне	Концентрація населення в регіонах, сильні регіональні відмінності.	(1992) 44,9
Болівія	1994	Центральна, муніципалітети, департаменти	--	(1986) 14,0
Бразилія	Після 1988	Союз, штати плюс федеральні округи та муніципалітети.	Демократизація після диктатури з 1960-х до середини 1980-х років, конституція 1988 року. Проблема розв'язання бюджетних ресурсів, що зменшуються.	(1993) 34,3
Колумбія	1991 (основний процес)	Національний уряд, департаменти та муніципалітети	Конституція 1991 року, головним чином політична мета.	(1994) 32,6

Додаток Д

Основні характеристики вибраних децентралізованих країн

Країна	Рік, устрій	Рівень управління	Причини децентралізації
Ефіопія	1992 і далі	Національний, державний, Юрисдикції	Конституція 1994 р., мовна різноманітність
Індія	Федеральний устрій бере свій початок в урядом Акт про Індію 1935 року.	Не федерація, але союз	Етнічно, соціально різноманітні. Економічні відмінності між регіонами.
Корея	1994	Національний уряд, регіональний уряд та місцевий уряд	Неефективність централізованого фіскальна система, з розв господарство стало різноманітним.
Нігерія	Квазіфедеративна в 1954, 1991	Федеральний, державний і органи місцевого самоврядування	Велика площа країни з різним кліматом і населення, різноманітне за умовами етнічної приналежності
Китай	з 1980-х років	–	швидке зростання через перехідний період від запланованого до ринкового
Угорщина	1990 р. і далі	Два рівні	Ідея надання послуг краще реагувати на місцевий попит
Італія	1970-ті роки з конституційним положення.	Центральний, обласний, провінційний і муніципальний	Широкі регіональні відмінності в пер дохід на душу населення. Сильний політичний сили.
Японія	Кінець 1990-х	Центральний та місцевий.	Тиск щодо децентралізації
Швейцарія	1848 с конституційний положення	Федеральний і кантони (стани)	Більша різноманітність культурного походження, мов, релігій, характеристики населених пунктів і економічна діяльність, великі регіональні диспропорції.
США	1787 рік	Багатофедеральний, державний, селища, округи, шкільні округи, спеціальна служба районів	Конституція 1787 року
Польща	1980-х років		У 1980-х роках прийнято ринкову систему після комунізму

Джерело: [38, 39; 256]